

ΒΥΡΩΝ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΒΥΡΩΝΟΣ

ΤΗ

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΕΠΤΑΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΤΟΜΟΣ Β'. 18

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ὑπὸ Ἀλφρ. Fouillée
βιβλιογραφία Θ. Καρούσου. — Γλωσσάριον ὑπὸ Π. Πα-
παζαφειροπούλου (συνέχεια). — Περὶ ἀρχῆς καὶ ὠφελι-
μάτων τῆς κοινωνίας. — Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου Μακεδό-
νος σπουδαστοῦ ὑπὸ Α. Π. — Δίσεκτα ἔτη ὑπὸ Α. Α.
Καντανίδου. — Περιήγησις ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Νεάπολιν
ὑπὸ Ρ. (συνέχεια). — Περὶ τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους
τῆς γῆς ὑπὸ Δ. Κ. Κοκκίδου. — Πρώτη ἐπίσκεψις Ὀ-
λυμπίας ὑπὸ Ἐπαμ. Δεληγεώργη. — Ποιήσεις: Εἰς ἔν
ἄνθος ὑπὸ Δ. Κ. Βαρδουινιώτη. — Τῆ Δεσποινίδι Κ. . .
ὑπὸ Ζ. Γ. Φωτίλῃ. — Δημοτικὰ ἄσματα: Κάτω 'σ τὸ
γαλόν. — Ἡ λειμονιά. — Ἡ Ξανθὴ καὶ Γούμενος.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΜΕΝΤΟΡΟΣ»

(Ὅδος Μενάνδρου ἀριθ. 3.)

1876

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Π. ΒΡΑΙΔΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ
ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΛΩΡΙΤΗΣ
Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ
Θ. ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ
Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
Ι. ΔΕ ΚΙΓΑΛΑΣ
Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΣ
Δ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ
ΑΧ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ
Α. ΒΛΑΧΟΣ
Ε. ΓΑΛΛΑΝΗΣ

Η. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ
Φ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ
Κ. ΠΩΠ
Π. Ι. ΧΑΛΙΚΙΟΠΟΥΛΟΣ
Γ. ΚΑΚΑΝΑΡΑΚΗΣ
Ε. ΚΟΚΚΙΝΟΣ
Α. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ
Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ
Γ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ
Β. ΠΡΟΒΕΛΕΓΙΟΣ
Ε. ΑΣΩΠΙΟΣ.

Ἀξιότιμε Κύριε.

Ἀθήνησι τῆ

1876

Ἐκ τοῦ γραφείου τῆς ἐπιτροπῆς

ΒΙΒΛΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΑΠΑΞ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

ΙΟΥΝΙΟΣ 1876.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 18.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

ΥΠΟ

ΑΛΦΕΔΡΟΥ FOUILLÉE

Παρισίους 1874.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

Τὸ φιλοσοφικὸν τμήμα τῆς ἐν Παρισίους Ἀκαδημίας τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν πρὸ ἐπταετίας περίπου ἔθετο διαγώνισμα

καθόλου μὲν περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Σωκράτους ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν μεταφυσικῶν αὐτοῦ θεωριῶν καὶ περὶ τῆς τούτων ἐπιδράσεως εἰς πᾶσαν τὴν μετὰ ταῦτα Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

Ἐκ τῶν εἰς τὸ διαγώνισμα τοῦτο ὑποβληθέντων ὀκτὼ ὑπομνημάτων ἐστέφθη, ὡς τὸ πάντων ἀριστον, τὸ τοῦ κ. Ἀλ. Fouillée, ἀνδρὸς σοφοῦ, τοῦ καὶ ἕτερα λόγου ἀξια ἔργα φιλοπονήσαντος, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἡ Πλατωνικὴ Φιλοσοφία» στεφθὲν καὶ αὐτὸ παρὰ τῆς προμνησθείσης Ἀκαδημίας, οὐ τινος ἀναλυτικὴν ἔκθεσιν

πρά τινων ἐτῶν ἐξέδοτο ὁ διακεκριμένος ἡμῶν συμπολίτης Π. Βράϊλας.

Καὶ ἡμεῖς οὖν περὶ πολλοῦ ποιούμενοι ἵνα ἐκ διαλειμμάτων πρατιθῶμεν τῇ ἡμετέρᾳ φιλομούσῳ Νεότητι πνευματικὴν τινα πανδαισίαν ἐπωφελοῦμεθα τῆς εὐκαιρίας, ἣν ἐσχόμεν ἐκ τῆς προσφάτου ἀναγνώσεως τοῦ ἐν λόγῳ ὑπομνήματος, ὅπως προσφέρωμεν σμικρὸν τι αὐτοῦ γεῦμα, ἀναλύοντες, ὅσον ἔνεστιν, ἐπὶ τὸ συνοπτικώτερον τὰ καθ' ἕκαστα καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἐκτενοῦς τούτου πονήματος, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἐμβριθοῦς πραγματείας τοῦ Γάλλου συγγραφέως ἔτι καταφανέστερον γένηται τοῖς ἡμετέροις σπουδασταῖς τὸ ὑπὸ τῆς πείρας ἐκάστοτε ἐπιβεβαιούμενον, ὅτι οἱ σπείροντες ἐπ' εὐλογίαις καὶ κοπιῶντες εἰς τὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀροτρίωσιν, καθάπερ ὁ κ. Fouillée, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσουσιν.

Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς μεθόδου, ἣν προτίθεται ν' ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν μελέτην τῶν Σωκρατικῶν διδασκαλιῶν, ὅπως συλλέγων αὐτάς ἐκ τῶν σωζομένων πηγῶν, καταρτίσῃ ὅλον τι συμπαγές καὶ εὐρυθμὸν· διότι ἔτι καὶ νῦν ὑφίσταται ἀδιάλυτον τὸ ἀνάκαθεν ὑπὸ τῶν συγγραψάντων Ἱστορίαν τῆς παρ' Ἑλλησι φιλοσοφίας ἀνακινήθην ζήτημα, ἂν αἱ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι ἐμπειρίωνται γνήσιαι καὶ ἀκραιφνεῖς εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος ἢ εἰς τοὺς Διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τῶν μὲν ἀξιούτων, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἐγένετο ὁ μόνος πιστὸς διερμηνεὺς τῆς διανοίας τοῦ διδασκάλου του, τῶν δὲ ἀπ' ἐναντίας, ὅτι, ἐνῶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους κυρίως παρίστησιν ἡμῖν τὸν πρακτικὸν ἄνδρα, τὸν ἀγαθὸν πολίτην, τὸ πρότυπον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικότητος, ὁ Πλάτων ἐν τῇ εἰκονογραφίᾳ τούτου ἐξάγει μᾶλλον τὸν διαλεκτικόν, τὸν φιλόσοφον, τὸν διηγετικῶς ἐπανακάμπτοντα

εἰς αὐτὰ τὰ βάθη τῆς αὐτοσυνειδησίας, ἵνα ὑπὸ τοῦ φωτός ταύτης δαδουχούμενος εὐκρινῶς διαστείλῃ τὴν πραγματικὴν γνῶσιν τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον.

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπομνήματος ἀποφεύγων ἐκότερον τῶν ἄκρων τηρεῖ μέσον τινὰ ὄρον, ἀσπαζόμενος τὴν δοξασίαν τῶν συνδιαλλακτικῶν τῶν συναρμοζόντων τὰς μαρτυρίας τοῦ Ξενοφῶντος μετὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος, ἐφ' ὅσον ἀνευρίσκουσιν ἐν τοῖς Διαλόγοις τούτου τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι περιεχομένης στοιχειώδους Σωκρατικῆς διδασκαλίας· ὁσάκις δὲ ἀπαντῶσι διαφωνίαν ἢ ἀσάφειαν ἐν ταῖς μαρτυρίαις ἐκατέρου τούτων, παραλαμβάνουσιν ὡς ἀσφαλές καὶ ὀριστικὸν κριτήριον τὸ Ἀριστοτελικὸν κύρος, ὅπερ προσεπιβεβαιοῖ τὰ κεφαλαίωδη δόγματα τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ μέθοδος αὕτη τοῦ κ. Fouillée καθέστηκε κοινὴ καὶ πρὸς πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν περὶ τὸ αὐτὸ ζήτημα ἐπασχοληθέντων, κέκτηται ὅμως καὶ τι ἰδιοφυές πλεονέκτημα· διότι ὁ συγγραφεὺς πολλάκις ἐκ τινος τυχαίας Σωκρατικῆς ῥήσεως, ἐκ τινος συνεπτυγμένης ἐννοίας ἐξάγει εὐρυτάτας συνεπειάς, αἵτινες καὶ ὡς ἀπλαῖ εἰκασίαι ἐκλαμβάνονται τεκμηριουσί τὴν διηγετικὴν αὐτοῦ καὶ ὀξύνοιαν. Ὅθεν ἐν τέλει τοῦ προλόγου μετὰ Γαλατικῆς εὐστροφίας καὶ χάριτος προαναγγέλλει, ὅτι ἐν ἑλλείψει αὐθεντικῶν μαρτυριῶν περὶ τινος σπουδαίου ζητήματος, ὑποχρεωθήσεται νὰ ὑποβάλλῃ τὸν Σωκράτη εἰς τὴν μέθοδον, ἣν καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐχρήτο, εἰς τὰς ἐγγχειρίσεις τῆς μαιευτικῆς τέχνης του.

Ἄλλὰ καίπερ ἀφ' ἐνὸς ἀνομολογοῦντες τὴν διανοητικὴν τοῦ Κ. Fouillée δεξιότητα, δὲν δυνάμεθα ὅμως ἀφ' ἑτέρου ν' ἀποκρύψωμεν, ὅτι ἡ χρήσις τοῦ εἴδους τούτου τῆς Μεθόδου ἀποβαίνει ἐνίοτε λίαν κενιδυνημένη

καὶ παράτολμος, ἐφ' ὅσον ὁ Συγγραφεὺς ἐπὶ τινων περιπτώσεων, πεποιθὼς ὅτι μαιεύεται τὸν Σωκράτη, τοῦναντίον αὐτὸς ἑαυτὸν μαιεύεται, ὑπ' ἐκείνου τιθεὶς νόθα καὶ ὑπόβλητα.

Μετὰ δὲ τὸν πρόλογον εἰσαγόμεθα εἰς αὐτὴν τὴν πραγματείαν ἐκ δύο ἀπαρτιζομένην Τόμων, ὧν ὁ μὲν εἰς τρία διαιρούμενος βιβλία περιέχει τὰς θεμελιώδεις βάσεις τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας, ἦτοι τὴν Διαλεκτικὴν, τὴν περὶ τῆς Βουλῆσεως θεωρίαν, καὶ τὴν ἠθικὴν, ὁ δὲ ἐξ ἑπτὰ βιβλίων συγκείμενος στρέφεται περὶ τὰς κοινωνικοπολιτικὰς, θεολογικὰς, αἰσθηματικὰς, θρησκευτικὰς αὐτοῦ θεωρίας καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους σχέσεις του, τελευταῖον δὲ τὸ Συμπέρασμα, ἢ ἀνακαιφαλαίωσιν τῶν οὐσιωδεστέρων μερῶν τοῦ ὅλου πονήματος.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς πρώτοις Κεφαλαίοις τοῦ πρώτου βιβλίου ἀνακινουμένου τοῦ ἱστορικοῦ ζητήματος, ἂν ὁ Σωκράτης ἠεροάσθη ἄλλους συγχρόνους του διδασκάλους καὶ ἐμελέτησε συγγράμματα προγενεστέρων σοφῶν ἀνδρῶν, ἢ ἂν ἐγένετο, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, αὐτοσχερῶς τις τῆς φιλοσοφίας, ἐκ τινων τεκμηρίων εὐφυῶς συνδιαζόμενων, ἐκ τινων μᾶλλον ἢ ἦττον πιθανῶν εἰκοτολογιῶν συνάγεται ὅτι, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σωκράτους διαστέλλονται δύο Περίοδοι, ἡ μὲν, καθ' ἣν ὑπεῖκον εἰς τὰς ὁμάδας τῆς νεανικῆς αὐτοῦ περιεργείας ὀλοσχερῶς ἀφωσιώθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως ἀναζητῶν τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ πρῶτα αἴτια, καὶ συμβουλευόμενος τὰ κοσμολογικὰ καὶ κοσμογονικὰ συστήματα τῆς Ἰωνικῆς, Ἑλεατικῆς καὶ Πυθαγορικῆς Σχολῆς, ἢ δὲ, καθ' ἣν ἐν ἡλικίᾳ ἤδη καθεστηκυῖα ἐπιγνοῦς τὸ ἄγονον τῶν τοιούτων μεταρσιολεσχίων, ἐτράπη νέαν ὁδὸν ἐπασχοληθεὶς εἰς τὴν πατήρησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀνερευνῶν ἀντιτῶν ποιητικῶν καὶ φυσικῶν αἰτιῶν, τὴν

τῆς τελικῆς αἰτίας ἐννοίαν, τὸ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος πρὸς ὃ ἕκαστον τῶν ὄντων ἐστὶ χρήσιμον, ὅπερ ὁ Σωκράτης ἀποκαλεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ βελτίστου, ἀνυψούμενος οὕτως εἰς τὸν τὰ πάντα σκοπίμως διευθετοῦντα νοῦν ἐκ τούτου δὲ εἰς ἰδέαν ἔτι ὑπερτέραν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ.

Καὶ δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι ὁ Συγγραφεὺς εὐστόχως διέγνω τὸ κύριον γνώρισμα τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας καὶ τὸ νέον στοιχεῖον, ὅπερ οὗτος προσέθηκεν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐφαρμοζῶν εἰς τε τὴν φύσιν καὶ τὴν θεῖαν νόησιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν τὴν ἀρχὴν τῆς σκοπιμότητος, ἀλλὰ δισταζόμενα παραδεχθῶμεν ὡς ἱστορικὸν γεγονὸς τὴν ἐκ τινων περικοπῶν τοῦ Φαιδῶνος σχηματισθεῖσαν δοξασίαν του, ὅτι ἡ ἐπίκρισις τῆς τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίας παρέσχε τῷ Σωκράτει ἀφορμὴν, ἵνα μεταρρυθμίζων τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς, ἐκ φυσιοδίφου καὶ μετεωροπόλου μετατραπῆ εἰς διαλεκτικὸν καὶ ψυχολόγον, ἐνῶ ἄλλως ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ βιογραφικῶν εἰδήσεων, ὅτι πρωτῶς ἀνεπτύχθη αὐτῷ ἡ τάσις τοῦ νὰ πείθεται εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, τὸ, γινῶθι σαυτὸν, ἐπιμόνως ἐνασκούμενος περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του ἀπέναντι τῶν περιεργαζομένων τὰ ὑπὸ γῆς καὶ τὰ οὐράνια.

Κατόπιν δὲ ὁ κ. Fouillée παραλληλίζων τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς φιλοσοφικῆς πορείας τοῦ Σωκράτους πρὸς τὰς ποικίλας ἐκδοχὰς τοῦ πολυθυλλήτου ἀποφθέγματος *Γινῶθι σαυτὸν*, ἀποφαίνεται, ὅτι ἐν τῇ αὐτογνωσίᾳ ὁ Σωκράτης κατὰ πρῶτον περιελάμβανε τὴν γινῶσιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ὅρον ἀπαραίτητον τῆς εἰς τὴν ἀρετὴν ἐπιδόσεως. Ἄλλ' ἡ γινῶσις τῆς ἠθικῆς προϋποτίθει τὴν τῆς Λογικῆς, ἣτις, προφυλάττουσα ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀπάτης, καθίσταται μέ-

σον αναγκαίον πρὸς τὴν ἠθικὴν ὑπὸ δὲ τὴν Λογικὴν κείται ὡς βάσις ἡ ψυχολογία, καθὼ ἡ μόνη ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τῶν εἰς ἀνακάλυψιν τούτου συντελουσῶν Μεθόδων. Τέλος δὲ ὁ φιλόσοφος σπουδάζων ἑαυτὸν ἀνευρίσκει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα προχωρεῖ εἰς τὰ καθόλου, καὶ εἰς τοὺς γενικοὺς νόμους, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἀναπτύσσεται· ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ἐκ τῆς ψυχολογίας προσβιβάζεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἧς τὸ ἀντικείμενον εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς ἠθικῆς, εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἡ πρώτη καὶ τελικὴ αἰτία τοῦ παντός. Ὅθεν ἡ Σωκρατικὴ διάνοια, κατὰ τὸν κ. Fouillée διαγράφει κύκλον, ἐφ' ὅσον ἡ ἀφειτηρία συμπίπτει μετὰ τοῦ τέρατος, ἐφ' ὅσον ἡ Ἠθικὴ καὶ Μεταφυσικὴ συνταυτίζονται ὡς πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν. Ὅθεν τὸ Γνώθι σαυτὸν ὑπερβάλλον τὰ ὅρια τῆς ἠθικῆς ἐπεκτείνεται καὶ περαιτέρω προσλαμβάνον λογικὴν ψυχολογικὴν καὶ μεταφυσικὴν ἔννοιαν.

Ἄλλ' ἄρα γε καὶ ἐν ἐπιγνώσει διατρέχει ὁ Σωκράτης τὰ διαδοχικὰ ταῦτα τῆς ἐπιστήμης στάδια; ἔχει ἄρα γε εὐκρινῆ συνείδησιν, ὅτι πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ἠθικοῦ ζητήματος προσδεῖται τῆς ἐπικουρίας τριῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τῆς Λογικῆς τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Μεταφυσικῆς; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ συγγραφεὺς εὐλαβούμενος μὴ περιπέση εἰς προφανῆ ἀναχρονισμόν, εἰσάγων τὸν πρὸ διςχιλίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα ἀκμάσαντα Σωκράτη ἐπαγγελλόμενον τὴν διδασκαλίαν φιλοσοφικῆς ἐγκυκλοπαιδείας οἷα ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις διδάσκειται κολάζει ὅπως οὖν τὸν ἰσχυρισμόν αὐτοῦ τροπολογικῶς ἐπιπροσθέτων, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἔδωκεν ἑαυτῷ ἀκριβῆ λόγον τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ ἐργασίων, οὐδὲ διέστειλε σαφῶς τὰς ποικίλας σημασίας, ἅς τινες ἀλληλοδιαδόχως ἐπίδεδχεται τὸ γνώθι σαυτὸν. Ἄλλ' εἶναι, λέγει,

οὐχ' ἤπτον ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Σωκράτης ἠθικολόγος ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ᾔηται ἐν ταυτῷ λογικός, ψυχολόγος, μέχρι δὲ τινος καὶ μεταφυσικός. Πλὴν ὁ συγγραφεὺς καίπερ διὰ τῆς προσθήκης ταύτης ἀποπειρούμενος νὰ ἐπανορθώσῃ ὅ,τι προηγουμένως ἀπεφάνητο, καὶ νὰ συγκεράσῃ τὰς περὶ τῆς καθολικότητος τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας ἀκράτως ἐξενηχθείσας κρίσεις του, ἐξελέγχεται ὅμως ἐκλαμβάνων τὸ ἐν δυνάμει ἀντι τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ, καὶ συγχέων τὰ μεθόρια τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου· διότι καὶ εἰς αὐτῶν τῶν κοινῶν καὶ χυδῆν ἀνθρώπων τὰ διανοήματα καὶ τοὺς λόγους ἐγκαινται τὰ σπέρματα πλείστων λογικῶν, μεταφυσικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἀληθειῶν, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ τοιοῦτοὶ εἰσι καὶ ἐπιστήμονες, ἐνόσφ' ἀγνοοῦσι τὴν φύσιν, τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰ ὅρια ἐκάστου τῶν διαφόρων τούτων κλάδων τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, ἐνόσφ' στεροῦνται συστηματικῶν γνώσεων καὶ ἀμοιροῦσι τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἐξαγομένων συνεπειῶν, καθάπερ ὁ εὐχερῶς καὶ ἀπταιστώως λαλῶν γλῶσσάν τινα, ἡ ὁ κατ' ἐμπειρίαν διεξάγων πολυπλόκους ὑπολογισμούς δὲν ἀποκαλεῖται δι' αὐτὸ τοῦτο γραμματικὸς ἢ μαθηματικὸς, ἀν μὴ προηγουμένως ἐντριβῆς γένηται περὶ τὴν γραμματικὴν ἢ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην.

Τούτων οὖν προταχθέντων ὁ συγγραφεὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς λογικῆς ἐν ἐκτάσει πραγματεύεται περὶ τῆς Σωκρατικῆς Μεθόδου, ἧς τις ἀναδειχθεῖσα γόνιμος σπουδαίων ἀποτελεσμάτων διεχάραξε νέαν ὁδὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ταύτης δὲ λεπτομερῶς ἀποσυνθέτων τὰς ποικίλας ἐργασίας ἐξαίρει κατὰ πρῶτον τὰς δύο αὐτῆς πλευράς, τὴν εἰρωνείαν, ἢ τὴν ἐλεγκτικὴν καὶ τὴν ματευτικὴν ἢ εὐρετικὴν, ὧν ἡ μὲν διαπεραίνεται διὰ τῆς ἐξαγωγῆς ἢ τοῦ συλλογισμοῦ

ἐκτυλίσσοντος ἀπάσας τὰς συνεπείας δεδομένης τινὸς ἀρχῆς. Ὅθεν τὴν Μεθόδον ταύτην χρώμενος ὁ Σωκράτης κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του, κατ' ἀρχάς μὲν προσποιεῖται, ὅτι παραδέχεται πᾶν εἴτι ἐκεῖνος ὡς ἀληθὲς ὑποτίθησι. Κατόπιν δὲ ἀναγκάζων αὐτὸν νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀρχὴν του, νὰ ἐξαγάγῃ τὰς ἐν ταύτῃ ἐγκλεισμένας συνεπείας, τὸν φέρει ἐπὶ τέλος εἰς συναίσθησιν τῆς ἀπάτης του, καὶ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς τὸν διευθύνει, ὅπως ἐξελέγξῃ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ψεῦδος τῆς ὑπ' αὐτοῦ τεθείσης ἀρχῆς. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πολυκροτος τοῦ Σωκράτους εἰρωνεία ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν προσβιβάζοντος τὸν συνδιαλεγόμενον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀντιφάσεων, ἐνῶ αὐτὸς προσπειεῖται πλήρη ἀγνοίαν, καὶ ὑπὸ φιλομαθείας ἐλαυνόμενος ἀποτείνεται εἰς ἄλλους, ἵνα παρ' αὐτῶν διδασχθῇ· ἀλλὰ διὰ τῶν ἀπευθυνομένων ἐρωτήσεων περιάγων αὐτοὺς εἰς ἀμηχανίαν ἐξεγειρεῖ εἰς συναίσθησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀμαθείας συνάμα δὲ καὶ οἰήσεως.

Ἡ δὲ Μαιευτικὴ ἢ Εὐρετικὴ Μέθοδος χρηταί πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκτὸς τῆς ἐξαγωγῆς καὶ τῆς διαιρέσεως ἧτις ἐστὶ τὸ ὄργανον τῆς εἰρωνείας καὶ ἐτέραν τινὰ λογικὴν ἐργασίαν, τὴν ἐπαγωγὴν, δι' ἧς ἐκ τῶν μάλιστα γνωστῶν καὶ ἐκ τῶν καθ' ἐκάστην εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πείραν ὑποπιπτόντων ἀναβιβάζεται ὁ ἀκροατὴς εἰς καθολικὴν τινα ἀλήθειαν. Ὅθεν ἐξαγωγή καὶ ἐπαγωγή εἰσι δύο ἀντικείμενα ἐργασίαι τῆς Σωκρατικῆς μεθόδου, ὧν ἡ μὲν ἐκ τῶν πρώτων ἀρχῶν κατέρχεται εἰς τὰς ἐσχάτας συνεπείας, ἡ δὲ τὸ ἀνάπαυιν, ἐκ τῶν ἐσχάτων συνεπειῶν ἀνέρχεται εἰς τὰς πρώτας ἀρχάς. Τῆς μὲν ἀφειτηρία εἶναι τὸ καθόλου, τὸ γένος, τὸ δὲ τέρμα εἰς ὁ κατανατᾶ διὰ τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν εἰδῶν εἶναι τὰ καθ' ἕκαστα· τῆς δὲ τὸν ἀντιπάλου ἀφειτηρία μὲν εἶναι τὰ καθ' ἕκα-

στα, τέρμα δὲ τὸ καθόλου. Ὅθεν τὰς δύο ταύτας συμπερασματικὰς ἐργασίας, τὴν ἀνιούσαν ἐπὶ τὰς ἀρχάς καὶ τὴν κατιούσαν ἐκ τῶν ἀρχῶν, ἰδίᾳ δὲ τὴν πρώτην, ἐν εἴδει διαλόγου ἐχρήτη ὁ Σωκράτης πρὸς τοὺς αὐτῷ συνδιαλεγόμενους νέους, οὐχὶ διδασκῶν ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ συζητῶν μετ' αὐτῶν, καὶ ἀποτεινῶν αὐτοῖς ἐρωτήσεις σκοπίμως καὶ ἐντέχνως, ἵνα λαμβάνῃ πείραν αὐτῶν πῶς ἔχουσι περὶ ἐπιστήμης. Διότι συχνάκις ἔλεγεν ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς διδασκαλος τῆς ἐπιστήμης καὶ ἱκανὸς νὰ τὴν μεταγγίσῃ εἰς ἄλλους, ἀλλ' ὅτι ἕκαστος εἶναι αὐτοδίδακτος προσδεόμενος μόνον ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς καὶ χειραγωγίας δι' ἐπιτηδείων ἐρωτήσεων, ὅπως ἀποτίκτῃ τὰς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐγκυμονοῦμένας γνώσεις. Ὅθεν κατὰ τὴν Σωκρατικὴν θεωρίαν ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἔμφυτος· ἐπομένως δὲ τὸ μαθεῖν εἶναι τίκτειν, καὶ τὸ διδάσκειν τοὺς ἄλλους μαιεύεσθαι.

Ἐν δὲ ἐκ τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς λογικῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους εἶναι καὶ ὁ ὀρισμός, ὅστις, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Fouillée, εἶναι τὸ προῖδν καὶ ἡ συγκεφαλαίωσις τῶν δύο προηγουμένων ἐργασιῶν, τῆς ἐξαγωγῆς καὶ τῆς ἐπαγωγῆς, τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς συνθέσεως. Διὰ μὲν ἐκείνης ὁ Σωκράτης ἀνεκάλυπτε τὰς εἰδικὰς διαφοράς, διὰ δὲ ταύτης τὸ γένος, εἰς ὁ αὕτη ὑπάγεται· διότι ἡ φύσις ἀντικειμένου τινὸς δὲν δύναται ὀλοσχερῶς νὰ γνωσθῇ, εἰμὴ διὰ τοῦ γένους καὶ τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς.

Ἄλλ' ὅτι μὲν ὁ Σωκράτης ἐποιεῖτο χρῆσιν ἑκατέρου τῶν εἰδῶν τούτων τῆς λογικῆς μεθόδου, ὅτι ἐφήρμοζεν ὅτῃ μὲν τὴν ἐξαγωγὴν, ὅτῃ δὲ τὴν ἐπαγωγὴν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ ποιῶν τῶν συνδιαλεγόμενων προσώπων, περὶ τούτου ἀνεδοκίματος παραδεχόμεθα τὴν δι' ἱστορι-

κῶν μαρτυριῶν κυρουμένην ἀφήγησιν τοῦ συγγραφέως, ἂν ὅμως ἐφαρμόζων ταῦτα ἠπίστατο καὶ τὴν εἰδικὴν ἑκατέρας τούτων τῶν ἐργασιῶν λειτουργίαν καὶ σκοπιμότητα, περὶ τούτου οὐδέν τι θετικῶς καὶ ὠρισμένως ἀποδείκνυσιν. Ὅθεν ἡμεῖς στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ τε Ξενοφῶντος ¹⁾ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ²⁾ τοσοῦτον μόνον διακρατοῦμεν ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς ἐπιμέρους καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐπιζητῶν ἀείποτε τὸ καθόλου, τὸ γενικόν, ὅπερ κατ' αὐτὸν ἐξηγεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον ἑκάστου τῶν ὄντων, πρὸς ἀνακάλυψιν τούτου κατηύθυνε τὴν μέθοδον, ἣν ἐνήσκει ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἐφ' οἷα σδήποτε κοινῆς δοξασίας καὶ παραστάσεως, δὲν ἐπεξεργάσθη ὅμως αὐτὴν ἐπιστημονικῶς, καθάπερ μετὰ ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως χρησιμεύσει εἰς καταρτισμὸν καὶ συστηματοποίησιν φιλοσοφικῶν γνώσεων. Ὅλωσ δ' εἰπεῖν ἡ Σωκρατικὴ μέθοδος δὲν εἶναι μεθοδολογικὴ θεωρία, ἀλλὰ παρίσταται ὡς ἐμπειρία, ὡς προσωπικὴ δεξιότης τοῦ φιλοσοφοῦντος ὑποκειμένου.

Πλὴν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπικρίσεως ταύτης προσθετέον, ὅτι ὁ κ. Fouillée ἀποπειρώμενος ἵνα προσδιορίσῃ τὸ ὄρθῳσιον τῆς περὶ μεθόδου Σωκρατικῆς καὶ Πλατωνικῆς θεωρίας ῥινηλατεῖ, ὡς περὶ κύων Λάκαινα, ὅπως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ Πλατωνικῷ διαλόγῳ, τῷ Μένωνι, διακρίνῃ τί μὲν ἴδιον τῷ διδασκάλῳ, τί δὲ τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, τί θεωρητέον ὡς Σωκρατικὴν καὶ τί ὡς Πλατωνικὴν

(1) Π', 5, 4. Ὁ Σωκράτης οὐδέποτε ἔλεγε σκοπῶν σὺν τοῖς συνοδοῖσι, τί ἕκαστον εἶη τῶν ὄντων—Π', 6, 15. ὁπότε αὐτὸς τι τῷ λόγῳ διεξίτοι διὰ τῶν μάλιστα ὁμολογουμένων ἐπορεύετο. — (2) Μεταφ. XIII 4. Ἐκεῖνος (ὁ Σωκράτης) εὐλόγως ἐξήτει τὸ τί ἐστίν... Δύο γὰρ ἐστὶν ἃ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτη δικαίως, τοὺς τ' ἐπακτικούς λόγους καὶ τὸ ὀρίζεσθαι καθόλου.

συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ὅθεν ἀνατέμνων τὸν διάλογον τούτου μετὰ μικροσκοπικῆς ἀκριβείας, οὐχὶ δὲ καὶ ἀναλόγου πειστικότητος, διατείνεται ὅτι ὁ μὲν Σωκράτης ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι πᾶς τις ἐξ ἑαυτοῦ παράγει αὐτὴν συμβοηθούμενος μόνον ὑπὸ τινος ὁδηγοῦ, ἢ προκαλούμενος ἐκ τινος ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς, πρὸ πάντων δὲ δι' ἐρωτήσεων· ὁ δὲ Πλάτων καὶ προσωτέρω ἐλαύνων συνεπέβαινε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀνάμνησις, καὶ ὅτι ὁ διδασκόμενος κυρίως ἀναμνησκαται τὰς ἀληθείας, ἃς τινὰς ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἶχεν ἐποπτέουσαι ἐν τινι προηγουμένη καταστάσει, καθ' ἣν ἐτέρεπετο θεωμένη αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ καλόν, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθές. Ὅθεν οὗτος ἐκ μὲν τῆς ἀναμνήσεως προχωρεῖ εἰς τὴν προϋπαρξιν, ἐκ δὲ ταύτης εἰς τὴν ἐποπτείαν τῶν ιδεῶν. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν συναγεῖ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι εἰς μὲν τὸν Σωκράτη δικαιούμεθα ν' ἀπονειμώμεν μόνον τὸ ψυχολογικὸν καὶ λογικὸν μέρος τῆς περὶ τοῦ ἐμφύτου τῆς ἐπιστήμης διδασκαλίας, τὸ δὲ μυθικὸν καὶ μεταφυσικὸν αὐτῆς πηγάζει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ Πλατωνικῶν ιδεῶν μετὰ τῆς τῶν Πυθαγορικῶν μετεμψυχώσεως.

Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάγκη νὰ προσφεύγωμεν εἰς τοιαύτας βεβαιωμένας διχοτομήσεις; ἀπροκαταλήπτως παρακολουθοῦντες τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῆς παρ' Ἑλληνσι φιλοσοφίας, καταμνησθόμενοι ὅτι ὁ μὲν Σωκράτης διὰ τῆς μαιευτικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἣτις ἦν ἀπλῶς εἰδὸς τι φιλοσοφικῆς προπαιδείας, ὑπεβόηθη τοὺς εἰσέτι ἀπαιδαγωγήτους περὶ τὸ φιλοσοφεῖν νέους, ὅπως αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐξευρίσκωσι καθολικὰς τινὰς ἐννοίας, παρεχούσας εἰς τὸ πολλαπλοῦν τῶν ὑπ' αὐτὰς ὑπαγομένων ἐννοιῶν ἐνότητα, ὅπως αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς τίκτωσι λόγους καλοῦς

καὶ ἀληθεῖς. Ὁ δὲ Πλάτων ἀφ' ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ἐξετάζων τὴν φύσιν τῶν ὄντων ὑπελάμβανε ὅτι τὸ καθ' ὅλου εἶναι ἐμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν προσλαμβάνεται ἐτοιμῇ ἐξ ὄθεν, δὲν εἶναι τι ἐπίσασκτον, ὡς ἐν ἀποθήκῃ τῇ μνήμῃ ἐναποταμιευόμενον, ἀλλ' ἡ νόησις ἀπόρροια οὖσα αὐτῆς τῆς θεότητος ἐν μέσῳ τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὴν αἰσθητοῦ κόσμου, ἐν μέσῳ τῆς ποικιλίας τῶν μεταβολῶν καὶ τῶν ἀντιφάσεων αὐτῇ εἰς ἑαυτὴν ἐπαναστρέφουσα ἀπτεται τοῦ νοητοῦ, καὶ ἔρχεται εἰς ἐπίγνωσιν τῶν συμπύτων αὐτῇ ιδεῶν, αἵτινες συναπαρτίζουσι τὴν οὐσίαν αὐτῆς καὶ ὑπόστασιν. Ἀλλὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ταύτην συνήθως ὁ Πλάτων περιβάλλει διὰ ποιητικῶν εἰκόνων καὶ θρησκευτικῶν συμβόλων, ὡς ἐν τῷ Φαίδρῳ καὶ ἐν ἄλλοις διαλόγοις.

Μετὰ τὴν διευκρίνησιν ταύτην τῆς Σωκρατικῆς μεθόδου γίνεται μετάβασις εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Διαλεκτικὴ τῆς Πράξεως, ἢ θεωρία τῆς Βουλῆσεως», ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἐν πρώτοις παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν Σωκρατικὴν διδασκαλίαν, ἡ διαλεκτικὴ ἀπεργάζεται οὐ μόνον τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν πράττειν, διότι οἱ τὴν διαλεκτικὴν ἐπιστάμενοι, οἱ κατὰ γένη τὰ πράγματα ταξινομοῦντες, γίνονται ἐπιτήδευοι, εἰς τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις· διότι ἡ διὰ τῆς διαλεκτικῆς κατορθουμένη τάξις τῶν ἐννοιῶν, τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν, θέτουσα τὸ γενικώτερον ἀγαθὸν πρὸ τοῦ μερικωτέρου καὶ μάλλον περιορισμένου, ἢ λογικὴ αὕτη τάξις ἢ ἀποτελοῦσα τὴν ἐπιστήμην, μεταβαίνει καὶ εἰς τὰς πράξεις, καὶ γίνεται ἀρετὴ. Ὁ ὄντως διαλεκτικὸς τοῖς λόγοις ἀνάγκη νὰ ἦναι τοιοῦτος καὶ τοῖς ἔργοις. Ἴνα ἦ τις ἐνάρετος, ἀρκεῖ νὰ ἐπίσταται πῶς νὰ ταξινομηθῇ τὰ πάντα κατὰ γένη καὶ εἶδη. Ὁ γινώσκων τινὰ θέσιν κατέχει ἕκαστον πρᾶγμα

εἰς τὴν σειρὰν τῶν εἰδῶν καὶ τῶν γενῶν, γινώσκει συνάμα τὴν τελικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν σχετικὴν αὐτοῦ χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν. Τὸ δὲ πρὸς τι χρῆσιμον εἶναι καὶ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀνάπαλιν δὲ τὸ πρὸς τι ἀγαθὸν εἶναι καὶ χρήσιμον· σχετικὸν ἀγαθὸν καὶ σχετικὴ χρῆσιμότης εἰσὶ, κατὰ τὴν Σωκράτη, ἐννοιαὶ συνώνυμοι. Ἀλλὰ τὰ σχετικὰ ταῦτα ἀγαθὰ ἀποκαλεῖ ὁ αὐτὸς ἀμγίλογος, ἢτοι τὰ αὐτὰ πράγματα ὑπὸ τινὰ μὲν ἐποψίν εἰσιν ἀγαθὰ, ὑπὸ ἑτέραν δὲ κακὰ· οἷον τὰ ποτὰ καὶ τὰ ἐδέσματα εἰσὶ μὲν ἀγαθὰ, ὅταν συντείνωσι πρὸς τὴν ὑγίαν, κακὰ δὲ, ὅταν γίνωνται αἷτια νοσήματος.

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Σωκράτης διανύων τὴν ὄλην συστοιχίαν τῶν πεπερασμένων καὶ σχετικῶν ἀγαθῶν καὶ χρησίμων καταντᾷ εἰς τι ἀπόλυτον ἀγαθόν, ὅπερ ἐστὶ τὸ τέρμα τῆς διαλεκτικῆς τῆς πράξεως, τοῦτο ὀρθῶς κατείδεν ὁ συγγραφεὺς· ὅτι ὅμως ἐν τῇ Σωκρατικῇ διδασκαλίᾳ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθὸν οὐδεμίαν κέκτηται θετικὴν καὶ συγκεκριμένην ἐννοιαν, ὅτι ἀστατεῖ οὐδένα λαμβάνον μόνιμον προσδιορισμὸν, τοῦτο διέλαθε τὴν ὀξυδέρκειαν αὐτοῦ. Διότι ἐρωτώμενος ὁ Σωκράτης, τί ἐστὶν ἡ πρᾶξις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀπαντᾷ, ὅτι εἶναι ἡ ἐπιστήμη αὐτοῦ· διότι ὅστις ἐπίσταται τὸ ἀγαθόν, ἀναγκαίως τὸ πράττει. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης εἰς τί συνίσταται; εἰς τὴν ἐρωτησὶν ταύτην πάλιν ἀπαντᾷ, εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκ τοιοῦτου δὲ διακλήλου κύκλου οὐδέν τι σαφές καὶ ὠρισμένον ἐξάγεται.

Ἀλλὰ φέρε νῦν ἴδωμεν ἐκ τίνων ψυχολογικῶν γεγονότων ὀρμώμενος ὁ κ. Fouillée, καὶ πῶς δεῦρον εἰς τοὺς συλλογισμοὺς του, παριστάνει τὸν Σωκράτη ἐξικνούμενον εἰς τὴν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ ἐννοιαν.

Ὁ Σωκράτης, λέγει, ἠκολούθησε τοὺς ἀντιστοιχοῦντας βαθμοὺς τοῦ χρησίου καὶ

τοῦ ἀγαθοῦ ὡς πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλὰ φθάσας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα πιστεύει ὅτι αὕτη συνίσταται εἰς τὸν λόγον. Ὅθεν τὸ ὄντως ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ τοῦ λόγου, ἐπομένως δὲ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν· διότι τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἀπαιτεῖ ὁ λόγος εἶναι ἀπειρον καὶ ἀπόλυτον, διότι τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ὁ λόγος εἶναι τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ συμπίπτουσι τὸ τε προσωπικὸν καὶ τὸ ἀπόλυτον. Τὸ ἔμὸν ἄρα ἀγαθὸν δὲν ἀντίκειται πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, οὐδὲ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ὄντων, μάλιστα δὲ ἐάν ταῦτα τυγχάνωσιν ὄντα λογικὰ, ἐνεκεν τοῦ λόγου αὐτῶν τείνοντα πρὸς τι τέλος κοινόν. Τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν καὶ ἀναλλοίωτον ἀγαθόν, ὅπερ ἐστὶν ἀείποτε καὶ χρήσιμον, μεταδιόκει ὁ Σωκράτης ὡς τὸν μόνον τελικὸν σκοπὸν ὅστις οὐδέποτε μετατρέπεται καὶ αὐτὸς ὡς μέσον πρὸς ἄλλον τινὰ σκοπὸν ὑπέρτερον. Ὡς τοιοῦτον δὲ ἀπόλυτον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδέχεται τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ συγχέωμεν ταύτην μετὰ τῆς εὐτυχίας, ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνδρομῆς τυχαίων περιστάσεων, ἀλλὰ νὰ τὴν θέτωμεν εἰς τὴν ἐνδόμυχον ἐκείνην αὐτάρκειαν, ἣν ἀπεργάζεται ἡ ἔμφρων καὶ ἐπιλεγισμένη τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια, καὶ ἥτις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εὐτυχίαν καλεῖται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους εὐπραξία. Τοῦτο δὲ τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἐστὶ ταῦτὸν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐδὲ συντίθεται ἐξ ἀμφιλόγων καὶ διαφορουμένων ἀγαθῶν, οἷα εἰσὶν ἡ ἰσχύς, ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα κτλ. εἶναι ὁ τελικὸς ὄρος τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς.

Πρὸς ἐμπέδωσιν δὲ ὅτι τοιαύτη ἦν ἡ περὶ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ Σωκρατικὴ διδασκαλία ὁ συγγραφεὺς φέρει εἰς μαρτυρίαν χωρίον τι ἐκ τῶν Ξενοφωντείων Ἀπομνημονευμάτων (B. II. VI). Ἀλλ' ἵνα ἐκτιμήσωμεν δεόν-

τως κατὰ πόσον αὐτῷ ἐπιτρέπεται ἵνα ἐπιτῆς βάσει ταύτης ἀνεγείρη τὸ ἑαυτοῦ οἰκοδόμημα, προηγουμένως διευκρινήσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου. Διστάζοντος τοῦ Κριτοβούλου, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ φιλία μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνάρετοι πολλάκις στασιάζουσι περὶ τοῦ πρωτεύειν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ὑπὸ φθόνου μισοῦσιν ἀλλήλους, ὁ Σωκράτης ἐπιλύει τὸν δισταγμὸν τοῦ τοῦτον παρατηρῶν, ὅτι φύσει οἱ ἀνθρώποι ὁτὲ μὲν εἰσὶ εὐδιάθετοι πρὸς τὴν φιλίαν, διότι ἔχουσι ἀνάγκην ἀμοιβαίας συνδρομῆς καὶ βοήθειας, ὁτὲ δὲ ῥέπουσι πρὸς τὴν ἔχθραν, διότι σχηματίζοντες τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν καλῶν καὶ ἡδέων (τὰ τε γὰρ αὐτὰ καλὰ καὶ ἡδέα νομίζοντες), ὑπὲρ τῆς τούτων κτήσεως μάχονται ἀλλήλους, καὶ διχογνωμονοῦντες γίνονται ἐναντίοι. Ἀλλ' ὅμως διὰ πασῶν τούτων τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ φιλίας διαδυομένη συνάπτει τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς· διότι ἡ αὐτοῖς ἐνυπάρχουσα ἀρετὴ μετριάζει καὶ χαλιναγωγεῖ τὰς ὀρέξεις των, αἵτινες διεγείρουσιν αὐτοῖς τὰς στάσεις καὶ τὰς ἐριδας.

Τοιαύτη λοιπὸν ἡ φυσικὴ καὶ ἀπέρριτος ἔννοια τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου· ἀλλ' ὁ κ. Fouillée ἐξ ἀβλεψίας ἢ καὶ ἐκ προκαταλήψεως παρερμηνεύων τὴν ῥῆσιν τάτε γὰρ αὐτὰ καλὰ καὶ ἡδέα νομίζοντες, ἐκλαμβάνει αὐτὴν ἐμφαίνουσαν οὐχὶ ὅτι οἱ ἀνθρώποι ἔχουσι τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν καλῶν καὶ ἡδέων, ἥτοι ὅτι τὸ ὑπὸ τινος ἐξ αὐτῶν νομιζόμενον καλὸν καὶ ἡδύ, τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων νομίζεται ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὅτι ταυτίζουσι τὰ καλὰ μετὰ τῶν ἡδέων, ἢ συγχέουσι αὐτὰ πρὸς ἀλλήλα, νομίζοντες ὅτι τὸ καλὸν καὶ τὸ ἡδύ εἰσὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ, κατὰ τὸν κ. Fouillée, ἀντίκειται εἰς τὴν Σωκρατικὴν διδασκαλίαν, ἐνῶ μάλιστα ὁ Σωκράτης ἐδογματίζε τὴν ταυτότητα τοῦ καλοῦ καὶ ἡδέου. Ἰδοὺ λοιπὸν

τι ἐντεῦθεν ἐπάγεται. Ἡ σύγχυσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἡδέου γίνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους αἰτία μίσους καὶ ἐριδος, διότι οὗτοι δοξάζουσι ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν εἰσὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἡδέου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὀπτική ἀπάτη τῆς διανοίας. Οὐχὶ τὸ ἡδύ, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν εἶναι τὸ αὐτὸ πᾶσιν ἀνθρώποις. Τὸ ἡδύ ἄρα τοὺς διαιρεῖ, ἐνῶ τὸ ἀγαθὸν τοὺς συνδέει. Ἐν τῇ μωρίᾳ αὐτῶν ἀντιποιοῦνται τῶν ιδέων οἷον τῶν τιμῶν τοῦ πλοῦτος, τῆς ἡδουπαθείας, καὶ νομίζουσιν ὅτι ἀντιποιοῦνται τῶν ἀγαθῶν. Τότε δὲ ἐκδηλοῦται ἡ ποικιλία τῶν γνωμῶν· ὁ μὲν ἐκδηλοῦται ἡ ποικιλία τῶν γνωμῶν· ὁ μὲν προτιμᾷ τὸν πλοῦτον, ὁ δὲ τὰς τιμὰς, ὅπερ ὁ Σωκράτης καλεῖ διχογνωμονεῖν ἀντιτάσων αὐτὸ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, τοῦ ὄντος ἀγαθοῦ. Αὕτη δὲ ἡ ποικιλία ἐξωτερικευομένη εἰς τὰς πράξεις γεννᾷ τὴν ἀμοιβαίαν ἐναντίωσιν.

Ἀλλ' ὁ κ. Fouillée εἰσάγων τὸν Σωκράτη ταῦτα διδάσκοντα, ὑπομνησθεὶς ἡμῖν ὅτι κατὰ παράδοσιν λέγεται, ὅτι ἀνεφώνησεν ὁ Σωκράτης ἀκούσας τὸν Πλάτωνα ἀναγινώσκοντα τὸν περὶ φιλίας διάλογον αὐτοῦ «Λύσειν» ἐπιγραφόμενον, «ὡς πολλὰ μου καταψεύδῃ ὁ νεανίσκος». (Διογ. Λαερτ, 13. Πλάτ. XXIV. 35).

Τὰ δ' ἐφεξῆς τοῦ αὐτοῦ βιβλίου κεφάλαια· ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται ἰδίᾳ περὶ τῆς Σωκρατικῆς θεωρίας τῆς βουλήσεως ὁμολογουμένως βριθῶσι πρωτοτύπων ιδεῶν καὶ εὐφυῶν κρίσεων.

Ἐξετάζει δὲ τὴν βούλησιν ὑπὸ διττὴν ἔποψιν πρὸς τε τὸν γενικὸν σκοπὸν, πρὸς δὲ τὴν εἰδικήν, καὶ πρὸς τὰ ἰδιαίτερα μέσα, ἅτινα προαίρεται πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, φύσει καὶ κατ' ἀνάγκην ὀρέγεται τοῦ ἀγαθοῦ ὡς τέλους τῶν ἑαυτοῦ πράξεων οἰανδήποτε ἄλλως καὶ ποιεῖται αἴρεσιν τῶν μέσων. Τὸ μόνον τέλος, πρὸς ὃ ἀείποτε τείνει

ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις κατὰ πάσαν πράξιν εἶναι ἄριστον, τὸ βέλτιστον, ἃ οἶονται συμφορώτατα (Ξεν. Ἀπομ. III, IX, 4)· διότι κατὰ τὸ Σωκρατικὸν ἀξίωμα, οὐδεὶς ἐκῶν κακός, οὐδεὶς ἐπὶ τὰ κακὰ ἐκῶν ἐργεῖται καθ' ὅσον ἀντιστρατεύεται εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐκῶν νὰ προτιμᾷ τὰ κακὰ ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος βούλεται πάντοτε τὸ ἀγαθόν, ὡς ἐκ τούτου γίνεται καταληπτὴ καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν μέσων. Ὁ λόγος, δι' ὃν προτιμᾷ τις ταύτην μᾶλλον ἢ ἐκείνην τὴν πράξιν, εἶναι διότι τὴν γινώσκει ὡς συντελεστικωτέραν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ πράξις ἀντανακλᾷ ἀπλῶς τὴν μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ· διότι οὔτε ὁ ἀγνοῶν τὸ ἀγαθὸν πράττει αὐτὸ, οὔτε ὁ γινώσκων τὸ ἀγαθὸν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλο τι, ἢ αὐτὸ τοῦτο ὅπερ γινώσκει ὡς ἀγαθόν. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ συγγραφεὺς ἐξάγει τὴν ἠθικὴν τοῦ Σωκράτους ἐκ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ

«Οὐδὲν δύναται, λέγει, νὰ βοηθῇ ἢ νὰ »πραχθῇ, ἂν μὴ περιέχη ἐν ἑαυτῷ ἔλλογόν »τι καὶ καθολικόν, δι' οὗ δύναται νὰ περι- »ληφθῇ εἰς μίαν ἔννοιαν ἢ ὀρισμὸν· ὅτι δὲν »εἶναι ὀριστὸν οὐδὲ πρακτὸν εἶναι, τοῦτο εἶ- »ναι ἀρχὴ τῆς ὅλης Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, »Ἀλλ' αἱ πράξεις τῆς ἡμετέρας βουλήσεως »δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῶσι δι' ἄλλου τινός »λόγου, εἰμὴ διὰ τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐπι- »θυμίας ἀγαθοῦ τινος, διότι τὸ βούλεσθαι »ἄνευ τῆς προθέσεως σκοποῦ τινος εἶναι »ἄδύνατον. Ὁ λόγος τῆς προτιμήσεως δὲν »δύναται νὰ ἦναι ἄλλο τι εἰμὴ ἀγαθόν τι »εἴτε ἀληθές εἴτε ψευδές, ὅπερ κινεῖ τὴν βού- »λησιν, ἄλλως μένει ἀνεξήγητον διὰ τί τὸ »χειρὸν προτιμᾶται ἀντὶ τοῦ βελτίονος, ἢ »βούλησίς μας οὔτε νοητὴ οὔτε ὀριστὴ κα- »θίσταται. Τὰ διάφορα λοιπὸν ἀγαθὰ καὶ »καὶ διάφοροι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ δοξασῖαι εἰ-

»ξηγοῦσι διατι βουλόμεθα πράγματα διά-
»φορα. Ἄλλα κυρίως εἰπεῖν ἀπατώμεθα ἐάν
»πιστεύωμεν, ὅτι τὰ ἀγαθὰ δύνανται ν' ἀν-
»τιστρατεύονται πρὸς ἀλλήλα. π. χ. ἐάν
»πιστεῦθι τις ὅτι τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀγαθὸν ἀν-
»τιστρατεύεται πρὸς τὸ ἄκρον ἀγαθὸν, καὶ
»ὁ ἰδιαιτέρος αὐτοῦ σκοπὸς πρὸς τὸν καθολι-
»κόν. Ἡ ἀπάτη αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς
»περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀστάτου καὶ μετεώρου ἡμῶν
»δοξασίας. Ὁ τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην τοῦ
»ὑπερτάτου ἀγαθοῦ κατέχων δὲν ἀγνοεῖ ὅτι
»τὰ πολλὰ ἀγαθὰ ἀνάγονται εἰς ἐνότητα ἐν-
»τινι ὑπερτάτῳ καὶ καθολικῷ ὀρισμῷ. Ὅστις
»ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν τοῦ ἄκρου ἐκείνου
»ἀγαθοῦ, τοῦ ἀνωτάτου γένους, οὐδεμίαν
»πλέον ἀντιλαμβάνεται διαφορὰν μεταξὺ
»τοῦ ἰδίου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ. Ὁ
»τοῦτο γινώσκων ὑπάγει τὸ ὑπεδεέστερον
»ἀγαθὸν ὑπὸ τὸ ὑπέρτερον· διότι ἐν τῇ ὑπο-
»θέσει ταύτῃ οὐδεμία πλέον ὑπάρχει ἀπάτη
»τοῦ πνεύματος ἰκανὴ νὰ διαταράξῃ τὴν δια-
»λεκτικὴν τάξιν τῶν ὄντων καὶ τῶν ὀρισμῶν.
»Καὶ πάλιν ὁ τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην τοῦ βελ-
»τίονος κατέχων ὅ,τι διανοεῖται αἰρετὸν, αὐτὸ
»τοῦτο αἰρεῖται καὶ διὰ τῆς πράξεως· ἐπο-
»μῆνως δὲ οὐδεμία ὑφίσταται αὐτῷ ἀντί-
»θεσις μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ λόγου νοουμένης
»ἐπιστήμης καὶ τῶν ὑπὸ τῆς βουλήσεως ἀ-
»ποτελουμένων πράξεων. (*)

Πλὴν ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζων,
πῶς συμβιβάζεται μετὰ τοῦ Σωκρατικοῦ τού-
του δόγματος τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου,
τὸ ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἐπιμαρτυρού-
μενον γεγονός, ὅτι καὶ περ γινώσκοντες καὶ
ἐν τῇ διανοίᾳ προαιρούμενοι τὸ βέλτιον, ἐν
τῇ πράξει ὅμως προαιρούμεθα τὸ χεῖρον,
πράττομεν τὸ ἐναντίον πρὸς ὅ,τι γινώσκουμεν
ὡς ἀγαθόν, *vedo il miglion e al
peggion m' appiglio*; ἀξιοῖ ὅτι ὁ

(*) Τομ. Δ. σελ. 169.

Σωκράτης δὲν παραδέχεται τὴν διαφωνίαν
τούτων τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν πράξεων τὸν
διχασμὸν τοῦτον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐαυ-
τὸν, ἰσχυρίζομενος ὅτι πάντες προαιροῦνται
ὅ,τι νομίζουσιν ἑαυτοῖς βέλτιον καὶ προαι-
ρούμενοι τοῦτο τὸ πράττουσιν. Ἐάν δὲ τις
προαιρῆται τὸ κακόν, αἰτία τούτου εἶναι
διότι ἐκλαμβάνει τὸ κακόν ὡς ἀγαθόν, διότι
ἢ ὄντως ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ οὐπω ἐπε-
λάβετο τῆς διανοίας τοῦ πράττοντος, οὐπω
κατέστη αὐτῷ στερεὰ καὶ ἀκράδαντος πε-
ποιθήσις. Ὅθεν οἱ ὑποτιθέμενοι σοφοὶ καὶ
ἐλεύθεροι, οἵτινες, καίπερ γινώσκοντες τὸ
ἀγαθόν, δὲν τὸ πράττουσιν, οὐσιωδῶς δὲν
γινώσκουσιν αὐτὸ, καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ γνῶσει,
ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἔγκειται ἡ ἐλευθερία, δὲν
εἶναι ἐλεύθεροι, ἀλλὰ δοῦλοι ὑπέκοντες εἰς
τὰ πάθη καὶ ὑφιστάμενοι διανοητικὴν ἀπά-
την. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ αὕτη μετὰ τῆς
ἐπιστήμης καὶ τῆς σωφροσύνης ἐλεύθερος
εἶναι μόνος ὁ σοφὸς ὁ τῷ λόγῳ χρώμενος,
ὁ ἐπιστάμενος τὸ ἀγαθόν καὶ πρὸς αὐτὸ
ἀσφαλῶς καὶ ἀπταιστως ῥυθμιζὼν τὰς πρά-
ξεις του. Ὅθεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ταυτίζονται
ἐπιστήμη, ἐλευθερία, καὶ ἀρετὴ, ἀφ' ἑτέρου
δὲ ἀμάθεια, δουλεία, καὶ κακία.

Ἄλλ' οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς ἐλευθέρας βου-
λήσεως καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, ἐν οἷς συγκα-
ταριθμεῖται καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, θέ-
τοντες τὸ ζήτημα διὰ τί ὁ ἀνθρώπος πολ-
λάκις καὶ περ γινώσκων τὸ ἀγαθὸν πράττει
ὅμως τὸ κακόν, δὲν τὸ ἐπιλύουσιν, ὡς ὁ
Σωκράτης, ἀλλὰ παραδέχονται, ὅτι τὸ αὐ-
τεξούσιον εἶναι δύναμις ἐνεργοῦσα ἀνεξαρτή-
τως πάσης προηγουμένης γνώσεως καὶ αἰσθη-
ματος πάσης ἀφορμῆς καὶ σκέψεως αὕτη ἀφ'
ἑαυτῆς κατὰ τὸ δοκοῦν προδιοριζομένη.
Ὅθεν οἰαδήποτε ἰδέα παρίσταται ἐν τῇ
διανοίᾳ ἡμῶν, οἰονδήποτε πάθος ἢ αἰσθημα
ἐπικρατεῖ ἐν ἡμῖν, ὅπως ἐξωτερικευθῆ, ὅπως
μετατραπῆ εἰς πράξιν δέον νὰ περιμεινῇ τὴν

ἔγκρισιν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, δέον νὰ
τύχη παρὰ ταύτης τὸ ἐκτελεστὸν καὶ τὴν
ἐξουσιοδότησιν.

(Ἄκολουθεῖ).

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΝ.

(Συνέχεια τοῦ φύλλον 15)

Βαγιουλεύω = περιποιῶμαι, θεραπεύω, ὑ-
πηρετῶ τι. «Ἐχέεις τόσους καὶ σὲ βαγιου-
λεύουε τι ἀνάγκη ἔχεις.» — Τὸ ῥῆμα ἐσχη-
μάτισται, νομίζομεν, ἀπὸ τῆς τουρκ. λέ-
ξεως Βάγια = ἡθεραπαινίς, ὡς καὶ τόσαι
ἄλλαι νοθογενεῖς λέξεις περιβληθεῖσαι χι-
τῶνα ἐλληνικὸν ἐμετρίασαν τὴν αὐτῶν βαρ-
βαρότητα καὶ κατέστησαν δυσδιάκριτοι· οἷα
χαζηρεύω, ομαί = παρασκευάζω, ἐτοιμάζο-
μαι· ἀπὸ τοῦ τουρκ. χαζήρ = ἐτοιμος. κλπ.
(Δοκίμ. ἱστ. τῆς ἐλ. γλώσ. ὑπὸ Δ. Μαυρο-
φρύδου σελ. 16).

Βαθύς = 1) τῷ ἀρχ. Βαθύς. 2) πονηρὸς,
κρυφίνους. «Βαθύς ἀνθρώπος δὲν ἔμπορεῖς νὰ
τοῦ κάρης λόγο.»

Βατές. — ὑπόσχεσις, αἵτησις προθεσμίας,
ἀναβολή, ὑπέρθεσις. ἡ λέξις εὐχρηστος μᾶλ-
λον κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν Βαντέδες, ὡς
εἰς τὸ ἄσμα «Κὴ οὔλο Βαντέδες μῶ ἔκανε
ἑβδομάδα ἔς ἑβδομάδα.

Βαργομίζω = (βαρὺς γόμος) ἐνοχλοῦμαι,
ὑπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης· καὶ βαργομισμένη γυνή,
ἡ ἔγκυος καὶ ἐγγύς τοῦ τοκετοῦ οὔσα, ἡ
ἐπίτεξ.

Βαροῦσι = κτήματα πολλὰ καὶ οἰκογέ-
νεια πλουσία καὶ πολυκτημόν. «Ἐγὼ δὲν ἔχω
κανένα βαροῦσι, τί μοῦ γυρεύετε οὐλοένα;»
καὶ «ἔς καλὸ βαροῦσι, ἔπεσε τὸ κορίτζι
σας».

Βαρυακούω = εἰμι δυσήκοος. «Ἄρχινεσε
νὰ βαρυακούῃ ὁ γέρος μας».

Βαρώ = (βάρος) 1) τύπτω, μαστιγόω, αἰ-
κίζω. «Μὴ βαρῆς τὸν ἀνθρώπο δὲ φταίει»

φρ. «Βαρεῖκεῖ ὅπου σταλίζει ἡ ψεῖρα» δηλ.
σφοδρῶς καὶ ἐπικυδύνως τύπτει. 2) κό-
πτω, κρούω τὴν θύραν. «Βάρ' τὴν πόρτα νὰ
σ' ἀνοίξουνε. 3) προσκόπτων ἢ προσκρούων
καὶ πίπτων πάσχω, πλήσσομαι. «ἔπεσα κ'
ἐβάρεσα πολὺ» 4) ἐπὶ πλημμύρας, φθάνω,
ἐκτείνομαι «ἐξεχειλίσε τὸ ποτάμι κ' ἐβάρ-
ρεσε σ' τὴν στράτα» «ἐμπῆκα σ' τὸ ποτάμι
καὶ μ' ἐβάρεσε ὡς τὴν ἀμασκάλη». 5) ἐπὶ
τῆς μελωδίας ὀργάνων μουσικῶν παιζομένων
διὰ τῆς χειρὸς. «Βαρεῖ τὸ βιολὶ φοβερά» καὶ
παροιμ. «Κάθετε καὶ βαρεῖ τὸν ταμποῦρᾶ τώ-
ρα» ἢ τοι διατελεῖ ἀργὸς καὶ δυσυχῆς· καὶ ἐπὶ
πεινῶντος «βαρεῖ ταμποῦρᾶ ἡ καρδιά μου».
καὶ ἑτέρα. «Ἄς κάθεται νὰ βαρῆ τ' ἄλογα
ἢ νὰ βαρῆ τῆς μύγαις = τῇ ἀρχαίᾳ παροιμ.
«ἀέρα πυκτευέτω. 6) ἐπὶ σκοποῦ, βολῆς,
στοχάζομαι «βαρεῖ φοβερά» ἢ σημαδεύει
καλά» — Τὸ παθητ. Βαρνέμαι ἔχει ἄλλοιαν
ὄλως ἔννοιαν, ὀκνέω ἀμελῶ, ῥαθυμῶ «Κάμε
τὴ δουλειά σου μὴ βαρνήσαι» «Μὴ βαρνή-
σαι νὰ μοῦ γράφης».

Βρυάζει = (βρύω) ἀπρόσ. 1) ὑπάρχει τι
δαψιλῶς οἷον τὸ ἀναβρῶν ὕδωρ «Βρυάζει ὁ
τόπος ἀπὸ χορτάρι ἔφεται» 2) κατ' ἔννοιαν
ὑπαρκτικὴν μόνον εἰς τὸν ἀόριστον εὐχρη-
στον τὸ ῥῆμα· ἀνήκει τι πρὸς τινα ὡς ἴδιον
κτῆμα. «Εἶναι ἰδικό μου τὸ χαρτί» λέγει
τις. — Σφ ἔβρυαξε! ἀποκρίνεται ἕτερος εἰ-
ρωνικῶς.

Βυζί = ὁ μαστός.

Βυζαίρω = θηλάζω.

Βυζοῦ = γυνὴ ἔχουσα μεγάλους μαστούς·
σημ. διὰ τῆς καταλήξεως οὐ ἐκφράζει ἡ
παρ' ἡμῖν συνήθεια τὸ θηλυκὸν πολλῶν με-
γεθυντικῶν ἐπιθέτ. ὡς Δοντᾶς, Δοντοῦ ἢ ἔ-
χουσα μεγάλους καὶ δὴ προεξέχοντας τοὺς
ὀδόντας τῆς ἀνω σιαγόνας· οὕτως λογᾶς λο-
γοῦ καὶ Γλωσσοῦ ἢ πολὺλογος, ἢ φλύαρος
καὶ ἀναίσχυντος γυνή. Μπεκρῆς Μπεκροῦ ἢ
μέθυσος. Κοιμηθουροῦ, φαγοῦ κλπ.

Βασκαίνω—ὄπερ καὶ ἄλλως ἡματιάζω λέγεται· ἐπιπράζω, βλάπτω, ἐπιφέρω ἀσθένειαν καὶ καθόλου βλάβην διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καθορῶν τι, ὄπερ μοὶ προὔξενεν αἰσθησιν βαθεῖαν δι' ὠραϊότητα ἢ σπάνιν, ἄνθρωπον, ζῶον, σκευὸς προσέτι καὶ δένδρον ἕξοχον διὰ καλλονῆν Ἐκ τούτου καὶ τὰ περιήπτα, ἅτινα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐκ τῆς βασκανίας φέρουσιν. Ἄναρτῶσι δὲ σκόρδα καὶ εἰς δένδρον νέον ἢ ἀφθόνους φέρον καρπούς. «Κάποιος μοῦ ἐμάτιασε τὸ παιδί, τ' ἄλογο κλπ. καὶ δὲ ἔμπορεῖ εἶναι τμουρεμένο». Τὸ δὲ παθητικὸν ἐκφράζομεν περιφραστικῶς «πέρνω ἡμάτι» — «Μὴν τ' ἀλλάζης τὸ παιδί ἐνὰ μὴν πάρη μάτι.» = μὴ βασκανθῆ.

Τὴν βασκανίαν οἶδε καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία, ἥτις παρέχει ἐν δέοντι τὰς προσηκούσας εὐχάς. Ὁφείλει δ' ὁ βασκανθεὶς κατὰ τὴν ἐπικρατούσαν πρόληψιν, λαβῶν προηγουμένως τὰς, ὡς εἴρηται, ἀνηκούσας εὐχάς παρὰ ἱερέως ἵνα νικηθῆ ἀνάστροφα (ἀνάπῃδα δηλ. ἀπὸ τῶν κάτω τοῦ προσώπου πρὸς τὰ ἄνω, καὶ πῆ τ' ἀπονίμματα (ἰδ. τὴν λέξ.) ἱερέως πρὸς θεραπείαν· ἔτι δὲ ἱαματικὸν νομίζεται ἵνα ὁ βασκάνας, ὅτε γένηται γνωστὸς, ἐμπτύσῃ τὸν βασκανθέντα κατὰ πρόσωπον ἢ καὶ ἐν τῷ στόματι.—Λέγει δὲ πού καὶ Σολομῶν «βασκανία φαυλότητος ἀμαυροῖ τὰ καλά, (Σοφ. Σολμ. κεφ.

Βασκαρτούρικο λέγεται τὸ ἀντικείμενον, ὃ βουλόμεθα φυλάξαι ἀπὸ τῆς βασκανίας. «Πότ' ἐμεγάλωσε τὸ βασκαρτούρικο!»

Γ.

Γαργαλίω—ἠὲ ἐνεργ. μέσ. δὲ *Γαργαλέμαι*. 1) = τῷ ἀρχαίῳ *Γαργαλίω*· 2) κινεῖται ἢ ὀρεῖξί μου πρὸς τι ἐφίεμαι, ἐπιθυμῶ τινος. «Σὲ γαργαλαίε νὰ φᾶς τὸ μῆλο, ἀλλὰ δὲν σοῦ τὸ δίδω».

Γαρδακιάζω = πιέζων καὶ στενοχωρῶν καταβάλλω τινά.

Γαρλαύτης—ὁ ἔχων μεγάλα ὦτα.

Γδυμνοσαλλγγαρος—ὁ λείμαξ.

Γέννημα καὶ πληθυντ. *γεννήματα*—1) τὰ σιτηρά, οἱ δημητριακοὶ καρποί.—Τῆ λέξι κέχρηται οὕτω ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Θεοφάνης (ἱστορ. τοῦ ἑλ. ἔθν. Κ. Παπαρηγοπούλου Τόμ. Γ'. σελ. 387) 2) γόνος· ὡς ἐν τῇ φράσει «Γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Βυτίνας.

Γεννητάτα—ἐκ γενετῆς ἀπὸ τῆς γεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν. «Τῶχει γεννητάτα τὸ πάθος.»

Γεραλέος—πλήρης ἡμερῶν, ὑπέργηνος, ἐσχατόγηρος.—ἐτήρησε καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ ἡ συνήθεια τὴν ἀρχαίαν κατάληξιν αλεος δηλοῦσαν διαφίλειαν τῆς ὑπὸ τῆς ῥίζης ἐμφαινόμενης ἐννοίας.

Γιαραντίζω—καταντῶ, καθίσταμαι ἐπὶ τέλους. Δὲν περπατεῖς καλὰ καὶ δὲν εἰξέρω πῶς ἔχεις νὰ γιαραντίσης.»

Γιαρᾶς—πληγὴ, τραῦμα πυθῆν· «ἔκοψα ἕλιγο τὸ δάχτυλό μου, κ' ἔγεινε γιαρᾶς καὶ δουλεύει»

Γιάγκλα—ἡ καμπή, ἡ στροφή· «στράτα μὲ γιάγκλας ἢ γιαγκλωτὴ ἢ μετὰ στροφῶν ὁδός.

Γιδηᾶ ἢ αἰγίς, = τὸ δέρμα τῆς αἰγός. προσειᾶ δὲ τοῦ προβάτου τῆς προβατίνης κοινῶς. Τοῦ δὲ ἀρνός τὸ δέρμα καλοῦμεν ἀρνιακόν· τὸ τοῦ κριοῦ κριαρειᾶν, καὶ τοῦ χοίρου χοιρειᾶν· ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐλέγετο λυκῆ τὸ λυκοτόμαρο, κυνῆ τὸ τοῦ κυνός κλπ.

Γιράτι—ὄργη, θυμὸς λέξις Τουρκικὴ ἐξ ἧς καὶ ῥῆμα.

Γιρατώρω—οὐδέτ. θυμοῦμαι, ὀργίζομαι, ἀγανακτῶ. Κατὰ παθητικὴν φωνὴν μόνος ὁ παρακείμενος τῆς μετοχῆς εὐχρηστος· «εἶναι γινατωμένος μὴν τοῦ ἡμῶν».

Γκουρλίζω καὶ *Γκουρλίζω*—1) ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον γουλλίζω, τρηθείσης καὶ ἐν ταύτῃ τῇ λέξει τῆς ἀρχαίας προσφορᾶς τοῦ υ. ἐπὶ

τῆς φωνῆς τοῦ χοίρου χρώμεθα καὶ ἡμεῖς τῇ λέξει· 2) λέγεται καὶ μεταφορικῶς ἐπὶ τῶν δι' ἄνεμον ἢ δι' ἄλλας στομαχικὰς αἰτίας βορβοροζόντων ἐντέρων, «διὰ τί γκουρλίζουνε τ' ἀντέρὰ σου; σὺ φασούλια δὲν ἐφαγες»· 3) παραπονοῦμαι πλαγίως δυστροπῶ ποιῆσαι τι. «Τὶ γκουρλίζεις; πήγαινε εἰς τὴν δουλειά σου.»

Γλόκα ἢ—καιρὸς εὐδίας συγκερασμένους κλίνων μᾶλλον εἰς θερμότητα, ὁ καὶ ἄλλως μαλακὸς καιρὸς.

Γκαγκάλιδα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἀγκαλῆς ἐκχυδαίσθην καὶ περιορισθῆν μεταπεσὼν ἀπὸ δεματίου ξύλων εἰς δεμάτιον νήματος περιτετυλογμένον εἰς τοὺς διεστηκότας τῆς χειρὸς δακτύλους.

Γκετίζω, = ἀποκάμνω, ἀπαυδῶ, παραιτοῦμαι· «Ἐγκέστισα γυρεύοντας, καὶ τὰ ἀπαράτηκα».

Γουλάς—εὐχρηστότερον κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν, Γουλάδες, θησαυροὶ, πλοῦτος, κτήσεις μεγάλαι. «Κάθετ' ἀργός, ἴσ' ἂν νὰ κοιμῶνται γουλάδες; = θησαυροὶ

Γραδῶνω (γράω ἐξ οὗ καὶ τὸ γράφω) ποιῶμαι γράδωσιν.

Γράδωσις—τὸ ἀνοιγμα ἢ χαραγὴ ἢ δι' ἐπίτηδες ἐργαλείου γινόμενη κατὰ τὸ ἔτερον ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα ἀγγείων ξυλίνων, ὅπως στηριχθῆ ἐν αὐτῇ ὁ πάτος (ἢ πουμοσιᾶ)· τὸ πῶμα τὸ Φούντι ἰδ. τὴν λέξ.—

Γουργός 1) γεωργός. σημ.: πιστεύεται παρὰ τῷ λαῷ ὅτι τῇ 18 Νοεμβρίου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἁγίων μαρτύρων Πλάτωνος (πλατάνου κοινῶς) καὶ Ῥωμανοῦ, δύο (βασιλεύει λέγομεν) ἢ πούληα (πλειὰς), καὶ ἀκούεται τότε κρότος σφοδρὸς περὶ βῆθ' ὄρθρον. Ὅθεν λέγεται.

«Ἡ πούληα βασλεύοντα καὶ πίσω παραγγέλλοντα. Μηδὲ τσοπάνης ἔς τὰ βουνὰ μηδὲ γουργός ἔς τοὺς κάμπος.»

2) ταχύς, αἰφνίδιος· «τί γουργός θάνατος ἦτανε τοῦτος; ἐπὶ αἰφνιδίου καὶ ἀπροσδοκίτου θανάτου.

Γουλί—τὸ στέλεχος τῶν λαχάνων ἰδία τῶν κηπαίων τῆς κράμβης κλπ. 2) μεταφ. παχύς ἔνσαρκος.

Γοῦρι—τύχη καλὴ εὐνους· σημ. ἐπικρατεῖ πρόληψις παρὰ τοῖς πολλοῖς ὅτι τῶν τέκνων τῆς οἰκογενείας ἕνια ἔχουσι τύχην (Γοῦρι) ἰδίαν συντελοῦσαν εἰς εὐδωσιν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς ὅλης οἰκογενείας.

(ἀκολουθεῖ).

ΠΕΡΙ ΑΡΧΗΣ

Κ Α Ι

ΟΦΕΛΗΜΑΤΩΝ τῆς ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.

Κύριοι!

Ἄναγνωρίζων τὴν σπουδαιότητα τοῦ θεματος τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον νὰ πραγματευθῶ, θέλω προσπαθῆσαι παντὶ σθένει νὰ ἀποφύγω τὰς ὑψηλὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ὧν εἶναι ἴδιον, καὶ θὰ περιορισθῶ κατὰ μίαν φάσιν αὐτὸ ἐξετάζων νὰ ἐκθέσω ὑμῖν τὰ ἀδρά τῆς πραγματικότητος προϊόντα. Τὸ περὶ κοινωνίας ζήτημα ἀπασχολῆσαν τῶν πολιτικῶν, νομικῶν, ἠθικῶν καὶ ποινικῶν φιλοσόφων τοὺς νευρώδεις καλὰ μους μετετράπη ἐπ' ἐσχάτων εἰς σφοδρὰν συζήτησιν, ἣν ἀνερίπησεν ἢ ἐν παντὶ ἔθνει ὑπάρχουσα αἵρεσις τῶν κοινοκτημοιστῶν, οὗς σοσιαλιστὰς κυριολεκτικώτερον ὠνόμασαν. Οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀγνοῶν τὰς περὶ κοινωνίας δοξασίας τοῦ ὑψηλοῦ Πλάτωνος, καὶ τὰς κατ' αὐτῶν ἀκαταμαχίτους ἀντιρήσεις τοῦ θετικωτάτου Ἀριστοτέλους. Τὸ πνεῦμα, κύριοι, καὶ μάλιστα τὸ φιλοσοφικόν, ἀφ' οὗ διὰ τῆς προσιδιαζούσης αὐτῷ ὀξυδερκειᾶς καὶ φιλοπονίας ἐπιληφθῆ πάντων τῶν ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις πιπτόντων, ἅτινα οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώ-

πων οὐδεμίας ἀξιοῦσι προσοχῆς, ἀφ' οὗ ὑψωθῆ-
εἰς τὰς σφαῖρας τῆς ἰδανικότητος, ὅποθεν πε-
ρισκοπεῖ πάντα τὰ κάτωθι εὐρισκόμενα, ἀφ'
οὗ τέλος οὐδὲν καταλίπη ἀνεξέταστον, ἐπέρ-
χεται ὁ κόρος, καὶ πᾶν ὅ,τι τότε πραγμα-
τεύεται εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἀναποδρά-
στου αὐτοῦ κόρου, εἶναι ἀπόλυτος ἰδανισμός,
ἢ κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν νέων φιλοσόφων
εἶναι οὐτοπία. Τῶν σοσιαλιστῶν ἅπαν τὸ
σύστημα ἀποβαίνει οὐτοπία καὶ δι' αὐτὸ ἐν
σιγῇ παρερχόμενος εἰσέρχομαι εἰς τὸ προ-
κείμενον.

Ἡ κοινωνία ἐν γένει εἶναι τὸ ἀποτέλε-
σμα τῆς φυσικῆς τοῦ συναγελασμοῦ δυνά-
μεως τῆς ἐμφύτου εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς
ἀμοιβαίαν χρῆσιν βοηθείας καὶ συμπλήρω-
σιν τῆς ἀτομικότητος τοῦ βίου. Μόνος ὁ ἄν-
θρωπος ἐκ τῶν πεπερασμένων ὄντων ἔχων
συνειδήσιν τῶν μεγάλων προόδων, ὧν εἶναι
ἐπιδεικτικός, ἐναντίον τῆς ἀτελείας τῆς φύ-
σεώς του αἰσθάνεται, ὅτι ὅπως ὑπάρξῃ καὶ
τελειοποιηθῆ ἔχει ἀνάγκη τῆς σταθερᾶς
βοηθείας τῶν ὁμοίων του. Ἡ δύναμις καὶ ἡ
ἐπιθυμία τῆς κοινωνικότητος ὑπάρχουσιν ἐν
παντὶ λογικῷ ὄντι, ἀλλ' ἐκδηλοῦνται μὲ πε-
ρισσοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν πρόνοιαν καὶ ἐλευ-
θερίαν· παραγόμενα κατ' ἐνστικτον εἰς τὰς
πρώτας τῆς κοινωνίας συσκευάς, περιβάλλο-
νται βαθμιαίως τὸν χαρακτῆρα τῆς γνώ-
σεως καὶ τῆς ἐκουσιότητος, καθ' ὅσον ὁ κοι-
νωνικός βίος διαμορφοῦται, ἐκ δὲ τῶν ἰδιο-
τήτων τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς ὑπαρξιν τῆς
κοινωνικότητος, ἐπεταί ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι
ἡ ἔνωσις ἀριθμοῦ προσώπων ὑποχρεουμένων
ἐλευθέρως καὶ θεληματικῶς, ὅπως ἐκτελέ-
σωσι διὰ τῶν συμπεπλεγμένων δυνάμεων
κοινὸν σκοπὸν ἐγκείμενον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ
φύσει. Ἡ κοινωνία λοιπὸν δὲν δύναται νὰ
ὑπάρξῃ ἄνευ ἐλλόγου σκοποῦ, ἄνευ συντα-
τίσεως διαφόρων ἐνεργειῶν, ἄνευ ἐλευθερίας
συγκαταθέσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκλογή ἐκατέ-

ρου τῶν τελῶν τῶν τεινόντων πρὸς ἱκανο-
ποίησιν τῶν φυσικῶν ἢ πνευματικῶν ἀναγκῶν
μας εἶναι πράξις ἠθικῆς συνειδήσεως
πᾶσα κοινωνία μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι καθαρῶς
νομικὴ ἢ δικαστικὴ, εἶναι πρὸ πάντων ὡς
ἐκ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς
θεσμῆς ἠθικός.

Εἶναι πλάνη νὰ πιστευῆται ἐπὶ πλέον,
ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῆς κοινωνίας εἶναι πρᾶ-
ξις πολιτικὴ γινομένη ὑπὲρ τοῦ νόμου καὶ
τῆς ἐπικρατείας, διότι τὰ δικαιώματα εἶναι
δευτερεύοντα παντοῦ, ἔνθα πρόκειται περὶ
τῆς ἀτομικῆς ἢ κοινωνικῆς ἐκπληρώσεως τῶν
τελῶν τῶν ἐρείθιμων ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως, τὰ ὅποια οὔτε τὰ δικαιώματα, οὔτε
οἱ νόμοι δύνανται νὰ ὀρίσωσιν, οὐδὲ κἂν νὰ
ἐπιτρέψωσι ταύτων τὴν πραγματοποίησιν. Τὸ
δίκαιον πρέπει μόνον νὰ ἰδρῶσιν τοὺς ἐξωτερι-
κοὺς ὅρους, ἐξ ὧν ἤρτηται τῆς κοινωνίας ἡ
κατασκευὴ, τὸ μὲν, ὅπως γνησίους καθιστᾷ
τοὺς γενικοὺς ὀρισμοὺς τοὺς ἀφορώντας τὴν
ἰσχὺν ἐνὸς συναλλάγματος, τὸ δὲ, ὅπως ἐ-
πιβάλλῃ εἰς τὰς διαφόρους κοινωνίας τὰς ὑ-
ποχρεώσεις, ἃς ἔχουσι νὰ ἐκπληρώσωσι πρὸς
τὸ κράτος.

Πᾶσα κοινωνία παράγει τὸ δικαίωμα τῆς
ὑπάρξεώς της, ἐκ τοῦ σκοποῦ, ὃν προτίθε-
ται, καὶ ὅστις δύναται νὰ εἶναι θρησκευτι-
κός, ἐπιστημονικός, βιομηχανικός ἢ πολι-
τικός, ὅταν δὲ εἶναι θεμιτὸς ἢ σύμμορφος
πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τὸ κράτος δὲν
δύναται νὰ οἰκειοποιηθῆ τὸ δικαίωμα καὶ
ἀπαρτίσῃ ἐκ τῆς ἐγκρίσεώς του τὸν σχη-
ματισμὸν τῆς κοινωνίας, ἡ ὅποια τὸν ἀπο-
δέχεται. Κοινωνία λοιπὸν ἔλλογον ἐπιδιώ-
κουσα σκοπὸν δὲν ὑφίσταται ἐκ συγκατα-
θέσεως τοῦ κράτους, ἀλλ' ἐκ τοῦ φυσικοῦ
δικαίου, διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐνεργείας
τῶν δύο ἀνθρωπίνων δυνάμεων, τοῦ λόγου
καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῶν ὁποίων τὸ
κράτος, ὡς θεσμὸς κοινωνικὸς τοῦ δικαίου,

ὀφείλει νὰ χορηγῆ τὰς αἰρέσεις τῆς ἐξασκή-
σεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς. Οἱ ἄνθρωποι λοι-
πὸν συνελθόντες εἰς κοινωνίαν ἔπραξαν τοῦ-
το ἐξ ἰδίας προαιρέσεως καὶ ἐκ τῶν φυσι-
κῶν κλίσεων τῶν ἐλαυνόμενοι, ἡ δὲ οὕτω
ἰδρυθεῖσα κοινωνία οὐδένα παρέχει ἐξαναγ-
κασμὸν, οὐδὲ περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς
ἀτομικῆς, ἄνευ τῆς ὁποίας μεταβάλλεται
εἰς ἀχανὲς δεσμοπλήθειον περιελθὼν οὐχὶ πλέον
ὄντα μὲ λόγον πεπραιοισμένα, ἀλλὰ ποί-
μα οὐτιδανὰ καὶ ἄνευ προορισμοῦ, μετα-
τρέπομενα κατὰ τὰς ἐκάστοτε θελήσεις
τοῦ ἰσχυροῦ ποιμάντορος. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν
πάσης κοινωνίας θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀβιά-
στου συναινέσεως τῶν μελῶν τῶν παραδε-
ξαμένων καὶ συγχροτησάντων αὐτὴν ἐν ἐ-
ποχῇ, καθ' ἣν ἡ ἀγριότης καὶ ὁ ἀτομικὸς
ἀποχωρισμὸς βαρύνοντες τοῦ ἀνθρώπου τὴν
φύσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἀντέκειν-
το, ὑπέδειξαν αὐτῷ ὁδὸν κρείσσονος βίου
καὶ ὁμοιοτέραν πρὸς τοῦ πλάστου τὴν παν-
σοφίαν, οὗ κατ' εἰκόνα ἐδημιουργήθησαν.
Ἡ κοινωνία ἄρα σύμφωνος πρὸς τὸν ὑψηλὸν
τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸν δύναται μόνη νὰ
ἀναπτύξῃ τὸν ἐν αὐτῇ βιοῦντα καθ' ὅλα τὰ
πνευματικὰ στιάδια, ἅτινα εἰς πάγκοινον
θέαν ἀείποτε προβάλλει ἡ δὲ ἐκτὸς αὐτῆς
ἐνδιαίτησις καὶ διαγωγὴ ἀντικειμένη εἰς τε
τοὺς θεοὺς καὶ ἀνθρωπίνους νόμους ἐκμηδε-
νίζει τὸ πρόσωπον, ἐξαγριοῖ αὐτὸ, ἀφαιρεῖ
ὀλοσχερῶς τὰς τε πνευματικὰς καὶ σωμα-
τικὰς δυνάμεις, καὶ μὴ δυναμένη ἐπὶ τέλος
νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὸ τὸ ἀφίνει ἔρμαιον τοῦ
πρώτου τυχόντος χωρὶς διόλου νὰ ἐνέχηται.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνου κοινωνίας
διακρίνονται τρεῖς βαθμοὶ παρατηρηθέντες
ὑπὸ τῶν πολιτικῶν φιλοσόφων καὶ ἀναφερό-
μενοι ὑπὸ τοῦ Ἀρεντίου ἐν τῷ φυσικῷ δι-
καίῳ. Ἡ πρώτη ἐποχὴ χαρακτηρίζεται ὑπὸ
τῆς ἐνστικτοῦ δηλοποιήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς
κοινωνίας. Ὅλοι αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι

παρήχθησαν ἐκ φυσικοῦ ἐνστικτοῦ, ἐκ τῆς
ἀκουσίας ἐκείνης ἔλξεως τῆς ἀγούσης τοὺς
μὲν πρὸς τοὺς δέ. Τὸ ὀρμέφυτον τοῦτο
εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἐκφρασις τῆς λογικῆς
οὐσίας, ἧς ὁμως δὲν ἔχουσι τὴν συνειδήσιν·
ἐπιδιώκουσιν ἄνευ σκέψεως τοὺς ὑπὸ τῶν φυ-
σικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν δειχθέντας
σκοπούς. Ἐν τῇ πρώτῃ μορφῇ τῆς κοινωνίας,
ὅλα τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
καθεύδοντα ἀναφαίνονται διὰ αὐτομάτου
ἐκρήξεως..

Ὁ λόγος ὁ ἀείποτε ἐνεργῶν ἐκδηλοῦται
ὡς φυσικὴ λογικὴ ἐν τε τῇ ἰδέᾳ καὶ τῇ ἐκ-
φράσει διὰ τῆς γλώσσης. Καὶ αὐτὸς μάλι-
στα ὁ ὀρμέφυτος λόγος ὁ ἀρχων τοῦ ὑπο-
κειμένου ἐξασκεῖ τὸ κράτος του ἐπὶ τῶν
πρώτων ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καὶ ἐκτυ-
ποῦται ἐν τοῖς ἥθεσι, τοῖς ἐθίμοις καὶ τοῖς
νόμοις. Ἐν τούτοις ὅταν ὁ λόγος δὲν ἀνα-
γνωρίζεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως συναντᾷ
παραχρῆμα ἐπίφοβον πολέμιον εἰς τὰ πάθη
τὰ γεννώμενα μετὰ τὰς πολυπλοκωτέρας
σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἄν οἱ πρῶτοι συ-
ναγελασμοὶ παρίστων τὸ θέαμα τῆς ἀπλό-
τητος, τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς εἰρήνης τὰ
ἐνστικτα καὶ τὰ ἐλατήρια μὴ ἔχοντα ἔλλο-
γον διεύθυνσιν θὰ μετεβάλλοντο εἰς πάθη
καὶ θὰ ἔρριπτον τὴν σύγχυσιν, τὴν διχόνοιαν,
τὸν πόλεμον μετὰ τῶν προσώπων καὶ
τῶν κοινωνιῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη συνέβη
εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ἀλλ' οἱ μὲν ἔμειναν
ἐν αὐτῇ πλειότερον τῶν ἄλλων, ὅλοι δὲ, ἐ-
ξαιρέσει φυλῶν τινῶν διατελουσῶν ἐν τῇ
ἀγρίᾳ καταστάσει, κατενόησαν ἐπὶ τέλους
τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποτερματίσωσι τὰς ἔχθρας,
νὰ καταπνίξωσιν αὐτὰς ἐν τοῖς σπαργάνοις,
καὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν, ἔστω καὶ διὰ τοῦ πολέ-
μου, τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης εἰς τὰ ἄλλα
ἔθνη.

Ἡ δευτέρα ἐποχὴ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοι-
νωνίᾳ διαφαίνεται ἐκ τῆς ἰσχύος, ἢ νῆ σκέ-

ψις λαμβάνει βαθμιαίως ἐκ τῶν παθῶν. Ὁ πόλεμος δὲν ἐξαφανίζεται, γίνεται ὅμως ἀτακτος ἢ παύει τὴν ἐξακολούθησιν, ἐπάγεται ὑπὸ λαοῦ εἰς λαόν καὶ ὑποβάλλεται εἰς κανόνας, τοῦ κύκλου δὲ τῆς κοινωνίας διηνεκῶς αὐξανόμενου, ὁ πόλεμος διεξάγεται μεταξύ ἔθνων μᾶλλον ἐκτεταμένων καὶ λαμβάνει ἐπιφοδὸν χαρακτήρα. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐπέρχονται, μεταμορφοῦσιν αὐτὸν εἰς θεωρίαν καὶ ἀναπτύσσουσι τὴν δυνάμιν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ κτηνώδης πόλεμος ἀποσύρεται, τὰ κοινωνικά στοιχεῖα τὰ ἀλληλοδιαδόχως σχηματιζόμενα μένουσιν εἰς κατὰστασιν διχονοίας καὶ πάλης. Ἡ σκέψις, ἡ δεσπόζουσα ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ ἐποχῇ καὶ ἐγκειμένη ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν διαφορῶν θεσμῶν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος δὲν ἰδρύει ὀργανικούς δεσμούς μεταξύ αὐτῶν, διότι ἀτελῶς ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι δὲ ἴδιον τῆς σκέψεως νὰ ἀναχωρῇ ἐξ ὠρισμένων γεγονότων, νὰ συνδέῃ ταῦτα πρὸς ἄλληλα καὶ νὰ ὑπάγῃ ταῦτα ὑπὸ ἀφηρημένους νόμους, χωρὶς ποτὲ νὰ ὑψῶται εἰς ἀρχὰς λογικὰς καὶ ἀρμονικὰς. Μολονότι δὲν θαρροῦσιν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων οἱ ἄνθρωποι ὑπέκουν εἰς συμφέροντος καὶ ἐκτιμῶσι τὴν κοινωνικὴν κίνησιν κατὰ τὰς προσωπικὰς τῶν τάσεις· ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ λοιπὸν οἱ διάφοροι θεσμοὶ ἀντιστρατεύονται πρὸς ἀλλήλους καὶ οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς τοσαῦτα στρατόπεδα, ὅσα ἀτομικὰ ἢ ἀθροιστικά συμφέροντα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἀγῶνι. Οἱ μὲν ὑπερμαχοῦσιν ὑπὲρ τῆς θρησκείας, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐπικρατείας, ἄλλοι ὑπὲρ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν, ὧν ἐπιθυμοῦσιν τὴν ἱκανοποίησιν. Ἐν τῇ διαμάχῃ ταύτῃ ἡ νίκη ἐπιφυλάσσεται διὰ τοὺς ἐχόντας πλεονα καὶ μείζονα διανοητικὰ καὶ ὕλικα προσόντα. Καθ' ὅσον ὅμως ἡ ἀτομικότης προάγεται ἐν τοῖς κόλποις τῆς κοι-

νωνίας καὶ πρὶν ἢ καταλήξῃ εἰς ὅλας τὰς θλιβεράς συνεπείας, ἀς περιέχει, πνεύματα γενναῖα κεκτημένα αἰσθήματα δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας ἐπιζητοῦσι τρόπον νὰ ἐξέλθωσι τῆς ἐμπολέμου ταύτης θέσεως καὶ νὰ ὀργανίσωσι τὰ κοινωνικά συμφέροντα ἀρμονικῶς καὶ ἐνθέσμως.

Ἡ τρίτη ἐποχὴ τῆς κοινωνικῆς προόδου χαρακτηριζομένη ὑπὸ τῆς συμφιλίωσεως περιλαμβάνει τὴν ἐνότητα μετὰ τῆς ποιικιλίας, τὸ κοινόν μετὰ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ δημιουργεῖ μόνιμους θεσμούς καὶ κανόνας. Ἡ ἐποχὴ αὕτη διαπονεῖται ἐνδελεχῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς σχολὰς τὰς σκοπούσας τὴν καθιέρωσιν καὶ διάδοσιν τῶν ἀξιομάτων τῆς κοινωνικῆς ὀργανοποιήσεως. Εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, καὶ πλάναι παρειαφύουσι καὶ διδασκαλίαι γεννῶνται, αἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἰδρύσεως κρείσσονος συστήματος θὰ ἤθελον νὰ συντρίψωσι τοὺς ὑφισταμένους θεσμούς καὶ νὰ ἐμβάλωσι τὴν ἀταξίαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλὰ σπανίως ἐπιτυγχάνουσι. Πειπεισμένοι, ὅτι ἡ ἀρμονία εἶναι παγκόσμιος νόμος τεθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ὀφειλόμεν νὰ ἐφαρμόζωμεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καὶ νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων πορείαν, μηδὲν εἰς ἀδύνατα παρεκτρέπομενοι. Τὸ τρίπλοῦν τοῦτο τῶν ἐποχῶν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καταδεικνύει τὴν ὀρμέμφυτον μορφήν διαδοχικῶς ἐξυψουμένην εἰς τύπον ἐμφρονέστερον, μέχρις οὗ ὁ λόγος, ὁ νοῦς τροποποιεῖ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ὅ,τι κατ' ἀρχὰς ἦτο φυσικὸν ἔργον, φαινόμενον τυχαίον.

Ἡ κοινωνία ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐποψὴν εἶναι δευτέρα πλάσις, ἐνθα ὁ ἄνθρωπος παρίσταται ὡς ὁ ἐργάτης καὶ τὸ ἔργον ἐν ταύτῃ. Πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ φύσει του ὑπάρχει ζητεῖ νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ ἐξωτερικῶς· ἡ κοινωνία εἶναι τὸ κάτοπτρον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἕκα-

στος παρατηρεῖ τὴν κοινωνίαν, ὡς παρατηρεῖ τὸν ἴδιον· ἑαυτὸν του, ὡς δηλονότι καταλαμβάνει τὴν ἀνθρώπινον φύσιν.

Ἐκ τῆς τριπλότητος τῶν ἐποχῶν ἀφορμὴν λαμβάνοντές τινες διαίρουσι τὰς κοινωνίας εἰς βαρβάρους, ἡμιβαρβάρους, πεπολιτισμένους θρησκευτικὰς κτλ. Ἄλλ' αἱ διάφοροι αὗται φάσεις τῆς ἀνθρωπότητος δὲν προέγγονται ἐκ τῆς φύσεως τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν κλίσεων καὶ διαθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐγκαινίζονται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φυλῶν τῶν οἰκούντων ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαίρας καὶ ἐνεργούντων διαφοροτρόπως, αἱ ὁποῖαι εἶναι λίαν ἀναγκαῖαι καὶ ἐπίτηδες ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐνεσπάρησαν, ὅπως διατηρῆται ποιικιλία καὶ ὁμοιότης εἰς τὰ εὐεργετικά ταῦτα κατασκευάσματα, ἡ ποιικιλία δὲ αὕτη παράγει ὁμολογουμένως τὴν ἀκατάληπτον καὶ τόσῳ μαγευτικὴν ἀρμονίαν, ἥτις θέλγει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγρίους. Περὶ τῶν διαίρεσεων τούτων ὁμιλεῖ ἄριστα ὁ κ. Καλλιγᾶς, ἐν τῷ περισπουδάστῳ αὐτοῦ συγγράμματι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς. «Οὐδέποτε, λέγει, ἡ κοινωνικὴ κατὰστασις εἶναι μόνιμος καὶ ἀμετακίνητος, ἀλλ' ὑπέκει εἰς τοὺς νόμους τῆς ὀργανικῆς μεταπλάσεως, ἥτις εἶναι ἀδιάσπαστον προσὸν τῆς ζωῆς διηνεκῶς καὶ οἰκθὲν ἀναγεννωμένης. Νοητικῶς, ἠθικῶς, κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς μεταμορφοῦνται τὰ ἔθνη, ἂν καὶ διατηροῦν δι' ὅλων τούτων τῶν φάσεων τὸν διακριτικὸν αὐτῶν καὶ ἀρχέγονον τύπον καὶ αἱ φάσεις αὗται τῆς μεταπλάσεως καὶ ἀναγεννήσεως κατὰ τὰς διαφορὰς ταύτας κατηγορίας ἐξεταζόμεναι ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τῶν τεχνῶν, τῆς θρησκείας, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν».

Ὁ ἄνθρωπος ἐξεταζόμενος διανοητικῶς καὶ σωματικῶς εὐρίσκειται ἔχων ἀνάγκην τριῶν ἀπολύτων προσόντων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνα-

πόσπαστα καὶ ἀναφαίρετα, ἀναπαλλοτριώτα καὶ ἀπόλυτα, τὰ προσόντα ταῦτα ἢ μᾶλλον τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ δικαιώματα εἶναι τὸ τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινωνικότητος, γὰρ δύο ὅμως πρῶτα ἀνευ τοῦ τελευταίου ἀπονεκροῦνται, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, διότι οὔτε ἰσότης, οὔτε ἐλευθερία ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς κοινωνίας, ἀπειναντίας μάλιστα τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἡ καταπίσις. Ἴνα δὲ μηδέποτε παραβλάπτηται ἡ κοινωνία ὀφείλει τὸ κράτος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξάσκησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως ταύτης τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὅλην τὴν ἐφαρμογὴν εἰς τοὺς ἐλλόγους σκοποὺς τοῦ βίου. Ἡ παραγνώρισις τοῦ προσόντος τούτου τῆς προσωπικότητος θὰ ἐξομοίωσιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ κτῆνος, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐστέρησε τῆς δυνάμεως τῆς ἐλλόγου κοινωνικότητος.

Ἡ κοινωνία εἶναι ἐν τῶν ἰσχυροτέρων μέσων τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀγωγῆς, διότι ἐν αὐτῇ μαθηνοῦσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐκτιμῶσι καὶ συζητῶσι ἀντικείμενα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, νὰ ἐννοῶσι τὰς δυσχερείας τὰς ἀντιτασσομένας πολλάκις εἰς τὰς ὀφελιμωτέρας περιστάσεις καὶ ὅτι ἐκάστη κοινωνία χρῆζει νόμων, ὅπως εἰς ἀρμονίαν θέσῃ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα. Ἡ ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους τούτους ἐπιτυγχάνεται εὐχερέστερον, ὅταν ἕκαστος μετέσχε πρὸς κατασκευὴν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην αὐτῶν.

Ἡ κοινωνία ὑποβοηθεῖ οὐσιωδῶς τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ προσέχη περὶ πάντων, οὐδὲ νὰ εἰσδύῃ ἐκεῖ, ὅπου αὐστηρῶς τῷ ἀπαγορεύεται. Πᾶν τὸ συντεῖνον εἰς κοινὴν εὐεργεσίαν, εἰς τὴν τιμώρησιν τῶν κακῶν, εἰς τὴν ἠθικοποίησιν τῶν διαφορῶν κλάσεων τῶν πολιτῶν ἐκπληροῦται ἀείποτε κάλλιον διὰ τῆς κοινωνίας, διότι αὕτη χρησιμοποιοῖ τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ

μονήρει ζωῆ δὲν ἐξασκοῦνται δι' ἄλλειψιν μέσων.

Ἡ ἠθικὴ ὡς καὶ τὸ δίκαιον ἀπαιτοῦσιν, ἵνα ἡ δύναμις αὐτῆ δύναται νὰ ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως καὶ νὰ ὑποστηρίζεται παντοιοτρόπως. Διότι ἡ κοινωνία ποιεῖ ἐπικρατέστερον τὸ δημόσιον συμφέρον καὶ πολλάκις τὴν αὐταπάρνησιν ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ὅπερ ὡς ἀφορμὴ πράξεως, ἐπιδιοικμάζεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως. Ἡ κοινωνία λοιπὸν δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους βελτίονας ἐγείρουσα ἐν αὐτοῖς τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια, τὴν συμπάθειαν τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ἀφιλοκέρδειαν, αἰοποῖται ἐξυψοῦσι τὸν ἀνθρώπιν ὑπεράνω τῆς σφαίρας τῆς ἐγωῖστικῆς προσωπικότητος.

Τὴν σήμερον ἡ κοινωνία ἀπέβη ὁ πρῶτος ὅρος, ἡ κυριωτέρα βάση τῆς προόδου καὶ μάλιστα τῆς εἰρηνικῆς προαγωγῆς. Οἱ λαοὶ οἱ πρῶτοι καθιερώσαντες παρ' ἑαυτοῖς τὸν νόμον τῆς κοινωνικότητος, τὸ σωτηριῶδες αὐτὸ ἀξίωμα, ἐνωρὶς ἐκτέσαντο ὑπεροχὴν διατρανουμένην ἐν τῇ κοινωνικῇ βίῳ. Ἡ ἐλευθέρη κοινωνικότης εἶναι τὸ ὀχυρότερον φρούριον κατὰ τῶν ταραχῶν καὶ τῶν βιαίων στάσεων ὅταν αἱ ἀπαιτήσεις, ἀντὶ νὰ κατευνασθῶσι, χωρὶς νὰ ἐκρίζωθῶσι, δύνανται νὰ δημοσιεύωνται καὶ νὰ συζητῶνται δημοσίως, ἀποκωλύουσι τὴν κατασκευὴν τῶν μυστηριωδῶν ἐταιριῶν καὶ ἐπιθέτουσι τὴν ὑπερτάτην αὐθεντεῖαν, ὅπως ἀναγνωρίσωσι τὴν πραγματικὴν σπουδαιότητα τῶν συμφερόντων τῶν ἀπαιτούντων τὴν προστασίαν των.

Ἡ κοινωνικότης καὶ ἐλευθερία εἶναι, ὡς ἄνω εἴρηται, φυσικὰ τοῦ ἀνθρώπου δικαιώματα καὶ δέον κατὰ συνέπειαν νὰ ἀναγνωρίζωνται παντοῦ καὶ πάντοτε, καὶ ἡ μὲν ἰσότης χαρακτηρίζει τὸν ἀνθρώπιν ὡς μέλος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἡ ὅποια εἶναι τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ δὲ ἐλευθερία

δημιουργοῦσα τῷ ἀνθρώπῳ προσωπικὴν σφαίραν ἐνεργείας χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς ἄτομον ὑπάρχον καὶ ἐνεργοῦν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ δὲ κοινωνία ἰδρύει ἐκ νέου τὴν περιουσίαν μεταξὺ ὄλων τῶν προσώπων, τὰ ὅποια θὰ διέκειντο ἀποκεχωρισμένα, ἂν μὴ ἀτομικὴ ἐλευθερία καθίστατο ἡ μόνη ἀρχὴ ἐνεργείας.

Ἡ κοινωνία καὶ ὁ ἀνθρώπος, εἶναι ἀδιαιρέτος, καὶ ἀναμειβήτης κάτοχος τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς εἶναι κυρίαρχος ἀπόλυτος. Εἰς ἅπαντας τοὺς κώδικας ἀπάντων τῶν εὐνοουμένων ἐθνῶν ἀνεγράφη πρὸ ὀλίγων χρόνων, ὅτι ὁ ἀνθρώπος λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐλευθερίαν, ἰσότητα καὶ κοινωνικότητα δὲν δύνανται κατ' οὐδένα τρόπον καὶ ἐπὶ οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἀπαλλατριώσῃ αὐτὰ, πᾶσα δὲ συμφωνία καὶ προσωρινῆς ἔστω ἀπαλλοτριώσεως εἶναι ἀνίσχυρος καὶ ἄκυρος. Ἀλλὰ διατί ὁ μὲν ἀνθρώπος νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκποιήσῃ τὰ δικαιώματά του, ἡ δὲ κοινωνία ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἐντελεστέρα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κυρίαρχος κοινωνία νὰ ἀφαιρῆται αὐτῶν καὶ νὰ γίνηται παίγιον τοῦ ἐκάστοτε πονηροτέρου; μὴ ἄρα γε ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποβάλλει τὸν χαρακτήρα του, ἐξευτελίζει τὰ προσόντα του, λησμονῆ τὸν ἑαυτόν του; ὄχι, κύριοι. Πᾶσα κοινωνία ἂς σκεφθῆ εἰς τὸ ἐξῆς, ὅτι παραδίδουσα εἰς ἄλλους τὰ ἀπόλυτα δικαιώματά της παραβιάζει τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι διὰ νὰ εἶναι κυρίαρχος, νὰ εἶναι ἀδιαιρέτος καὶ νὰ μὴ ὑπάρχωσι φιλόσοφοι ποιοῦντες γελοίας διακρίσεις πρέπει νὰ ἐξέλῃ τὸς ἡγεμόνας της καὶ νὰ λάβῃ αὐτὴ τὸ σκῆπτρον τῆς διευθύνσεως. Τὸ ἔργον ἐκείνων ἐτελείωσεν, ἂς ἀρχίσῃ ἤδη ἡ κοινωνία τὸ ἰδικόν της καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐργασιῶν, ὁ κόσμος διακρίνη τίς τῶν δύο ἐπέτυχε πλεיותרον. Ἡμεῖς ἀπαθείς θεαταὶ τῆς φοβεραῆς ἐκείνης

πλὴν σωτηρίου πάλης ἂς ἐπιφυλάξωμεν τὰ χειροκροτήματα διὰ νὰ τιμήσωμεν τὸν νικητὴν, εἰς δὲ τὸν παρασχόντα σήμερον τὴν συνδρομὴν του, ὅπως πληρωθῆ τὸ κενόν, ὅπερ ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου μας κ. Ζησίου ἀφῆκεν ἂς εἴπωμεν ὅτι τὸν εὐχαριστοῦμεν αἱ ιδέαι του ἄλλοθεν εἰλημμένοι δὲν εἶναι ἄξια ἐπικροτήσεως, ἡ δὲ μετριοφροσύνη του δὲν εἶναι πρέπον νὰ πληρωθῆ, ἀφ' οὗ τὸ ἀποφεύγει. Χαίρετε.

* *

Σεβαστὴ μοι φίλη!

Σὲ πρῶτην ἐνθυμήθην ὅτε τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἡμερολογίου, ὅπερ σοὶ πέμπω, περιῆλθε κατὰ τύχην εἰς χεῖρας μου· σὲ τὴν ἀγαθὴν καὶ σεβασμίαν προστάτιδα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ἥτις μοι ἐνέπνευσας τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· σοὶ πέμπω τὰς ὀλίγας ταύτας σελίδας, διότι γνωρίζω πόσον σοὶ εἶναι παρήγορον τὸ νὰ βλέπῃς ὅτι οἱ διαδεχθέντες τὴν εὐλογημένην γενεάν, ἡν ὑμεῖς, τὰ ὀλίγα τιμαλφῆ λείψανα τοῦ ἐλ. ἀγῶνος ἀντιπροσωπεύετε μεταξὺ ὑμῶν, δὲν ἐλησμόνησαν τὰ παραδείγματά σας.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν καταδιωγμῶν τῆς ἐποχῆς, ἥτις παρεσκεύασεν ἡμῖν τὴν ἐλευθερίαν, εὔρες καταφύγιον ἐν τῇ φιλοξενίᾳ ἀποικίᾳ τῶν Φωκαέων, ἀλλ' ἐκεῖ, ἐν τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ ἐμπορικῷ κέντρῳ τῆς Γαλλίας, δευτέραν πατρίδα εὐροῦσα, οὐδέποτε ἔπαυσας νὰ σεμνύνῃσαι διότι ἡ πρόνοια σ' ἐγέννησεν Ἑλληνίδα.

Ποσάκις ἐνθυμοῦμαι τὰς εὐχαρίστους ἐσπέρας, ὅτε πλησίον σου καθήμενη, σὲ ἤκουον ἀκορέστως διηγουμένην μοι, μετὰ νεανικοῦ ὄλως ἐνθουσιασμοῦ, τὰ κατορθώματα τῶν ἀτρομήτων ἡρώων τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας! Ὡ ναί! οὐδέποτε θέλω λησμονήσαι μεθ' ὁποίου ἐνθουσιασμοῦ ἐπρόφερες τὸ ὄνομα

τῆς γενετέρας σου γῆς, ἣν ἀπὸ τῆς νεανικῆς σου ἡλικίας δὲν εἶχες ἔτι ἰδεῖν.

Ἡ δὲ εὐχὴ μεθ' ἧς ὁ νέος ἐκεῖνος, Μακεδὼν τελειώνει τὸ ἡμερολόγιόν του μοι ἐνθύμησε τὴν εὐχὴν ἣν τοςάκις σὲ ἤκουσα νὰ κάμνης ὑπὲρ τῆς προσφιλοῦς σοι ἐκείνης χώρας. Δὲν ἤμην μὲν τότε εἰς κατάστασιν νὰ τὴν ἐννοήσω, ἀλλὰ νῦν πῶς δύναμαι νὰ σιωπήσω καὶ νὰ μὴ σοὶ κάμω λόγον περὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν ὀφείλομεν ἅπασαι αἱ Ἑλληνίδες τῆς δούλης Ἑλλάδος εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἀθήναις συλλόγου!

Οἱ διαπρεπεῖς καὶ λόγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες μετ' αὐταπαρνήσεως ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ ἐργαζόμενοι, ἀναζωπυροῦσι πανταχοῦ τὸν σπινθῆρα τῆς παιδείας καὶ ἡ ἀγρυπνὸς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἐλ. γραμμάτων μέριμνα, ὡς εὐεργετικὴ τις αὔρα πρὸς τὰς πολυπαθεῖς ἐκείνας χώρας προσπνέουσα, ζωογονεῖ τὰς ἀδελφάς μας, αἵτινες ἐν τῇ δουλωσίᾳ λησμονηθεῖσαι συγκαταλέγονται μετ' ἀφανῶν καὶ ἀλλογλώσσων γυναικῶν. Οἱ εὐεργεταὶ μας ἐκεῖνοι προοικνίζουσι λαμπρὸν τὸ μέλλον τῆς φίλης πατρίδος μας, ἀλλ' ἐνῶ ἡ φιλοστοργεῖς αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν μέριμνα διεγείρει ζῶπρον ἐν ἡμῖν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐνῶ μεθ' ὑπερηφανείας αἰσθανόμεθα ὅτι εἴμεθα Ἑλληνίδες, πρὸς τίνα ἄλλον νὰ στραφῶμεν διὰ νὰ ζητήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦ πρακτικοῦ μας βίου, ἢ πρὸς ὑμᾶς, ὃ σεβαστὰ λείψανα τῆς παρελθούσης γενεᾶς, καὶ ἀντὶ τὸ ἀρχαῖον τῶν Σπαρτιατικῶν παιδῶν ἐνθυμούμεναι ῥητὸν νὰ σᾶς εἴπωμεν «ἀμμως δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονος ἡμῶν», εὐτυχεῖς θέλομεν εἶσθαι ἐάν δυνηθῶμεν νὰ ὑποσχεθῶμεν ὅτι θέλομεν ἀκολουθήσαι τὰ ἔχγη τοῦ ἐναρέτου καὶ φιλοπάτριδος ὑμῶν βίου.

ΕΚ ΤΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΟΥ (4).

ΤΗ: 14^η ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΤΟΥ..... ΕΤΟΥΣ ΕΠΕΒΙΒΑΣΘΗΝ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΙΜΕΝΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Μεθ' ὁποίου ἐνούσιασμού ἐπάτησα τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος κατὰ τὴν ἀείποτε ἀξιωμακτόνον δι' ἐμὲ ἡμέραν ἐκείνην! Μεθ' ὁποίας συγκινήσεως κλίνας γόνυ ἠσπασθὴν τότε τὸ διὰ μαρτυρικοῦ αἵματος ἡγιασμένον αὐτοῦ χῶμα! Ἡ νεανική μου φαντασία ἐβλεπε τὸν οὐρανὸν μειδιῶντα νὰ προσβλέπῃ εἰς τὴν προσφιλῆ ἐκείνην γῆν καὶ ἤκουε τὸ κύμα τοῦ Σαρωνικοῦ γλυκυθύμως ψυθιρίζον νὰ θωπεύῃ τὰς ἐνδόξους αὐτῆς ἀκτὰς.

Τέκνον τῆς πολυπαθοῦς Μακεδονίας, ἐκ τῶν σφαγῶν τῆς ἐπαναστάσεως μακρὰν ἐπὶ ξένης περισωθὴν κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἠρχόμην νῦν ἔφηβος γενόμενος ἵνα ζητήσω πατρίδα καὶ μέλλον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Πανελληνίου ὡς εἰς γῆν ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ νέος ἀφανῆς καὶ πτωχὸς ἔφθανον εἰς πόλιν ἐνθα οὔτε φίλους, οὔτε συγγενεῖς εἶχον καὶ ἐνῶ σύννοος καὶ μελαγχολικὸς ἀνηρχόμην τὴν Πειραικὴν ὁδὸν, αἴφνης διέκρινον τὴν Ἀκρόπολιν ὑψομένην ὑπεράνω τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ καὶ ὡς φωτεινὴ τις ἀκτίς ἀπροσδοκῆτως φωτίζει ἐν μέσῳ τοῦ σκότους τὸν εἰς ἄγνωστα πελάγη πλέοντα ὁδοιπόρον, οὕτω καὶ ἡ θεὰ αὐτῆς ἀνεκφραστόν τινα ἐν ἔμοι διεγείρασα πόθον, μὲ ἔκαμε νὰ στρέψω παρυσθὺς ἐκεῖσε τὸ βῆμα.

(4) Τὴν παρούσαν διατριβὴν ἔργον δεκαεπταετοῦς νεάνιδος, ἀσμένως καταχωρίζομεν, ὅπως ἐνθαρρύνωμεν τὸν ζῆλον τῆς φιλοπάτριδος κόρης, καὶ θέσωμεν αὐτὴν ὡς ὑπογραμμὸν εἰς τὰς νεανίδας ἐκείνας, αἵτινες διασπείρουσι τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, ἐνῶ ἠδύναντο καταγινόμεναι εἰς τοιαῦτα ἔργα νὰ τιμῆσωσι τὸ φύλον αὐτῶν.

Μετ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος ἐθαύμαζον τὸν διαυγῆ καὶ ἐκτεταμένον ὄριζοντα τῆς Ἀθηναϊκῆς πεδιάδος. Ὁ ἥλιος ῥίπτων τὰς τελευταίας ἀκτῖνας του διὰ τῶν κινῶν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου ναοῦ, ἀπέσυρε βαθμηδὸν τὴν περιφλεκτον αὐτοῦ γλαμύδα ἀπὸ τῶν Πελοποννησιακῶν ὄρεων καὶ μετὰ θλίψεως ἀπεχαιρέτα τὴν χαρίεσσαν πόλιν τῆς Παλλάδος ἵνα ὀδηγήσῃ τὸ ἄρμα του εἰς ἄλλας χώρας ὀλιγώτερον προσφιλεῖς εἰς αὐτόν. Πανταχοῦ ὄθεν ἔστρεφον περὶ ἐμὲ τὸ βλέμμα, μακρὰν, ἐπὶ τῆς γαληνιαίας θαλάσσης ἢ ἐπὶ τῶν περιστοιχοῦντων με ἐρειπίων, πανταχοῦ ζῶνται μοι διηγείροντο αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος μεγαλείου τῆς πατρίδος! Ἀλλ' ἠρχόμην ἄρα γε ἐπὶ τῶν τόπων ἐκείνων ἵνα ἐμπνευσθῶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης; Οἴμοι τέκνον ὄρφανόν καὶ ἀπροστάτευτον προσηρχόμην ἐκεῖ, ὡς πρὸς ἱερόν τι καὶ ἀπαραβίαστον ἄσυλον, ἵνα ζητήσω παραμυθίαν. Ὁ πατήρ μου εἶχεν ἀποθάνειν ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησίν μου καὶ οὕτω διὰ παντός ἔμενον ἄγευστος τῆς τοῦ πατρὸς στοργῆς· ὦ ποσάκις εἶχον θρηνήσει τὴν στέρσιν τοῦ φύλακός μου ἀγγέλου ὅστις ἀπέκτη τῆς γῆς, πρὶν ἢ γνωρίσω τοὺς προσφιλεῖς αὐτοῦ χαρακτῆρας!

Καὶ νῦν, μόνος ἐπρόκειτο νὰ διαχαράξω τὸ στάδιόν μου δεκαεξαετῆς μόλις, μὲ βῆμα δειλὸν καὶ συνεσταλμένον ἀπεπειρώμην νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἀλλὰ τίς φίλη χεὶρ ἤθελε μοὶ δείξει τὴν ὁδὸν ἣν ὄφειλον ν' ἀκολουθήσω διὰ μέσου τοῦ ἀγαθοῦ κόσμου; Τίς φίλη καρδιά ἤθελε μὲ ἐνισχύσει κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἀποθαρρύνσεως ἢ τῆς ἀποτυχίας; Ἡμῖν πτωχός, ὁ δὲ μόνος ἐναποληφθεὶς συγγενῆς, μὴ δυνάμενος πλέον νὰ μὲ διατηρῇ δι' ἰδίων ἐξόδων εἰς τὸ σχολεῖον, μ' ἐβιάζε παντὶ σθένει νὰ ἐπιδοθῶ εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, ἀλλ' ἡ καρδιά μου ἐφλέγετο παιδιόθεν ὑπὸ τοῦ πρὸς

τὰ ἑλληνικὰ γράμματα πόθου καὶ οὔτε αἰ προτροπαί, οὔτε αἰ ἀπειλαί, οὔτε ἡ ἀνάγκη ἴσχυσαν ποτὲ νὰ καταστείλωσι τὴν πρὸς τὴν παιδείαν ἀκατάσχετον ὁρμὴν μου. Παῖς ἔτι κατόκου εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ καθ' ἐκάστην ἐσπέραν ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ σχολείου συνείθιζον νὰ διέρχωμαι παρὰ τὰ εἰρηπία τῆς Πτολεμαϊκῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκεῖ λησμονῶν καὶ παίγνια καὶ συντρόφους, ἄφινον τὴν φαντασίαν μου νὰ πλανᾶται διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τῆς πατρίδος καὶ τὸ πνεῦμά μου πλήρες πόθου ἐστρέφετο τότε πρὸς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην εἰς τὴν θαψιδῶς εἶχον διοχετευθῆ τὰ λείψανα τῆς ποτὲ ἀνεξαντλήτου προγονικῆς κληρονομίας.

Ἀλλὰ τὰ ὠραία ἐκείνα ὄνειρα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὡς πνοὴν ἀνέμου διέλυον αἴφνης ἡ ἀδυσώπητος τύχη καὶ βαρυαλγῶν νῦν ἐμελλον ν' ἀποχαιρέτισω τὸν λόγιον Ἑρμῆν καὶ νὰ προσέλθω εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Κερδώου. Καὶ ἐγνωρίζον μὲν ἦτι ὁ αἰὼν ἐν ᾧ ἐγεννήθην ἦτο αἰὼν καθ' ὃν ὁ βιοφθόρος χρυσὸς, ὁ τῶν κακῶν ἀείποτε ἀρχηγός, μετὰ μανίας ἐλατρεύετο, ἐγνωρίζον ὅτι ἡ ὁδὸς ἦν μὲ ἠνάγκαζον ν' ἀκολουθήσω εὐκόλως ἤθελε μὲ φέρει εἰς πλοῦτη, εἰς τιμὰς, ἀλλὰ τίς ποτε τύχη ἤθελε θεραπεύσει τὸν πρὸς τὴν παιδείαν πόθον μου;

ὑπὸ τοιούτων λοιπὸν σκέψεων κατεχόμενος, περιέφερον τεθλιμμένως τὰ διαθήματά μου ἐπὶ τῶν τόπων ἐκείνων ἐφ' ὧν ἡ ἀνθρωπίνη μεγαλοφυΐα ἀνεξαλείπτως ὑπετύπωσε τὰ ἔργα αὐτῆς· ἀλλὰ τέλος ἀπαυδήσας ἐκάθισα παρὰ τινὶ γωνίᾳ καὶ στηρίζας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χειρὸς, ἀφῆκα ἐλεύθερον τὸν βῶν τῶν δακρύων. Βαθμηδὸν ὅμως ὁ κόπος καὶ ἡ συγκίνησις μοὶ ἐπέφερον ἀτονίαν, ἀχλὺς κατεκάλυψε τοὺς βεβαρυμένους ὀφθαλμούς μου καὶ ὁ νοῦς μου ἀνεπαισθητῶς ἐσθῆθη εἰς κόσμους ἰδεῶν ἀγνώστους καὶ μυ-

στηριώδεις. Τότε συγκεχυμένως πως ἤκουσα γλυκίαν φωνὴν ἠχοῦσαν πλησίον μου καὶ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμούς, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ὅτι δὲν ἦμην μόνος ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ ἴστατο γυνὴ ὑψηλὴ καὶ μεγαλοπρεπῆς· σφίγγε, σύμβολον τοῦ μυστηρίου, ἐκόσμει τὸ ὑψίλοφον αὐτῆς κρᾶνος καὶ παρὰ τοὺς πόδας τῆς δράκων ὑπερμεγέθης μεθ' ὑποταγῆς ἔσειε τὴν κεφαλὴν. Ἦτο δὲ ἐνδεδυμένη χιτῶνα ποδῆρη ὅστις μετὰ χάριτος περὶ τὴν ὄσφυν διὰ ζώνης συνεσφιγμένος, κατέπιπτεν εἰς ἀφθόνους πτυχὰς ἐλαφρῶς ὑποδεικνυούσας τὸ ἐναρμόνιον σχῆμα τοῦ εὐγενοῦς αὐτῆς σώματος, αἰγίς ἐκάλυπτε τοὺς ὤμους, καὶ τὸ στῆθος, καὶ τὰ μόνον γυμνὰ αὐτῆς μέρη, ὁ λαμῶς καὶ οἱ βραχιόνες, ἐνέφανον κάλλος αἰθέριον, κάλλος παρθένου ἀσχολουμένης εἰς ἔργα ἀρβενωπὰ καὶ γενναῖα. Πλήρης σεβασμοῦ ἠτένισα πρὸς τὴν ὠραίαν αὐτῆς μορφήν, ἀλλὰ καταληφθεὶς ὑπὸ θάμβους ἐταπεινώσα τοὺς ὀφθαλμούς διότι φλόξ θεία, κατεφώτιζε τοὺς γαληνιαίους ἐκείνους χαρακτῆρας. Ἡ χρυσῆ αὐτῆς κόμη ἀφθόνως ἀπὸ τοῦ κράνου διαχυομένη περιέβαλλε τὸ σοβαρὸν μέτωπόν της, οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ἀντενάκλων πρὸς τὴν γῆν τοὺς γλαυκοὺς οὐρανοὺς, ἡ δὲ ἐκφορὰς τοῦ στόματός της, ἡ ἀποκαλύπτουσα σοφίαν καὶ βαθύνοιαν, ἀπεκάλυπτεν ἐνταυτῷ καὶ τὸ μεγαλεῖον ἠθικῆς βουλήσεως ἀπεριόριστον. Ἐκράτει εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα δόρυ στηρίζουσα ἐνταυτῷ τὴν παρὰ τοὺς πόδας τῆς ἀσπίδα, τὴν δὲ δεξιὰν φιλοφρόνως ἔτεινε πρὸς γυναϊκά τινα μεθ' ἧς ἐφαίνετο ὅτι συνωμίλει· ἐνῶ δὲν ἐλάλει ἡ ἀθάνατος ἐκείνη παρθένος, ἐνῶ τὸ ἐμβριθὲς καὶ οὐράνιον αὐτῆς βλέμμα μετ' ἀγάπης συμπαθοῦς ἠτένιζε πρὸς τὴν ἀγνωστον ἐκείνην, ἡ γλυκύτης καὶ ἡ καλοκάγαθία καθωραΐζον ἔτι ἔτι μᾶλλον τοὺς σοβαροὺς αὐτῆς χαρακτῆρας.

Ἀλλ' ἡ περιβάλλουσα αὐτὴν λάμψις, διε-

γείρασα αἴφνης τὴν ὑπνώττουσαν ψυχὴν μου δὲν μὲ ἀφῆκε κατ' ἀρχὰς νὰ παρατηρήσω τὴν μετ' αὐτῆς συνομιλοῦσαν, μετ' ὀλίγον ὁμῶς διέκρινα ὅτι ἦτο γυνὴ περικαλλῆς ἐπίσης, ἀναστήματος ὁμῶς μικροτέρου τῆς θεᾶς· ἐφαίνετο καταβεβλημένη καὶ βαθεῖα μελαγχολία ἐπεσκίαζε τὴν γλυκεῖαν αὐτῆς μορφήν, οἱ δὲ μεγάλοι καὶ μέλανες αὐτῆς ὀφθαλμοὶ δεδακρυσμένοι ὑψοῦντο πρὸς τὴν θεάν, ἐνῶ δὲ ἐκπληκτος ἠτένιζον πρὸς αὐτὴν, φωνὴ μυστηριώδης, ὡς μεμακρυσμένη τις γνωστοῦ μέλους ἀπήχησις, ἐψιθύρισε εἰς τὸ οὖς μου, «Πατρίς» καὶ ἡ καρδία μου σκιρτήσασα μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπανέλαβε «Πατρίς!»

«Ὡ δέσποινα τιμωρὸς τοῦ κακοῦ, ἔλεγεν ἐκείνη, ὦ θεᾶ, πρὸ τῆς ὁποίας ἐξαφανίζεται τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη, λάβε οἶκτον ὑπὲρ ἐμοῦ τῆς ἀσθενοῦς, ἥτις ὑπὸ μυρίων ἐχθρῶν διωκόμενη, καταφεύγω ὑπὸ τὴν προστασίαν σου.»

«Θύγατερ, ἀπήντησεν ἡ Ἀθηναῖα, στρέψον περὶ σὲ τὸ βλέμμα, ἰδὲ τὰ νέφη τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας καλύπτοντα τὴν πεπλανημένην γῆν, ἰδὲ τοὺς γαύρους διπλωμάτας κρατοῦντας εἰς τὰς βεβήλους αὐτῶν χεῖρας τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν. Οἱ λαοὶ καταπατούμενοι βοῶσι πανταχοῦ δικαιοσύνην, ἡ ἀρετὴ αἰσχυρομένη φεύγει μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἡ Θέμις μετὰ βδελυγμοῦ ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον, καταιγίς λυσσώδης μαίνεται περὶ σὲ καὶ μετ' ὀλίγον θέλει σὲ ῥίψῃ θῦμα εἰς χεῖρας βαρβάρου ἐχθροῦ! Ἐκεῖ ὅπου δύστυχος γλῶσσα καταπνίγει τὸ μέλος τῆς ἑναρμονίου γλώσσης τῶν Μουσῶν, ἐκεῖ ὅπου ἀφανῆ τέκνα προσπαθοῦσι νὰ υἱοθετηθῶσιν ὑπὸ μητρὸς βαρβάρου, ἐκεῖ δαίμονες καταχθόνιοι ῥίπτουσι τὸν ὄφιν τῆς διχονοίας μεταξὺ τῶν εἰρηνικῶν λαῶν σου, ἐκεῖ δόλιος ἐχθρὸς μετ' ἀγρίας χαρᾶς σοὶ προετοιμάζει τὸν ὄλεθρον καὶ καθ' ἐκάστην κατὰ σοῦ προχωρεῖ. Προχωρεῖ ὡς ὁ χεῖμαρ-

ρος ὁ ὀρηκτικὸς ὅστις παρασύρει μετ' αὐτοῦ πᾶν τὸ προστυχόν· μετ' ὀλίγον θέλει κατακλύσει τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ πατρῶα λείψανα καὶ τὰ βορβορώδη αὐτοῦ κύματα μετ' ἀπαισίας βοῆς κατακυλιόμενα θέλουσι μολύνει τὰς διαυγεῖς θαλάσσας σου. Ἄλλ', ὦ κόρη ἀθανάτου μητρὸς, ἐνθυμήθητι ὅποσαι καρδίαι σὲ νυλόγησαν, ὅτε θραύουσα τὰ δεσμά σου ὠραία καὶ πάλιν ἀνέβλεψας πρὸς τὸ γλυκὺ τῆς ἐλευθερίας φῶς, ἀπόσεισον τὴν μικροψυχίαν, ἡ σάλπιγξ τοῦ κινδύνου σὲ καλεῖ.»

«Θεᾶ! ἀπεκρίθη τότε ἐκείνη μετὰ συστολῆς, παρῆλθον οἱ χρόνοι καθ' οὓς τὰ τέκνα τῆς δύσεως τὰ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς μουσῆς ἐκτραφέντα, γενναίως ἔτεινον πρὸς με χεῖρας ἀρωγούς. Οἱ εὐγενεῖς ἐκείνοι ἄνδρες τῆς Ἀλκυονίδος καὶ τῆς Γαλατίας, ὧν τὰ ὀνόματα ἀθάνατα ἀείποτε τηρῶ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, πρὸ πολλοῦ ὑπέστησαν τὴν εἰς τοὺς θνητοὺς ἀναπόφευκτον μοῖραν· καὶ νῦν, ὅτε νέος ὀρίζων ἀνοίγεται εἰς τὸ πολυτάραχον στάδιον τῆς φιλοδοξίας, ὅτε τὸ συμφέρον ἀντικαθιστᾷ τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης, νῦν βεβήλος γλῶσσα καθ' ἐκάστην νέας κατ' ἐμοῦ διαδίδουσα συκοφαντίας, ἀποκαλεῖ τὴν χώραν μου, χώραν ληστῶν καὶ βαρβάρων. Νῦν, οἱ τὰ ὄρια τοῦ βασιλείου μου φειδωλῶς διαχαράξαντες, σκωπτικῶς μειδιῶσι θεωροῦντες τὴν σμικρότητά μου. Τλήμων ἐγώ! ὑπὸ πάντων παραγνωριζομένη ποῦ νὰ στρέψω τὸ βῆμα διὰ νὰ εὐρω βοήθειαν;»— «Θάρρει, ὦ τεθλιμμένη γύναι, ἡ πρόνοια μάτην δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν Ἕλληνα τὴν φιλοπατρίαν ὡς τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Μακρὰν εἰς τὰ ἀπώτατα μέρη τοῦ κόσμου οὗτος εὐρισκόμενος, σκιρτᾷ ὁσάκις ἀκούει τὸ ὄνομα τῆς γενετείρας αὐτοῦ γῆς. Ὡ Ἑλλάς! τὰ τέκνα σου πανταχοῦ τῆς ὑψηλοῦ διεσπαρμένα πρὸς σὲ, τὴν ποθεινὴν τῶν μητέρα, στρέφουσι μετὰ στοργῆς τὸ

βλέμμα καὶ μετὰ μόχθων καὶ κινδύνων τὴν περιουσίαν αὐτῶν ἐπὶ ξένης συνάζοντα, προσέρχονται τέλος ἵνα καταθέσωσι παρὰ τοὺς πόδας σου τοὺς καρπούς τῶν κόπων των! Ἀναριθμητὰ στίφη βαρβάρων σὲ κατεπάτησαν ὑπὸ τοὺς πόδας των ἀνηλεῶς, νεκρικὸς πέπλος ἐκάλυψε τὴν μαρνανθεῖσαν μορφήν σου, ἀλλὰ χεῖρ θεῖα, ὠραία καὶ πάλιν σὲ ἐξήγειρεν, ἐκ τῆς ἀλγεινῆς σου ἐκείνης νάρκης. Μὴ φοβοῦ· ἐὰν ξένοι λαοὶ διήρπασαν τὰ προγονικά σου κειμήλια, ἐὰν οἱ Ὀλύμπιοι τὴν βαρβαρότητα διαφυγόντες εὗρον ἄσυλον εἰς τὰς μεγαλοπόλεις τῆς δύσεως, ἐκείνοι, ὑπὸ τὸν ὀμιχλώδη καὶ σκυθρωπὸν οὐρανὸν εὐρισκόμενοι, ποθοῦσι πάντοτε τὸν γλυκὺν τῆς φίλης πατρίδος των οὐρανόν. Ὁ δαίμων τῆς καταστροφῆς ἐπεκάθισε βαρῆς εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος μεγαλείου σου, σωροὶ ἐρείπιων κεῖνται περὶ ἐμὲ τὰ εἰς τὴν σοφίαν ἀφιερωθέντα τεμῆνη, ἀλλ' ἐνταῦθα, εἰς τοὺς προσφιλεῖς μοι τούτους τόπους ἀγαπῶ πάντοτε νὰ περιφέρωμαι ἀναπολοῦσα τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ χάρις σου Νίκη μειδιῶσα ἔτεινε πρὸς με τὸν στέφανον τῆς δόξης. Ἄλλ' ὁ προσφιλὴς μοι ἐκείνος ἄγγελος ἐκτείνας τὰς χρυσαῖς πτέρυγας του ἀπέπτη περίλυπος μακρὰν τῆς χεῖρός μου ὁ Ἑλληνισμὸς ὁ ὑπερηφάνως τὸν κόσμον διατρέξας, ὡχρᾷ νῦν καὶ κλονίζεται τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγωνιζόμενος ἀγῶνα καὶ ἐνῶ οἱ λαοὶ, οὓς μεγαλοψύχως διέσωσεν ἐκ τῆς βαρβαρότητος, μετὰ ψυχρᾶς ἀπαθείας θεωροῦσι τὸ σπαραξικάρδιον τῆς ἀγωνίας αὐτοῦ θέαμα, αἱ σκιαὶ τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος παρωργισμέναι ἐξεγείρονται ἐκ τῶν τάφων καὶ ἡ μεῦσα κλίνουσα τὸ σκεπτικὸν μέτωπόν της κλαίει σιωπηλῶς. Σπεῦσον λοιπὸν, ὦ ποθεινὴ τῶν στεναζόντων λαῶν ἐλπὶς, σπεῦσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.»

«Ἄλλ', ὦ θεᾶ, οἱ δόλιοι συνδυασμοὶ τοῦ ἐχθροῦ πρὸ αἰῶνων πλέκονται κατ' ἐμοῦ,

τὸ κράτος αὐτοῦ ἀχανές, ἀπεριόριστον ἐκτείνεται μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ ἡ φύσις ἀρνεῖται νὰ δώσῃ ζωὴν. Ἔθνη ἀναριθμητὰ μετὰ τρόμου κλίνουσι τὸν αὐχένα προφέροντα τὸ ὄνομα τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν δεσπότη καὶ ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας, ἡ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα βοῶσα, ἐκπνέει πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὰς ἀκοάς του, ὡς μόνον αἱ κραυγαὶ τῆς ἀπελπισίας τῶν ὑπὸ τοὺς πόδας του καταπατουμένων λαῶν καταθέλγουσι! πῶς λοιπὸν ἄσπλος ἐγώ καὶ ἀσθενὴς θέλω δυνηθῆ ν' ἀναχαιτίσω τὸν τρομερὸν τοῦτον ἐχθρόν;»

«Ὁ πόλεμος ὅστις σοὶ ἀνοίγεται δὲν εἶναι πόλεμος τῶν ὄπλων. Ἡ κατάκτησις τῶν εἰς σὲ ἀνηκουσῶν χωρῶν οὐδαμῶς δύναται ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ σοῦ τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον, ἀλλ' εἶναι πόλεμος τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ ψεῦδος, τῆς παιδείας πρὸς τὴν ἀμάθειαν, τοῦ φωτός πρὸς τὸ σκότος. Ὅτε αἱ φλόγες τῆς Κορίνθου ἀνήγγελλον εἰς τὸν κόσμον τὴν τελευταίαν τῆς ἐλευθερίας ὥραν, ἡ ἀθάνατος μήτηρ σου προσελθοῦσα παρὰ τοὺς σβεννυμένους βωμούς μου, εὐλαβῶς διέσωσε τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐκλείπουσαν φλόγα καὶ ταύτην ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην ἐμπιστευθεῖσα σοι, ἀπῆλθεν εἰς τὰ Ὀλύμπια δώματα. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πένθους καὶ τῆς δουλείας, τὸ μυστηριώδες ἐκεῖνο ζώπυρον θαυμασίας κατὰ τῶν βαρβάρων ὑπερασπίσασα σε, κατεφώτισε τὴν Εὐρώπην ὅλην ἐν τῷ μέσῳ τῶν αἰῶνων τοῦ σκότους καὶ παρεσκεύασε τὴν εὐδαιμονίαν τῶν νῦν ἀκμαζόντων κρατῶν, ἡ ἱερὰ λοιπὸν αὕτη παρακαταθήκη ἔστω σοι καὶ πάλιν τὸ φυλακτήριόν σου ὄπλον. Ἐμφανίσθητι εἰς τὰ νεναρκωμένα πλήθη ὡς πρόδρομὸς μου ἄγγελος, τὴν λαμπάδα τῆς παιδείας ἀνὰ χεῖρας κρατοῦσα καὶ ἐξέγειρον ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς πλάνης τὰς πεπτωκυίας ἐκείνας ψυχὰς, αἵτινες ἀνυπόπτως πρὸς καταχθο-

νίους σκοπούς δουλαγωγούμενοι προετοιμάζουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν καταστροφήν.»

Καὶ ὅταν ἐξηντημένη καὶ αἱματόφυρτος καταπέσης ὑπὸ τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ, ὅταν ἠνεκρικὴ ὠχρότης ἐπισκιάσῃ τὴν γλυκεῖαν μορφὴν σου καὶ ὁ δαίμων τοῦ θανάτου περιβῆται πλησίον σου κρατῶν τὰς μελαίνας πτέρυγας του, ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἐξορμήσῃ κατὰ σοῦ ἵνα σβύσῃ τὴν ἱεράν ἐκείνην λαμπάδα ἣν, καίτοι ἀγωνιώσα, θέλεις κρατεῖ ἀνά χεῖρας, καὶ μετ' ἀγρίας χαρᾶς ἐτοιμασθῆ νὰ κατασπαράξῃ τὸ θῦμα του, τότε θέλω ἐπιφανῆ εἰς τοὺς ἀσεβεῖς ἐκείνους. Ὁ κεραυνὸς τῆς θείας δίκης θέλει αἰφνης ἀντηγήσει καὶ τὸ φέγγος τῆς ἀληθείας θέλει ἀποκαλύψει τὰ ἐν τῷ σκότει διαπραχθέντα ἐγκλήματα καὶ ἐκεῖ εἰς τὰ ἄγρια βάραθρα τοῦ Ταρτάρου, ἐνθ' ἀκτῖς φωτὸς οὐδέποτε εἰσδύει, ἐκεῖ θέλω κατακηρηνύσει τὸν ὑπερόπτην ἐκείνον ὅστις προητοίμασε τὸν ὄλεθρον ἔθνους εὐγενοῦς καὶ γενναίου.»

Ταῦτα εἰπούσα ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ φωνῆς βροντώδους, ἀνέλαβε τὴν παρὰ τοὺς πόδας τῆς ἀσπίδα καὶ ἀπεμακρύνθη με βῆμα βραδύ καὶ μεγαλοπρεπές. Ἐκλαγξε τότε τὸ δόρυ συγκρουσθὲν ἐπὶ τῆς χρυσοῦς ἀσπίδος καὶ ἡ γλαυξ ἐν τῷ ἄμα πετάξασα ἀπὸ τῶν ἀνηχούντων εἰσέτι ἐρειπίων ἠκολούθησε τὴν Θεάν ἣτις ἐγένετο ἄφαντος διὰ τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ τῆς.

Τότε ἡ τεθλιμμένη ἐκείνη γυνὴ ἔκαμε βήματά τινα ἵνα ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ἰδοῦσά με ἐπροχώρησε πρὸς τὴν γωνίαν ἐνθα ἐκαθήμην καὶ προσηλώσασα ἐπ' ἐμοῦ τοὺς ὠραίους ὀφθαλμούς της μοὶ εἶπε μετὰ φωνῆς γλυκειᾶς ἀλλ' ἐπιτακτικῆς.

Ἦ καὶ Μακεδῶν, ἡ χώρα ἐν ἣ εἶδες τὸ φῶς στενάξει ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ὑβρίζοντων κῆτην καὶ σὺ καθέυδεις, εἰς ματαίας καὶ ἀγόνους σκέψεις κατατρέβων τὸν χρόνον; Ἀπορεῖς πρὸς τί νὰ τραπῆς; ἀλλὰ μὴ λη-

σμονεῖ ὅτι ὁ Ἕλληνας τοῦ σταδίου αὐτοῦ ἀρχόμενος εἰς μόνην τὴν πατρίδα του ὀφείλει ν' ἀποβλέπῃ.

Τεθλιμμένη καὶ δειλιώσα ἀπέρχομαι πρὸς τὰς ἐφόρους κοιλάδας, πρὸς τοὺς χαριέντας λειμῶνας ἐνθα δύσηχος γλῶσσα ἤχει, ἐκεῖ σπεύδω εἰς τὴν φωνὴν τῆς Θεᾶς ὑπακούουσα. Ἦ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ὦ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων ἀκολουθήσατε τὴν ἀλγοῦσαν πατρίδα σας. Δὲν σᾶς ὑπόσχομαι κλέος, δὲν σᾶς ὑπόσχομαι στέφανον, ἡ παγετώδης πνοὴ τοῦ Βορρᾶ ἀπεμάρανε καὶ τὰς τελευταίας μου δάφνας, ἀλλ' ὁ Ἕλληνας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἐργαζόμενος, αἰσχύνεται νὰ κατέλθῃ μέχρι τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς μικροφιλοτιμίας.

Ἰδετε ποία ἐπιγραφή σταματᾷ τὸν διαβάτην ἐπὶ τῆς γῆς ἣτις καλύπτει τὰ ὅσα τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πεσόντων; Ἡ σελήνη μόνη ἐν τῷ μέσῳ τῆς σιγῆς τῆς νυκτὸς ἀποκαλυπτομένη μετὰ σεβασμοῦ χαιρετᾷ τοὺς τόπους ἐνθα κοιμῶνται οἱ τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἥρωες! Ἀλλ' ἰκανὴ δόξα εἶναι διὰ τὰ εὐγενῆ ἐκείνα τέκνα μου ἡ συναίσθησις τοῦ ὅτι ἀναπαύονται ὑπὸ τὸν αἴθριον τῆς Ἑλλάδος οὐρανόν, ἐπὶ τῆς γῆς ἣν ἐξηγόρασαν διὰ τοῦ ἰδίου τῶν αἵματος. Καὶ σὺ ὅταν ἀνηυδακῶς καὶ κατάκοπος κλίνῃς ἵνα ἀναπαυθῆς ὡς ἀναπαύεται ὁ μαχητὴς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅταν μόνος καὶ μακρὰν τῶν φιλιτάτων σου ἀπενίσκῃς πρὸς ἄγγελον τοῦ θανάτου μὴ μικροψυχῆσης· διὰ μέσου τοῦ νεκρικοῦ σκότους θέλεις διακρίνει καὶ πάλιν τὴν παρηγόρον τῆς πατρίδος σου μορφὴν, ἣτις ὡς ἡ Ἀρτεμις τὸν πιστὸν αὐτῆς λάτρην, θέλει σὲ περιπτύξει φιλοστόργως εἰς τὰς ἀγκάλας της κατὰ τὴν ὑστάτην ἐπὶ γῆς στιγμήν σου. Τὸ χῶμα τῆς Μακεδονίας θέλει σὲ ἀποχωρήσει ἀπὸ τῶν πεφλημένων τῆς καρδίας σου ἐκεῖ διὰ παντός θέλει ἐγκαταλείψει ἐρήμους ἐπὶ τῆς γῆς ἐκείνους οἵτινες σὲ ἀπεκάλουν τὸν φύλακα

τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἄγγελων, τὸν γλυκὴν τῆς ζωῆς τῶν προστάτην· ἀλλὰ θάρρει, εἶναι γλυκὺς ἐπίσης καὶ γαλήνιος ὁ ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατος! Ἐπὶ τοῦ ταπεινοῦ σου τάφου βαρυἀλγοῦσαι καρδίαι θέλουσι χύνει σπονδάς δακρύων ἐπὶ τῇ στερήσει σου, ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐκείνου τῆς οὐκίης στοργῆς παῖς τεθλιμμένος ἀνακαλῶν τοὺς χαρακτῆρας τῆς μορφῆς σου, κλίνων γόνυ μετὰ σεβασμοῦ, θέλει αἰετοπετῆσαι ἐκ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα του ἀγάπης!»

Βαθεῖα τότε σιγῇ διεδέχθη τοὺς λόγους τῆς ἐκείνου, ἠθέλησα νὰ τῇ ὁμιλήσω ἀλλ' ἡ συγκίνησις μ' ἐξύπνησεν. Ἡ νύξ εἶχεν ἀπέλθει ζοφερά καὶ θυελλώδης, ὀλίγοι τινες ἀστέρες τρέμοντες ἔλαμπον ὑπεράνω τῶν τόπων ἐκείνων· ἐκπληκτος ἠγέρθη τότε παρῆθός καὶ κλίνας γόνυ ἀνεφώνησα.

Ἦ Θεέ, μυστηριώδης Πρόνοια, ἡ ἐπὶ τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν ἐφορεύουσα, σὺ ἡ διὰ τῶν ἀκατανόητων σου βουλῶν ἐν μέσῳ τρικυμιῶν, τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος παρασκευάζουσα, σὺ μόνη ἐν τῷ μέσῳ τῆς σιγῆς τῆς νυκτὸς εἶσαι ὁ μάρτυς τῆς ἀποφάσεώς μου. Ὁμνῶ ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀφιερῶ ἐμαυτὸν ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος καὶ ἐάν ποτε λησμονήσω τὴν ὑπόσχυσίν μου ταύτην, ἡ ἐρινὺς ἃς ἐξυπνήσῃ εἰς τὰ σκότη τοῦ ἄδου τὴν ἐπίορκον ψυχὴν μου.»

Εἶπον ταῦτα καὶ καταβάς βραδέως τὸν λόφον τῆς Ἀκροπόλεως διηυθύνθη συννους καὶ ἐκπεπληγμένος πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἰδοὺ διατὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη διὰ παντός μένει ἀνεξάλειπτος ἐκ τῆς μνήμης μου. Ἰδοὺ τίς ἀντὶ φίλου, ἀντὶ πατρός, μοὶ εἰδειξε τὴν ὁδὸν ἣν ὄφειλον ν' ἀκολουθήσω καὶ ἔκτοτε πρὸς τὴν τεθλιμμένην ἐκείνην μορφὴν στρέφω ἀπαύστως καὶ σκέψεις καὶ αἰσθήματα. Ἀλλ' εἶθε ἡ διαδεχθσομένη τὴν καθ' ἡμᾶς γενεὰν

νεολαία, εὐτυχεστέρα ἡμῶν νὰ δυνηθῇ ποτε ν' ἀπομάξῃ τῆς ἀλγοῦσης πατρίδος τὸ δάκρυ, εἶθε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της ἀκάματοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπόστολοι, ἐκ τῶν διδασκαλείων τῆς Ἑλλάδος δρμύμενοι, νὰ φέρωσι τὰ νάματα τῆς παιδείας πρὸς τοὺς διψαλέους ἀδελφούς, εἶθε Ἑλληνίδες εὐπαιδευτοὶ καὶ ἐπὶ τῇ ἐθνικότητι αὐτῶν σεμνυόμενοι, νὰ τείνωσι χεῖρας ἀρωγούς πρὸς τὰς ἐν τῇ δουλωσύνῃ ἀδελφάς, εἶθε τέλος καὶ γῶ, τὸ ἐπιπλέον τοῦ βίου διανύων στάδιον, νὰ ἴδω ὑποφῶσκον τὸ λυκαυγὲς τῆς ἀναγεννωμένης πατρίδος καὶ εἰς τὸ παρηγόρον ἐκείνο θέαμα ἐπαναπαύων τὸ βλέμμα, νὰ κλείσω τοὺς ὀφθαλμούς εὐελπισ ὅτι ὁ ἀστὴρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ θέλει καὶ πάλιν ἀνατείλει ζωογόνος καὶ τηλαυγῆς! γένοιτο γένοιτο!

Α. Π.

ΔΙΣΕΚΤΑ ΕΤΗ.

Ὁ Ἀρωγῶ, ἐν τινι τῶν διδακτικῶν καὶ δηκτικῶν ἐκείνων σημειώσεων, ἃς κατ' ἔτος ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Γραφείου τῶν καταμετρήσεων, λέγει προκειμένου περὶ ἡμερολογίου τὰ ἐξῆς: «Ὁ Ἀρχοντοχωριάτης, ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ Μολιέρου, ἐζήτει παρὰ τοῦ διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας νὰ μίθῃ τὸ καλενδῆριον. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὁ κ. Ἰορδάνης ἠπατάτο νομίζων ὅτι τὰ μαθήματα, τὰ ὅποια ἐζήτει ἦσαν εὐκόλα καὶ ἀπλά. Ἡ ἐζήγησις τοῦ ἡμερολογίου εἶναι ἐκ τῶν λεπτοτέρων καὶ μᾶλλον ἀκωνθῶδων μερῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μαθήσεως ἐν γένει.»

Ὁρθοτάτη ἡ παρατήρησις τοῦ Ἀρωγῶ ὄθεν καὶ ἡμεῖς ἐναυθῆ δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει μακρὰν καὶ βαθεῖαν διδασκαλίαν ἀλλὰ θὰ εἰπῶμεν μόνον προκειμένου περὶ τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ 1876, ὅστις ἐ-

χει 29 ημέρας αντί 28, τὸν λόγον τῆς τοιαύτης διαφορᾶς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὀνομασίας *δίσεκτον ἔτος*.

Καὶ πρῶτον· τί ἐστὶν ἔτος; Ἡθέλωμεν περιπέσει εἰς μακρὰς καὶ λεπτομερεῖς ἐξηγήσεις, ἐὰν ἠθέλωμεν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν τοσοῦτον κοινὸν τοῦτον ὄρον. Ἀρκούμεθα ὅθεν νὰ εἴπωμεν ὅτι οὕτω καλεῖται ἡ διάρκειά μιᾶς ὀλοκλήρου περιφορᾶς τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον ἢ ἀκριβέστερον, ὁ χρόνος, ὅστις παρέρχεται μεταξύ δύο διαδοχικῶν διαβάσεων τοῦ ἡμετέρου πλανήτου διὰ τοῦ αὐτοῦ ἰσημερινοῦ σημείου. Αὕτη δὲ ἡ διάρκεια τοῦ ἔτους, τοῦ καὶ τροπικοῦ καλουμένου, δὲν ἀποτελεῖται ἀκριβῶς ἐκ 365 ἡμερῶν, ἀλλὰ κατὰ προσέγγισιν ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὥρων, ἧτοι ἐνός τετάρτου τῆς ἡμέρας.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ Νουμᾶ, εἶχον ἔτος συγκείμενον ἐκ 355 ἡμερῶν. Ἄλλ' ἡ διαφορά αὐτοῦ πρὸς τὸ πραγματικὸν ἔτος ἦν τοσαύτη, ὥστε ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ἐμβολίου μηνός· ὅστις ἐξ 22 ἡμερῶν συγκείμενος ἐκαλεῖτο Mercedonius καὶ προσετίθετο κατὰ διετίαν εἰς τοὺς δώδεκα ἑτοποθέτου δὲ τὸν μῆνα τοῦτον ὀλοκλήρον μεταξύ τῆς 23 καὶ τῆς 24 Φεβρουαρίου. Τὸ ἔτος ἦν τότε 366 ἡμερῶν, τοῦτέστι μεγαλύτερον τοῦ πολιτικοῦ κατὰ ποσότητα, ἧτις εἰς διάστημα μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ἀποτελεῖ 75 ἡμέρας, διαφορὰν οὐχὶ μικράν· ὅθεν ἐδόθη τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Ποντίφηκας νὰ προσδιορίζωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν ἐκάστου ἐμβολίου μηνός. Τοῦ δικαιώματος τούτου καταχρώμενοι οἱ ἱερεῖς παρήτενον ἀθαιρέτως τὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας τῶν φίλων των ἐσμίκρυνον τὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἐχθρῶν των, ἐπέσπευδον ἢ ἀπεμάκρυνον τὰς λήξεις τῶν συναλλαγμάτων κτλ., καὶ τοσοῦτον ἀναιδῶς, ὥστε κατήντησε νὰ ἐορτάζωσι κατὰ τὸν

χειμῶνα τὰς ἐορτὰς τοῦ θέρους καὶ κατὰ τὸ ἔαρ τὰς τοῦ φθινοπώρου.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν ἔθεσε τέρμα ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, ὡς ἀνώτατος Ἀρχιερεὺς (Pontifex maximus) ἐπεχειρήσας μεταρρυθμισιν, ἧτις ἀπὸ τοῦ ὀνόματος του ἐκλήθη Ἰουλιανή. Προσεκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Αἰγύπτου τὸν Σωσιγένην, (ἀληθῆ αὐτοργὸν τῆς μεταρρυθμίσεως)· ἐκ τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων τοῦ ὁποίου ὠφελούμενος, ἐκανόνισε τὴν διάρκειαν τοῦ πολιτικοῦ ἔτους, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη εἰς 365 ἡμέρας καὶ ἐν τέταρτον κατὰ προσέγγισιν.

Τὸ τέταρτον τοῦτο τῆς ἡμέρας εἰς διάστημα τεσσάρων ἐτῶν ἀπετέλει μίαν ὀλοκλήρον ἡμέραν, ἣν ἀπεφασίσθη νὰ προσθετωσιν, ἀνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος, μετὰ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην ἡμέραν τοῦ Φεβρουαρίου, ἧτις ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ καλενδαρίῳ ἦν ἡ ἕκτη ἡμέρα πρὸ τῶν καλενδῶν¹⁾ τοῦ Μαρτίου καὶ ἐκαλεῖτο sexto calendas. Ὅθεν τοῦ λοιποῦ ἡ ἐμβόλιμος αὕτη ἡμέρα ἐθεωρεῖτο ὡς ἄλλη ἕκτη πρὸ τῶν καλενδῶν καὶ ἐκαλεῖτο bis sexto calendas, ἐπομένως καὶ τὸ ἐκ 366 ἡμερῶν συγκείμενον ἔτος ἐκλήθη *δίσεκτον* (bis sextus).

Τὸ νῦν ἐν χρήσει *δίσεκτον* ἢ *ἐμβόλιμον* ἔτος διαφέρει τοῦ παλαιοῦ μόνον κατὰ τὴν θέσιν τῆς ἐμβολίου ἡμέρας, ἧτις τώρα τίθεται εἰς τὸ τέλος μετὰ τὴν 28 Φεβρουαρίου καὶ ἀποτελεῖ τὴν 29 τοῦ μηνός τούτου ὅτε ἐορτάζεται κατὰ τετραετίαν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ὁσίου Κασσιανοῦ τοῦ Ῥωμαίου.

Πῶς δὲ ἀναγνωρίζομεν, ἐκ μόνης τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ἀριθμοῦ ἔτους τινός, ἐὰν ἦναι *δίσεκτον* ἢ ὄχι; ἀπλούστατον. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ἐὰν τὰ δύο τελευταῖα ψηφία ὁμοῦ λαμβανόμενα ἦναι ἀριθμὸς πολ-

(1) Καλένδες (Calendae) ἐκάλου οἱ Ῥωμαῖοι τὴν πρώτην ἡμέραν ἐκάστου μηνός.

λαπλάσιος τοῦ 4, τοῦτέστι ἐὰν διαιρεῖται ἀκριβῶς διὰ τοῦ 4, (διότι ἡ Ἰουλιανὴ μεταρρυθμισὶς ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν τὸ 44 ἔτος Π. Χρ.) ἐπομένως τὸ ἔτος 4 μ. Χρ. ἦν *δίσεκτον* ὡς καὶ τὰ 8, 12, 16, κτλ., ἐπίσης καὶ τὰ 1400, 1500, 1600. Ὁμοίως τὰ μὲν 1876, 1872, 1848 κτλ. ἐπειδὴ οἱ ἀριθμοὶ 76, 72, 48 διαιροῦνται διὰ 4, εἶναι *δίσεκτα*, τὰ δὲ 1875, 1878, 1854, 1897 εἶναι ἔτη ἐκ 365 ἡμερῶν συγκείμενα, διότι οἱ ἀριθμοὶ 75 καὶ 97 ὡς καὶ οἱ 78 καὶ 54 δὲν διαιροῦνται ἀκριβῶς διὰ τοῦ 4.

Ἄλλ' ὁ Ἰούλιος Καίσαρ ἢ μᾶλλον ὁ Σωσιγένης ἠπατήθη προσδιορίσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους εἰς 365 καὶ 1/4· διότι τὸ μεταξύ δύο ἰσημερινῶν σημείων χρονικὸν διάστημα δὲν εἶναι ἀκριβῶς 365 ἡμερῶν καὶ 1/4 ἢ 365 ἡμερῶν καὶ 25 ἑκατοστῶν (365 ἡμ. 25), ἀλλὰ μόνον 365 ἡμ. καὶ 242217, τοῦτέστι 365 ἡμερῶν, 5 ὥρων, 48 πρώτων λεπτῶν, 47 δευτέρων λεπτῶν καὶ ἡμίσεως.

Οὕτω τὸ Ἰουλιανὸν ἔτος εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ἀληθοῦς κατὰ 11 πρώτα λεπτά 12 δεύτερα καὶ ἡμισυ. Ἡ μικρὰ αὕτη διαφορά ἐπιπροσθεμένη μετὰ 129 ἔτη ἀποτελεῖ μίαν ἡμέραν, ἐπομένως τὸ Ἰουλιανὸν ἔτος θέλει μένει ὀπίσθω τοῦ ἀληθοῦς κατὰ μίαν ἡμέραν, ἧτοι θέλει ἀρχίζει κατὰ μίαν ἡμέραν βραδύτερον. Ἀπὸ δὲ 325 Μ. Χρ.— ὅτε συνεκροτήθη ἡ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμένη Σύνοδος ἵνα προσδιορίσῃ διὰ τὴν μεταβλητὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα σταθερὸν κανόνα, ὅστις ὑπέθετο ὅτι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία θέλει συμβαίνει πάντοτε τὴν 21 Μαρτίου, ὡς καὶ κατὰ τὸ 325—μέχρι τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἢ ἀνωτέρω διαφορά ἀπετέλεσεν 10 ἡμέρας, ἡ δὲ ἐαρινὴ ἰσημερία συνέβη τὴν 11 Μαρτίου. Ὅθεν ὁ Πάπας Γρηγόριος XIII ἐπεχείρησε κατὰ τὸ 1582 νῆαν μεταρρυθμισιν, τὴν ἐπονομασθεῖσαν Γρηγοριανήν.

Κατὰ πρῶτον διώρθωσε τὸ σφάλμα τῶν 10 ἡμερῶν ἀποφασίσας ἵνα ἡ 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1582 θεωρηθῇ ὡς 15 Ὀκτωβρίου, ὅστις ἔλαβεν μόνον 20 ἡμέρας, καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία ἐπανῆλθεν κατὰ τὸ 1583 εἰς τὴν 21 Μαρτίου. Ἐπειτα ἐπειδὴ πλεονάζον κλάσμα εἰς μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀποτελεῖ 3/4 τῆς ἡμέρας κατὰ προσέγγισιν ἧτοι 3 ἡμέρας εἰς 400 ἔτη, ἀπεφασίσθη νὰ παρεντίθενται εἰς 400 ἔτη 97 *δίσεκτα* καὶ ὄχι 100, ὡς εἰς τὸ Ἰουλιανόν, καὶ οὕτως ἀφαιροῦνται αἱ πλεονάζουσαι 3 ἡμέραι ἐν διαστήματι 400 ἐτῶν. Ὅθεν κοινὰ ἔτη θεωροῦνται πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων καὶ ἐκεῖνα, ὧν ὁ ἐκφράζων τὴν τάξιν αὐτῶν ἀριθμὸς, ἔχει δύο εἰς τὸ τέλος μηδενικά ἐκτὸς ἐκεῖνων ὧν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑκατοντάδων εἶναι διαιρετὸς διὰ τοῦ 4. Οὕτω ἐκ τῶν ἐτῶν 1600, 1700, 1800, 1900, ἅτινα κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν εἶναι *δίσεκτα*, κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον μόνον τὸ 1600 οὕτινος ὁ ἀριθμὸς 16 τῶν ἑκατοντάδων εἶναι διαιρετὸς διὰ 4 εἶναι τοιοῦτον, τὰ δὲ λοιπὰ κοινὰ. Τὸ ἔτος 2000 εἶναι ἐπίσης *δίσεκτον*, τὰ δὲ 2100, 2200, 2300 κοινὰ. Κατὰ τὰ εἰρημένα λοιπὸν ἢ μεταξύ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου διαφορά ἦν ἀπὸ μὲν τοῦ 1582 μέχρι τοῦ 1700 ἔτους 10 ἡμερῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1700 μέχρι τοῦ 1800 ἔτους 11 ἡμερῶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1900 ἔτους 12 ἡμερῶν.

Ἀληθῶς μὲν εἶναι ἡ Παπικὴ μεταρρυθμισὶς ἀκριβέστερα τῆς τοῦ Ῥωμαίου ἀρχιερέως, ἀλλ' εἶναι ἐντελῶς ἀλάνθαστος; Δυστυχῶς ὄχι.

Καὶ ἡ Γρηγοριανὴ μεταρρυθμισὶς ὑποθέτε^ε τὸ ἔτος μεγαλύτερον τοῦ τροπικοῦ κατὰ 283 ἑκατομμυριοστὰ τῆς ἡμέρας ἧτοι ποσότητα ὀλίγον ὑπερβαίνουσαν τὰ 24 δεύτερα λεπτά, ἧτις εἰς διάστημα 4000 ἐτῶν ἀποτελεῖ περίπου μίαν ἡμέραν. Ἐπομένως κατὰ

τὸ 5582 θὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ διόρθωσις τῆς ἐπισωρεύσεως τοῦ ἐλαχίστου τούτου λάθους.

Ἡ ἐν Φραγκφόρτῃ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης δεκαετίας κατέδειξε τὸ ἀνεπαρκές τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου διαβιβάσασα ἐκτενῆ διατριβὴν πρὸς ἀπάσας τὰς Ἀκαδημίας τῆς ὑψηλοῦ, καὶ προσκαλέσασα συγχρόνως τοὺς δύο ἐπισημοτέρους ἀστρονόμους τὸν ἐν Δόρπατ (τῆς Ῥωσσίας) Μαϊδλερ καὶ τὸν ἐν μοναστηρίῳ Χείς, ἵνα συσκεφθέντες προτείνωσι τὴν δέουσαν μεταρρυθμισιν. Ὁ Μαϊδλερ ἐπρότεινε μετὰ τινα χρόνον τὴν ἐξῆς διόρθωσιν: Νὰ καταργηθῇ ἡ παρεμβολικὴ μέθοδος (καθ' ἣν εἰς 400 ἔτη διαγράφονται τρία Ἰουλιανὰ δίσεκτα) ἀντὶ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 400 νὰ λαμβάνωνται ἀπὸ τοῦδε μόνον 128 ἔτη, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν ὁποίων θὰ διαγράφεται ἐκάστοτε ἐν δίσεκτον ἔτος. Ἀρχὴ δὲ τῆς νέας ταύτης περιόδου προτείνεται τὸ ἔτος 1900. Ἀληθεύει μὲν, ὅτι καὶ ἡ νεωτέρα αὕτη διάρκεια τοῦ ἔτους εἶναι μακροτέρα τοῦ δέοντος κατὰ $\frac{2}{5}$ τοῦ δευτέρου λεπτοῦ· τὸ τοιοῦτον ὅμως λάθος ἀυξάνεται εἰς μίαν ἡμέραν μόλις μετὰ 216,000 ἐτῶν.

Ἄς μὴ γελῶσιν οἱ ἀναγνώσται διὰ τὰς τοιαύτας λίαν λεπτολόγους τοῦ ἡμερολογίου διορθώσεως. Ἡ χρονολογία τοῦ παρελθόντος εἶναι τόσον σφαλρὰ καὶ συγκεχυμένη, ὥστε ὁ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως χρόνος, καθ' ὃν σήμερον μετροῦμεν εἶναι κατὰ 6 ἢ 7 ἔτη βραχύτερος τοῦ ὀρθοῦ. Ἐὰν αἱ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐκκλησιαστικαὶ Σύνοδοι ἐβασάνιζον τὸ μικρὸν ἐκεῖνο λάθος θὰ εἴχομεν ἐφέτος οὐχὶ 1876 ἀλλὰ 1882 ἢ 1883 ἀπὸ Χριστοῦ. Τούτου ἕνεκα αἱ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Δυτικοῖς καὶ Ἀνατολικοῖς λαοῖς χρονολογίαι πρέπει νὰ καταργηθῶσιν, ἀρτικα-

θιστώμεναι δι' ἑτέρου ὁμοιομόρφου καὶ ὀλιγώτερον πλημμελοῦς ἡμερολογίου.

Α. Α. ΚΑΝΤΑΚΙΔΗΣ.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΑΠ' ΑΘΗΝΩΝ ΕΙΣ ΝΕΑΠΟΛΙΝ.

(Συνέχ. ὄρα Φυλλ. ΙΕ΄.)

— Ἰάκωβε, εἶπαν ὁ πλοίαρχος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος νεανίαν, Ἰάκωβε!

Ὁ Κόλχαν οὔτε κὰν ἐστράφη· ὦν ἐξ ὀλοκλήρου, βεθυθισμένος εἰς σκέψεις καὶ δὲν ἤκουσε τίποτε.

— Ἰάκωβε, ἐπανέλαβεν ὁ πλοίαρχος θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου του. Ὁ Ἰάκωβος ἐτινάχθη βιαίως.

— Τί τρέχει, πλοίαρχε, εἶπε διὰ φωνῆς κἀπως ἡλλοιωμένης;

— Πῶς! ἐφοβήθη; ἠρώτησεν ὁ πλοίαρχος, δὲν εἶναι τίποτε θέλω μόνον νὰ σοὶ συστήσω τὸν κύριον τὸν εὐγενέστερον ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσα· εἶτα στρεφόμενος πρὸς ἐμὲ, ὁ κ. Κόλχαν, εἶπε, νέος ἐξαιρέτου καρδίας.

— Δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς ἀπήντησε προσκλίνων ὅτι ὁ κ. Κόλχαν ἔχει ἐξαιρετον καρδίαν, ἀφοῦ εἶναι φίλος ἰδικός σας.

— Ἀγνοῶ, εἶπε μειδιῶν ὁ Κόλχαν, ἀν οἱ φίλοι τοῦ πλοίαρχου ἔχουσι καρδίαν ἐξαιρετον, πιστεῦω ὅμως ἀδιστακτως, ὅτι σεῖς εἶσθε εὐγενής, διότι εἶσθε Ἕλλην.

— Τοὺς εὐρίσκετε τοιούτους; ἠρώτησα σοβαρῶς πως φοβηθεὶς μὴ ὁ Κόλχαν εἰρωνικῶς λέγει ταῦτα.

— Ἐὰν πρὸ δύο μηνῶν ἠθέλατε μοὶ ἀποτείνει τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν ἠθελον σὰς ἀπαντήθει ὄχι· ἐνῶ...

— Ἐνῶ... ἠρώτησα; πεισθεὶς ἐκ

τοῦ ἀφελοῦς καὶ εἰλικρινοῦς ὕφους τοῦ κ. Κόλχαν ὅτι ὠμίλει σπουδαίως.

— Ἐνῶ σήμερον, ἐξηκολούθησεν οὗτος, σὰς ἀπαντῶναι. Δὲν τὸ ἀρνοῦμαι εἶχον προλήψεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, προλήψεις ἐμπνευσθείσας μοι ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν μου, τὰς ὁποίας μέχρι τῆς εἰς Ἑλλάδα ἐλεύσεώς μου, ἐθεώρουν ὡς ἀνθρώπους εἰλικρινεῖς, σήμερον ὅμως θεωρῶ ὡς συκοφάντας, εἶτα δὲ προσέθηκεν οὕτως εἰπεῖν ἐν ἐνθουσιασμῶ, ὦ! ἔπρεπε νὰ ἔλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔπρεπε νὰ θέσω τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἀθηναίων ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκεῖνου, ὅπου ἐπάτησαν ἄλλοτε, ὁ Σωκράτης, ὁ Δισχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Θουκιδίδης, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Μιλτιάδης, ἔπρεπε νὰ γνωρίσω ἐκ τοῦ συνεγγυς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας, διὰ νὰ ἐνοήσω ὅτι οὗτοι εἰσὶν ἀληθεῖς ἐκεῖνων ἀπόγονοι. Σήμερον διὰ πρώτην φοράν αἰσθάνομαι ὀργὴν κατὰ τῶν Ἀγγλων, διὰ τὸ ἠκιστα ἐκεῖνο γενναῖον μέρος, ὃπερ ἔλαβον οὗτοι εἰς τὴν συζήτησιν τῶν τριῶν δυναμειῶν περὶ τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος.

— Ἀλλ' ἡμεῖς οὐδῶς μνησικακοῦμεν.

— Διότι οἱ μεγάλην ἔχοντες καρδίαν δὲν μνησικακοῦσι.

— Οὐχί, ἀπήντησα, ἀλλὰ διότι θὰ εἴμεθα ἀγνώμονες, ἀν ἐλησμενοῦμεν, καὶ πρὸς στιγμὴν μόνον, τὸν Βύρωνα καὶ τὸν Ἀστυγγα.

— Ὁ Βύρων ἦτο μεγάλη καρδία, εἶπεν, ὁ Κόλχαν.

— Εἶδατε τὴν οἰκίαν, ἐν ἣ κατῴκει εἰς Ἀθήνας;

— Ναί, μοὶ ἔδειξαν οἰκίαν πλησίον ἐκκλησίας ἢ μονῆς τινος, ἀν δὲν μ' ἀπατᾷ ἡ μνήμη.

— Ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ κατῴκησε κατὰ τὴν πρώτην ἐν Ἀθήναις ἔλευσίν του.

— Ἦτο οἰκία ἐνὸς Ἀγγλου νομιζῶ, εἶπεν ὁ πλοίαρχος ἀποτεινόμενος πρὸς με.

— Ὅχι ἦτο τοῦ κ. Μακρῆ Ἑλληνοσποτῆ Ἀγγλου ὑποπροξένου. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἦλθεν ὁ Βύρων εἰς Ἀθήνας ἡ οἰκία αὕτη ἀνήκεν εἰς τὴν Ταρσίαν, τὴν χήρα τοῦ ῥηθέντος Μακρῆ. Ἦτις εἶχε, τρεῖς θυγατέρας, προσέθηκεν ὁ Κόλχαν, ἐξ ὧν ἡ μία ἐνέπνευσε τῷ Βύρωνι τὸν ὠραῖον στίχον «ὦ! παρθένη, πρὶν χωρισθῶμεν ἀπόδος μοι τὴν καρδίαν μου». Καὶ περὶ τῶν ὁποίων, ἐπεῖπον ἐγὼ ἔγραφε πρὸς τινα ἐν Λονδίῳ φίλον του «... ἀποθνήσκω ἐξ ἔρωτος πρὸς τρεῖς ἑλληνίδας ἀδελφάς, ἐκάστη τῶν ὁποίων δὲν υπερβαίνει τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Πλὴν πῶς σὰς ἐφάνησαν αἱ Ἀθηναῖαι κ. Κόλχαν, σὰς ἤρσαν;

Ἀλλὰ, ἀπήντησεν οὗτος, ζήσας ἐπὶ 20 ἔτη ὑπὸ τὸν σκοτεινὸν καὶ μελαγχολικὸν τοῦ Λονδίνου ὀρίζοντα, ἠθέλατε νὰ μὴ εὐχαριστηθῇ ὑπὸ τὴν διηνεκῆ τῶν Ἀθηναίων ἀνοιξιν;

— Ἄν ἐρωτᾶτε καὶ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀθηναίων, εἶπεν ὁ πλοίαρχος.

— Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τῷ ἤρσαν εἶπον, ἐρωτῶν τρόπον τινά.

— Τὸ πλεῖστον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς μας διήρχετο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

— Ἀλλὰ τί θέλετε λοιπὸν, πλοίαρχε, ἀπήντησεν ὁ Κόλχαν, ἀφοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀφῶνων ἐκεῖνων μαρτύρων τῆς εὐκλείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εὕρισκον ἠδονὴν δυναμένην νὰ μ' ἀποσπάσῃ τῆς θλιβερᾶς ἰδέας, εἰς ἣν ἀσπλάγχχνως με προσεκόλλησεν ἡ μοῖρα, καὶ ἣν ἀκολουθῶ διηνεκῶς ὡς τὸ Ἡλιοτρόπειον ἀκολουθεῖ τὸν ἥλιον· ἔπειτα στρεφόμενος πρὸς με, ὦ! κύριε εἶπεν, εἶσθε εὐτυχής διότι ζῆτε εἰς τὰς Ἀθήνας, τοῦλάχιστον διὰ τὸ γοητευτικὸν κλίμα καὶ τὰς πλήρεις εὐδίων ἀναμνήσεων ἀρχαιότητάς της.

— Καὶ σήμερον δὲν βλέπομεν τίποτε· ἔπρεπε νὰ ἴδωμεν αὐτὰς πρὶν ἢ ὁ... ἐσταμάτησε, ἀναλογιζόμενος μὲν ὅτι τὸ ὄνομα,

ὅπερ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ ἦτο τὸνομα Ἄγγλου.

— Ἐξακολουθήσατε, ἐξακολουθήσατε, εἶπεν ὁ Κόλχαν μετὰ ζωνρότητος, μὴ διστάζετε· ἐπειδὴ δὲ ἐσιώπων προσέθηκεν, ἐννοεῖτε τὸν ἄνευ συνειδήσεως καὶ καρδίας συμπατριώτην μου, ὅστις ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα βέβηλον ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐκείνων λειψάνων, ἅτινα ὁ χρόνος εἶχε σεβασθῆ. ὦ! ὑβρίσατέ τον, ἂν θέλητε, μὴ φοβηθῆτε νὰ δυσαρστηθῶ ὄχι, ὁ Ἐλγίνος δι' ἐμὲ δὲν εἶναι Ἄγγλος.

— Τῆ ἀληθεία, εἶπεν ὁ πλοίαρχος, ἡ πράξις τοῦ αὐτοῦ ἦν βανδαλικὴ καὶ νὰ περιφρονηθῆ ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ἔπρεπε. Ὁ ἄθλιος νὰ καταστρέψῃ τόσα ἀριστουργήματα.

— Καὶ ἐν Μυκῆναις, εἶπεν ὁ Κόλχαν, ἀποτεινόμενος πρὸς ἐμὲ, ὑπάρχουσιν ἄξια λόγου ἀρχαῖα μνημεῖα.

— ὦ βεβαίως εὐρίσκεται ἐν Μυκῆναις ἐν τῶν περιεργότερων τῆς ἀρχαιότητος μνημείων, ὅπερ ἤγειρε μακρὰς καὶ ἐμβριθεῖς μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων συζητήσεις.

— Ἐννοεῖτε βεβαίως, εἶπεν ὁ Κόλχαν, τὸν τάφον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, τοῦ Ἀγαμέμνονος;

— Καὶ σεῖς βλέπω τὴν αὐτὴν ἔχετε ἐσφαλμένην ἰδέαν περὶ τοῦ μνημείου ἐκείνου.

— Πῶς! ἀπήντησεν ἀπορῶν ὁ κ. Κόλχαν, σεῖς δὲν τὸ παραδέχεσθε ὡς τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος;

— Ποσῶς, ἀφοῦ δὲν εἶναι τάφος.

— Ἀλλὰ τί εἶναι λοιπόν;

— Ἀπλοῦν θησαυροφυλακεῖον.

— Περιέργον! εἶπεν ὁ πλοίαρχος, καὶ ἐγὼ εἶχον τὴν αὐτὴν τοῦ Ἰακώβου ἰδέαν, τὸν ἐθεώρουν μέχρι τοῦδε ὡς τάφον.

— Ναι ὑπάρχει τοιαύτη τις ἰδέα, ἰδέα ὅμως ἐσφαλμένη, σαθρά, ἄνευ ὑποστάσεως· ὁ Πausanias, ὅστις εἶναι ὁ ἀκριβέστερος τῶν

ἱστορικῶν μας εἰς τὰ Κορινθιακά του ¹⁾ ἀναφέρει ῥητῶς, ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων θανὼν ἐτάφη ἐντὸς τοῦ τείχους, τείχος δὲ λέγων ἐνοεῖ τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Ἀγαμέμνων λοιπὸν ἐτάφη ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως ταύτης (Μυκηνῶν) ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὑπάρχουσιν οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀτρέως καὶ τῶν υἱῶν του. Ἄν δὲ τις μελετήσῃ ἐπισταμῆως τὰς περιγραφὰς τῶν θησαυροφυλακείων τοῦ Πausanias καὶ ἄλλων συγγραφέων θέλει πεισθῆ ἐντελῶς, ὅτι τὸ περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος μνημεῖον εἶναι τὸ θησαυροφυλακεῖον τοῦ Ἀτρέως.

— Καθ' ὑμᾶς λοιπὸν οἱ τάφοι, εἶπεν ὁ πλοίαρχος δὲν εἶχαν τοιοῦτο σχῆμα.

— Βεβαίως ὅταν καταβῶμεν εἰς τὴν αἴθουσαν θέλω σᾶς δεῖξει ἐπὶ χάρτου, πῶς ἦσαν οἱ τάφοι καὶ πῶς τὰ θησαυροφυλακεῖα ἐν μόνον προσθέτω, ὅτι οἱ τάφοι δὲν εἶχον οὔτε τόσον ὕψος, οὔτε τόσον πλάτος. Σπανιώτατα δὲ μόνον ἀπαντῶμεν τάφον τοιοῦτου μεγέθους.

— Ἄν δὲν μ' ἀπατᾷ ἡ μνήμη, εἶπεν ὁ Κόλχαν, ὁ Σατωβριάνδος ἐν τῷ ὀδοιπορικῷ του, ἂν καὶ δὲν ἐκφράξῃ πεποιθήσιν, ἐν τούτοις φαίνεται δεχόμενος μᾶλλον τὴν γνώμην ὅτι εἶναι τάφος.

— Ναι· ἀλλ' ὁ γλαφυρὸς τῆς Γαλλίας συγγραφεὺς ἐσφαλὲν, ὡς σφάλλουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι ἀποφαινόμενοι, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο δύναται νὰ ἦναι καὶ τάφος καὶ θησαυροφυλακεῖον ἐν ταυτῷ.

— Ἀπὸ τὸ θησαυροφυλακεῖον τοῦ Ἀτρέως (θὰ μοι ἐπιτρέψητε νὰ τὸ ὀνομάζω οὕτω) φαίνονται ἐκτεινόμενα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν ἴσῃ κυκλωπέου τείχους, κυκλικὸν ἔχοντος σχῆμα, ἴσῃ τοιαῦτα φαίνονται μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως

(1) κ. XVI.

Τὰ εἰρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖνται ἐπὶ λόφου βορειοανατολικῶς χωρίου τινὸς Χαρβατίου. Ἡ δὲ Ἀκρόπολις δεικνύει, ὅτι καὶ αὕτη κατασκευάσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐργάτου, τοῦ κατασκευάσαντος τὰ τεῖχη τῆς Τύρινθος καὶ τ' ἄλλα κυκλώπεια ἔργα. Ἄνωθεν τῆς θύρας ὑπάρχει λίθος σχῆμα τριγώνου ἔχων, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἀνεστραμμένη στήλη καὶ περίξ αὐτῆς λέοντες δύο ὄρθιοι ¹⁾ ἐκ τούτων δὲ καὶ ἡ θύρα, θύρα λέοντων καλεῖται. Περὶ τῆς καλλονῆς τῶν λέοντων τούτων ἀναφέρων ὁ Σατωβριάνδος ἐν τῷ ὀδοιπορικῷ του, λέγει, ὅτι οὐδαμοῦ ἀπήντησεν ἀξιοπρεπεστέραν αὐτῆς· ὅτε διὰ πρῶτην φορὰν ἐπεσκέφθην τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ἀνῆλθον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔμεινα ὥρας πολλὰς, παρατηρῶν σιωπηλῶς τὰ διὰ πάντα ἄλλον ἄφωνα, δι' ἐμὲ ὅμως εὐγλώττως λαλοῦντα ἐκεῖνα λειψάνα. Ἀνῆλθον διὰ τοῦ νοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἤκμαζεν ἡ πόλις, ἥς τὰ εἰρείπια εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν μου, εἶδον τὸν λαὸν ἐτοιμαζόμενον ν' ἀπέλθῃ νὰ πολεμήσῃ εἰς Τροίαν· εἶδον τὸν Ἀγαμέμνονα τιθέμενον ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, ὅπως ἐκδικήσῃ τοῦ Μενάλου τὴν τιμὴν· εἶδον αὐτοὺς ἀναχωροῦντας, εἶδον τοὺς ἔρωτας τῆς Κλητεμνίστρας καὶ τοῦ ἀνάνδρου Διγίσθου, εἶδον κατόπιν τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου βασιλέως, ἐρχομένου μετὰ χαρᾶς, ὅπως ῥιφθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς συζύγου του, ἥτις ἐγένετο δῆμιός του, καὶ ἀναπαύσει τὰ πεπονημένα ἐκ τῶν κακουχιῶν μέλη του ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἥτις ἐγένετο καὶ τάφος του. Εἶδον πάντα ταῦτα καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ ἀνακράξω· ὁ ματαιότης ματαιότητων δὲν ὑπάρχει οὐδ' ἡ κόνις κἂν αὐτῶν καὶ δὲν θὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ ἰδική μου μετὰ ἓνα καὶ ὀλιγώτερον ἴσως αἰῶνα.

(1) Πaus. Κορινθ.

— Καὶ τότε κατεστράφη ἡ πόλις αὕτη; ἠρώτησεν ὁ πλοίαρχος.

— Ἀκριβῶς οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἠξέυρη. Οἱ πλεῖστοι δέχονται ὅτι μεταξὺ τῆς 76, 77, 78, ὀλυμπιάδος, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐποχὴν τῆς καταστροφῆς τῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι μαθηματικὴ ἀλήθεια, προσέθηκα, ὡς δὲν εἶναι μαθηματικὴ ἀλήθεια καὶ τὸ πότε ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Περσέως. Ἡ περὶ τούτου πιθανωτέρα γνώμη εἶναι, ὅτι ὁ Περσεὺς ἐκτίσεν αὐτὴν περὶ 1345 ἢ 46 π. Χ.

— Μυκῆναι, εἶπεν ὁ Κόλχαν, δὲν εὐρίσκετε ὠραῖον τὸνομα;

— Τοῦτο, εἶπεν, εἶναι ἄλλη ἀφορμὴ μακρῶν συζητήσεων· οἱ μὲν ὑποστηρίζουσιν ὅτι ὀνομάσθη οὕτως ἀπὸ τὸν Μυκίον (κομβίον θήκης) τοῦ ξίφους τοῦ Περσέως, ὅστις ὡς δεῖγμα ὅτι θέλει νὰ κτίσῃ ἐκαὶ πόλιν ἔσυρε τὸ ξίφος, καὶ τὸ κομβίον τῆς θήκης ἔπεσε χαμαί, ἄλλοι ὅτι ἔλαβε τὸνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰνάχου Μυκῆνης, καὶ ἄλλοι ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὴν τὸνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Σπάρτωνος Μυκηνέως τοῦ· · ·

Τὴν στιγμὴν ταύτην προσῆλθε ναύτης τις καὶ εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν πλοίαρχον καὶ ἐμέ· κύριε πλοίαρχε καὶ σεῖς παρακαλεῖσθε ἐκ μέρους τοῦ ἱατροῦ νὰ καταβῆτε εἰς τὴν αἴθουσαν. Κατελθόντες εὐρομεν τὸν ἱατρὸν κρατοῦντα εἰς τὰς χεῖρας δέσμην παιγνιοχάρτων.

— Ἐ! κύριοι, εἶπεν ἐδείπνησα καὶ ἔχω ἀνάγκην χωνεύσεως.

— Μήπως, ἱατρὲ, ἠρώτησα μειδιῶν, μᾶς ἐκλαμβάνετε ὡς ποτὰ ὀρεκτικά;

— Ὁ ἱατρὸς, εἶπεν ὁ πλοίαρχος, συνειθίζει μετὰ τὸ δεῖπνον νὰ χωνεύῃ χαρτοπαίζων. Θὰ μείνω λοιπὸν ἐγὼ μετ' αὐτοῦ, σεῖς δὲ ὑπάγετε σᾶς παρακαλῶ εἰς τὴν θέσιν σας. Μὲ ἐννοεῖτε πιστεῦω. Παρασύρατέ τον εἰς μακρὰς καὶ ἐνδιαφερούσας ὁμιλίας

ἴσως δυνηθῆτε νὰ τὸν ἀποσπάσητε τῆς ἰδέας, εἰς ἣν προσεκολλήθη ὡς κισσός. Πρέπει νὰ μάθητε ὅτι ἀρέσκειται φοβερά εἰς ἀρχαιολογικὰς συζητήσεις. Ἐπειτα στρεφόμενος πρὸς τὸν ἰατρόν.

— Πρόκειται περὶ τοῦ κ. Κόλχαν εἶπεν.

— Πῶς, πῶς, ἠρώτησεν οὗτος κατώρθωσεν ἴσως ὁ κύριος νὰ πάρῃ λόγον ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ τῆφου, μέγα θαῦμα! ὑπάγετε εἶπεν ὁ ἰατρός.

— Σὰς εὐχομαι καλὴν διασκέδασιν εἶπον καὶ ἀνήλθον εἰς τὸ κατάστρωμα.

— Ἐῦρον τὸν Κόλχαν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, εἰς ἣν εὐρίσκειτο πρὶν ἢ ὁ πλοίαρχος μετὰ παρουσίας εἰς αὐτόν. Εἶχε παραδοθῆ εἰς τὰς σκέψεις του, τὸ καθαρὸν καὶ ἄδολον ὄμμα του εἶχε βυθισθῆ καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος. Ὁ Ἰταλὸς ἠθοποιὸς καὶ οἱ τρεῖς Γάλλοι εἶχον ἀπέλθει τοῦ καταστρώματος, καὶ ὁ Κόλχαν ἐφαίνετο εὐαρεστοῦμενος εἰς τὴν ἐντελῆ μόνωσιν. Διὰ πρώτην τότε φοράν εἶδον, ὅτι τὸ λατινικὸν λόγιον *Quis selitutine delictatur aut deus aut fera est*, δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ὁ κ. Κόλχαν οὔτε θεὸς ἦτο ἀλλ' οὔτε ζῶον. Τὸν παρετήρησα ἐπὶ πολλὴν ὥραν σιωπηλῶς, ἔπειτα πλησιάζων αὐτόν.

— Ἰδοὺ ἐγὼ εἶπον.

— Πῶς, μοὶ ἀπήντησεν οὗτος, ἐλυτρώθητε τόσον ταχέως τῶν χειρῶν ἢ μᾶλλον τῆς γλώσσης τοῦ ἰατροῦ; Ἄ εἴθε εὐτυχῆς, πολὺ εὐτυχῆς.

— Ὁρέγετο νὰ κρατήσῃ καὶ ἐμὲ ὡς ἐκράτησε τὸν Πλοίαρχον, ἀπήντησα, ἀλλὰ τί νὰ σὰς εἶπω, ἐπροτίμων νὰ μείνω καλλίτερον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος θεώμενος τὴν καλλονὴν τῆς γοήσεως αὐτῆς φύσεως. Παρατηρήσατε, προσέθηκα, τί ἐξαισιον θέαμα εἶναι ἡ Σελήνη βυθιζομένη εἰς τὰ κύματα καὶ ἀναδυομένη ἐκεῖθεν. Ὁμοιάζει τὴν Ἄφρο-

δίτην λουομένην. Θὰ σὰς ἀρέσκει πολὺ ἢ θάλασσα, προσέθηκα.

— Τοῦναντίον.

— Πῶς, δὲν σὰς ἀρέσκει; Δὲν θὰ τὸ ἐπίστευέ τις βλέπων ὑμᾶς τοσοῦτον ἀπλήστως παρατηροῦντα αὐτήν.

— Αἰσθημα ἀνεξήγητον, εἶπεν ὁ Κόλχαν, καταλαμβάνει τὴν καρδίαν μου ὅταν εὐρίσκομαι πρὸ τοῦ στοιχείου τούτου, καὶ αἰσθάνομαι φρικίαςιν, ἀλλὰ φρικίαςιν μεμνημένην μὲ ἠδονήν. Φοβοῦμαι, καὶ ὅμως μοὶ ἀρέσκει νὰ τὴν βλέπω· εἶτα μετὰ μικρὰν σιγὴν, τίς ἢ ἀνάγκη τοῦ τοιοῦτου στοιχείου; εἶπε, κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον φρονῶ ὅτι ὁ Θεὸς ἔσφαλε.

— Μὴ βλασφημεῖται, ἀπήντησα, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων λόγων, λόγων οὐσιωδῶν δικαιολογούντων τὴν ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως τῆς θαλάσσης, φαντασθῆτε ὅποια μονοτονία θὰ ὑπῆρχεν, ἂν ὁ κόσμος ἐστερεῖτο αὐτῆς, ὃ πιστεύσατε ἤξευρε τί ἔπραττεν ὁ Θεὸς καλῶς φασ τὰ 3/4 τῆς γῆς διὰ τοιοῦτου στοιχείου.

— Ἀλλὰ, νομίζω, εἶπεν ὁ Κόλχαν, ὁ κόσμος ἔχει ἀρκετὰς, ὥστε νὰ μὴ ζημιωθῆ στερούμενος τῆς τοιαύτης καλλονῆς, ἂν τὸ παράπαν εἶναι τοιαύτη.

— Ἀπατᾶσθε, ἀπήντησα ὑποθέσατε ὅτι δὲν ὑπῆρχε θάλασσα, δὲν ὑπῆρχον ὄρη, δὲν ὑπῆρχον φάραγγες, δὲν ὑπῆρχον λίμναι, ποταμοὶ, φυτὰ, πτηνὰ, ζῶα· τί θὰ ἦτο ὁ κόσμος; ἢ ποικιλία εἶναι τὸ ὠραιότερον τοῦ πλανήτου μας· ἢ γῆ ἔχει διάφορα στρώματα· ἐδῶ εἶναι μεταλλικὴ, ἐκεῖ ξηρὰ, ἀλλοῦ γόνιμος· τὰ ὄρη ἄλλα εἶναι ὑψηλὰ, ἄλλα χαμηλὰ, τὰ φυτὰ δὲν εἶναι παντοῦ τὰ ἴδια· νομίζετε ὅτι ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἀπὸ σκοποῦ; ὄχι· ἐγένοντο χάριν ποικιλίας. Τὰ διάφορα φυτὰ, τὰ διάφορα δένδρα, τὰ πτηνὰ, τὰ διάφορα ζῶα, τὰ ὄρη, τέλος οἱ ποταμοὶ, αἱ λίμναι, αἱ πεδιάδες τὰ ἠφαίστια, τὰ μεταλλεῖα, ἢ θάλασσα ἀποτελοῦσι τὴν λεγο-

μένην καλλονὴν τῆς φύσεως. Ἐὰν ἡ φύσις ἐστερεῖτο τοῦ στοιχείου τούτου, ὅπερ σὰς ἐμπνέει φρικίαςιν, ἤθελε στερηθῆ τοῦ καλλιτέρου κοσμήματός της. Ἡ θάλασσα εἶναι τὸ διάθεμα τῆς φύσεως.

— Ἐρωτα βλέπω ἔχετε πρὸς αὐτήν, εἶπεν ὁ Κόλχαν.

— Καθόλου, διότι ἡ θάλασσα ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν γυναῖκα· εἶναι ὀλιγὸς ὡς ἐκεῖνη. Σοὶ δεικνύει τὴν ὁμαλὴν καὶ ἡρεμὸν ἐπιφάνειάν της, ὡς ἡ γυνὴ τὴν μορφήν της, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν καρδίαν της, ὅταν δὲ σὲ φέρῃ εἰς τὰ στήθη της καὶ κατορθώσης νὰ ἴδῃς τὴν καρδίαν της εἶσαι νεκρὸς, ἀποθνήσκεις, ὡς ἀποθνήσκεις, ὅταν δυνηθῆς νὰ ἐννοήσης τὴν καρδίαν τῆς γυναικός. Εἰς θαλάσσιος φωσφορισμὸς δύναται νὰ παραβληθῆ μετὰ τὴν μεγαλειτέραν τῆς ξηρᾶς καλλονῆς. Ἡ γαλακτικὴ αὐτῆς σὲ κάμει νὰ ἐκφωνῆς ὦ! ποτὲ νὰ μὴ μακρυνθῶ αὐτῆς. Ἄλλως δὲ διατὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ τις τὴν ξηρὰν, ἀφοῦ ἐν τῇ θαλάσῃ εὐρίσκει, ὅτι θὰ εὕρισκε καὶ ἐν τῇ ξηρᾷ: Μὴ δὲν ἔχει καὶ αὕτη, ὡς καὶ ἐκεῖνη, τὰ φυτὰ της, τὰ ὄρη της, τοὺς κατοίκους της, τὰ σπῆλαιά της.

— Μῶλλον τὴν λαμπρὰν περιγραφὴν, ἥτις ἀληθῶς, ἦν λίαν ποιητικὴ, εἶπεν ὁ Κόλχαν, προτιμῶ τὴν ξηρὰν τῆς θαλάσσης, ἔχει καὶ αὕτη τὰ θέλητρα της.

— Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ νὰ τὸ διαμψισθηθῶ! Βεβαίως ἂν ὑπῆρχε μόνον θάλασσα ἤθελε βασιλεύει ἐπὶ τοῦ κόσμου ἢ αὐτὴ μονοτονία, ἥτις θὰ ἐβασίλευεν ἂν ὑπῆρχεν μόνον ξηρὰ. Ἡ ξηρὰ μάλιστα παρέχει μείζονας ἀφορμὰς μελέτης διότι ἐγκλείει εἰς τοὺς κόλπους της τὰ ἄγνωστα.

— Ἐννοεῖτε βεβαίως τὸ περιεχόμενον τοῦ Κέντρου τῆς γῆς, ἠρώτησεν ὁ Κόλχαν.

— Ναί. Ὑπάρχει ἀκόμη μεγίστη ἀμφιβολία περὶ τοῦ τί περιέχει ἢ σφαῖρα αὕτη.

— Οἱ πλεῖστοι, νομίζω, παραδέχονται, εἶπεν ὁ Κόλχαν, ὅτι ὑπάρχει πῦρ.

— Καὶ εἰς ἐμὲ φαίνεται τοῦτο πιθανώτερον.

— Δὲν ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς εὑρεσιν τοῦ Κέντρου τῆς γῆς; ἠρώτησεν ὁ Κόλχαν.

— Ὦ πολλοὶ, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Διάτῶν μεταλλευτικῶν ἐξορύξεις κατώρθωσαν νὰ εἰσδύσωσιν εἰς βάθος 8 μόνον μιλίων, ὥστε δὲν γνωρίζομεν ἢ τὸν φλοιόν. Καθ' ὅσον τὰ 8 ταῦτα μίλια ἰσοδυναμοῦσι μόλις μετὰ τὸ πολοστημόριον τῆς διαμέτρου τῆς γῆς.

— Φρονεῖτε δὲ, ἠρώτησεν ὁ Κόλχαν, ὅτι ὑπάρχει πῦρ εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς;

— Ἐν ἐλλείψει ἄλλης τινὸς πιστευτοτέρας γνώμης παραδέχομαι ταύτην. Τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον αὕτη ἔχει καὶ ὑπὲρ πολλὰ. Τὰ ἠφαίστια λ.χ. ἐνισχύουσι πολὺ τὴν γῆν αὐτήν. Τίς ἐγγυᾶται, ἂν τὸ εἰς τὰ ἔγκυρα τῆς γῆς ὑπάρχον πῦρ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν στενοχωρούμενον ἐντὸς τοῦ πορώδους βασιλείου του δὲν διασπᾷ τὰ δεσμὰ του καὶ ἐξέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς;

— Εἶναι πιθανώτατον, εἶπεν ὁ Κόλχαν· εἶναι λογικὴ λίαν ἢ ἐξήγησις αὕτη τῶν ἠφαιστίων, ἀλλως ἤθελεν εἶσθαι φαινόμενα ἀνεξήγητα.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἐφάνη ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ καταστρώματος ὁ θαλαμηπόλος τῆς πρώτης θέσεως, ὅστις ἀποτεινόμενος εἰς τὸν Κόλχαν εἶπεν.

— Κύριε Ἰάκωβε, ὁ ἰατρός σὰς εἰδοποιεῖ ὅτι εἶναι ὥρα νὰ κατακλιθῆτε, δὲν ἐκάματε δὲ, λέγει, διόλου καλὰ νὰ μείνητε τόσην ὥραν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ βέματος τῆς ἐσπέρας.

— Ἄς ὑπακούσωμεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἰατροῦ, εἶπεν ὁ Κόλχαν, ἀλλως δὲ καὶ ἡ ὥρα εἶναι ἀρκούντως προκεχωρημένη, ἀλλὰ πρὶν χωρισθῶμεν δέχθητι τὴν εὐγνωμοσύνην μου,

Κύριε, μ' ἐκάματε ἐπὶ ἀρκετὴν ὥραν νὰ λησμονήσω τὰς ἰδίας θλίψεις.

Ὅταν εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν, συνήντησα τὸν πλοίαρχον, οὗτινος τὸ θυλάκιον καὶ τὰ ὄτα θὰ εἶχε καταφανίση ὁ ἰατρός, τοσοῦτον ἦν σύνουος.

— Λοιπόν; μὲ ἠρώτησε.

— Πρὸ ὀλίγων στιγμῶν τὸν ἐγκατέλιπον, τὸν παρέσυρα εἰς διαφόρους ὀμιλίας καὶ κατάρθωσα νὰ τὸν ἀποσπάσω, καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, τῆς μελαγχολίας του.

— Ἐξακολουθήσατε οὕτω, εἶπεν ὁ πλοίαρχος, καὶ θὰ ἔχετε τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν συγγενῶν του καὶ ἐμοῦ, ὅστις τὸν ἀγαπῶ, ὡς νὰ ἦτο συγγενής μου.

Εἰσελθὼν εἰς τὸν κοιτῶνα μου κατεκλίνθη καὶ ἐκοιμήθη ὄνειρευόμενος τὴν σύζυγόν μου δυσθυμοῦσαν διὰ τὸ ταξειδίον μου.

Περὶ τὴν 5 ὥραν τῆς πρωίας εἶχον ἐγερθῆ τῆς κλίνης. Διὰ τὰ διὰ θαλάσσης ταξειδία εἶναι ἡ ὥρα αὕτη καταλληλοτέρα. Ἐνεδύθη καὶ καλέσας τὸν θαλαμηπόλον τῷ ἐζήτησα καφὲ καὶ δίπυρα. Ἀνῆλθον εἰς τὸ κατάστρωμα. Οἱ ναῦται ἦσαν εἰς τὰς θέσεις των ἐκτελοῦντες τὰς καθημερινὰς ἐργασίας των, ὁ πολὺς δὲ αὐτοὺς ὕπνος εἶναι πρᾶγμα μυθῶδες, κοιμῶνται ἐπὶ τοῦ πλοίου οἱ ἔσχατοι, καὶ ἐξυπνοῦσιν οἱ πρῶτοι. Εἰς τὸ μικρὸν ὑαλόφρακτον τοῦ πλοίαρχου δωμάτιον εἶδον τὸν ὑποπλοίαρχον τετυλιγμένον διὰ ναυτικῆς καπότας. Τὸ θέαμα ἦτο γραφικώτατον. Ἡ φύσις ὅλη ἦν σκοτεινή. Ἡ θάλασσα, πρὶν ἢ ἀνατείλει ὁ ἥλιος, παρέχει ἡδονὴν ἄφατον. Τὸ χρῶμα τῆς ἦν βαθύ κυανοῦν, χρῶμα, ὅπερ δανείζεται παρὰ τοῦ γάου, ὅπερ καλοῦσιν οὐρανὸν, καὶ ὅπερ ἔχει τὸ αὐτὸ βαθυκυάνειον χρῶμα, ὅπερ δύναιται τις νὰ ἐκλάβῃ ὡς μέλαν ψυχρὸς ἀνεμος, ἀσθενὴς κατ' ἀρχὰς καὶ καθόσον ἐπροχωροῦμεν ἰσχυρότερος καθιστάμενος ἐρυτίδου τὰς λείας παρεῖας τῆς θαλάσσης ἥτις

ἐφαίνετο ὀργιζομένη εἰς ταύτην καὶ ἐζύμει ἀφρούς λευκοῦς, οἵτινες πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν σκοτεινὸν χρῶμα ἀπετέλουν γοητευτικὴν ἁρμονίαν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις σιωπῇ νεκρικῇ ἐβασίλευε, διακοπτομένη μόνον ὑπὸ τοῦ ἐλαφροῦ θορύβου, ὃν ἀπετέλουν οἱ τροχοὶ τοῦ πλοίου σχίζοντος τὰ ὕγρα τῆς θαλάσσης στήθη. Ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ ἡ θάλασσα σοὶ δίδει ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς τοῦ πλανήτου μας καταστάσεως, ὡς περιγράφει αὐτὴν ἡ Π. Γραφή. Περιεργον! πῶς! βλέπων τις τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ἀντιμετωπίζεται μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὄντος ἀνωτέρου ἡμῶν, μιᾶς δυνάμεως, ἥτις κατασκευάσασα πάντα ταῦτα τὰ κρατεῖ εἰς Σπαρτιατικὴν πειθαρχίαν. Ὅταν ἔχῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν οὐρανὸν εἶναι ὕλικῶς ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχῃς εἰς τὰ χεῖλη τὸνομα τοῦ Θεοῦ. Μόνον εἰς τοιαύτην θέσιν εὐρισκόμενός τις ἐννοεῖ μᾶλλον τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ὄντος καὶ ὑμεῖ μᾶλλον τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἐὰν ἀναγνώσῃς μου ἐταξειδεύσας διὰ θαλάσσης μεγάλῃς καὶ εἶδες τὰ φαινόμενα αὐτῆς, εἰς εὐρισκόμενος ποτὲ πρὸ οὐρανοῦ διαυγοῦς εἶδες μίαν ἐκλειψὶν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης, ἢ ἓνα κομήτην, ἢ ἂν παρετήρησας ἢ θὰ παρατηρήσῃς αὐτὰ διὰ τηλεσκοπίου ἰσχυροῦ θέλεις πεισθῆ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων μου.

Ταῦτα ἐσκεπτόμην, ὅτε εἶδον τὸν θαλαμηπόλον προσερχόμενον καὶ κρατοῦντα εἰς χεῖρας δίσκον μικρὸν, τῷ ἔδειξα διὰ νεύματος τὰ ὑπὸ τὸ δωμάτιον τοῦ πλοίαρχου μέρος. Ἐκείθεν, ἐνῶ ἄφ' ἐνὸς προεφύλασσε τὰ νῶτα ἐκ τῆς πρωϊνῆς αὔρας, ἡδυνάμην νὰ βλέπω καλῶς καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ φοίβου. Οὐδὲν ὠραιότερον νὰ βλέπῃ τις ἀπὸ πλοῖον τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Προσελθὼν εἰς τὴν θέσιν, ἦν ὑπέδειξα εἰς τὸν θαλαμηπόλον, εὐρον ἐπὶ σχίμπος τὸν δίσκον,

οὐδὲν ἔλειπεν ἐξ αὐτοῦ, καφὲς, δίπυρα, ὕδωρ διαυγές, τρία σιγάρα τῆς Ἀβάνας καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μικρὸν βιβλίον κατὰλληλότατον διὰ τὸ ταξειδίον. Μόλις ἐκαθέσθην καὶ εἶδον τὸν πλοίαρχον ἐρχόμενον πρὸς με δρομαίως.

— Θὰ δικαιολογήσῃ τὴν σπουδὴν μου, εἶπε, καλημερίζων με, ἡ ἀξία τῆς εἰδήσεως, ἦν σὰς κομίζω.

— Τί τρέχει; ἠρώτησα μετὰ τινος ἐνδιαφέροντος.

(Ἀκολουθεῖ).

P.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΙ

ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΓΗΣ.

Εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν τὸ σχῆμα τῆς γῆς, εἰς δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς τυχόν ἀνωμαλίας τῆς ξηρᾶς, φαίνεται ἐπίπεδον ἀποτελοῦν δίσκον. Τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ δοξασία τῶν παναρχαίων χρόνων, ὡς περὶ τούτου δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν. Ὅποῖον τῆς γῆς τὸ σχῆμα παρ' Ὀμήρῳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἀμέσως· εὐλόγως ὅμως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς δοξασίας αὐτοῦ ὅτι περιρρεῖται αὕτη ὑπὸ τοῦ Ὀκεανοῦ, τὸ ἐπίπεδον σχῆμα τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὸν Ὀμηρον εὐρίσκομεν ἐπικρατοῦσαν τὴν δοξασίαν ταύτην, ἣν καὶ ἡ ἄμεσος ἀντίληψις διδάσκει.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου διὰ τῆς προσεκτικωτέρας παρατηρήσεως τῶν φαινομένων ἡ δοξασία αὕτη ἔπρεπε νὰ τροποποιηθῆ. Δὲν δυνάμεθα νῦν νὰ ἐξακριβώσωμεν ἂν ἡ παρατήρησις μόνη ἤγαγεν εἰς τὴν ὀρθὴν δοξασίαν περὶ τοῦ σφαιρικοῦ σχήματος τῆς γῆς, ἢ καὶ φιλοσοφικαὶ σκέψεις. Πιθανῶς ἢ

πρὸς τὸν ὀρίζοντα μετατόπισις τοῦ δρατοῦ πόλου τῆς ἡμερησίας περιστροφῆς τοῦ οὐρανοῦ, καθόσον φαίνομεν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον πρὸς Β. ἢ Ν., ὑπέδειξε τὸ τοιοῦτο σχῆμα, εἶτα δὲ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἐστήριξαν αὐτὴν καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς λόγος πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς. Ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἐρεύνης τῶν φαινομένων δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ μόνων τῶν παρατηρήσεων, μάλιστα πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, φαίνεται ἐκ τῶν κυμάνσεων ὡς εἰπεῖν, τῆς περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς δοξασίας.

Ὁ Θαλῆς ἐδέχετο τὴν γῆν ἐπιπέδουσαν ἐπὶ τοῦ τὰ πάντα κατ' αὐτὸν παραναγόντος στοιχείου, τοῦ ὕδατος. Ὅποῖον τὸ σχῆμα, δὲν καταφαίνεται μὲν ἐκ τοῦ περὶ τῆς δοξασίας ταύτης χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους (περὶ Οὐρανοῦ β', 13), ἐκ τοῦ συνόλου ὅμως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἔτι ὁ Θαλῆς τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῆς γῆς, ὅπως τοῦτο ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἐν τοῖς ἀρέσκουσι τοῖς φιλοσόφοις τοῦ Πλουτάρχου (Βιβλ. Δ', 1). Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐδέχετο τὴν γῆν ἰδρυμένην ἐν τῷ μέσῳ τὸ σχῆμα δ' αὐτῆς ἐδέχετο κιονοειδές, οὗ τὴν ἄνω τῶν δύο ἐπιπέδων βάσεων κατοικοῦμεν ἡμεῖς· κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τοῦ Εὐσεβίου τὸ πλάτος τοῦ κίονος εἶνε τριπλάσιον τοῦ βάθους αὐτοῦ. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐδέχετο αὐτὴν φερομένην ὑπὸ τοῦ ἀέρος, ὅπως καὶ ὁ Δημόκριτος, ἀλλ' ὁ μὲν τραπεζοειδῆ, ὁ δὲ κοίλην δισκοειδῆ. Ὁ Δεύκιππος ἐδέχετο τὴν γῆν τυτανοειδῆ. Ἐκ τῆς εἰς ζῶνας διαιρέσεως τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου, ὅπως τοῦτο ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ἀρέσκουσι, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐδέχοντο οἱ Πυθαγόρειοι τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῆς γῆς. Ὁ Ἀναξαγόρας ἐρωτᾶται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ Φαίδωνι ἂν ἡ γῆ εἶναι στρογγύλη· ὅθεν, εἰς ἀποδώσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ σφαιρικοῦ εἰς τὴν λέξιν στρογ-

γύλη, αὐτὸς ἐδέχετο τὸ σφαιρικὸν τῆς γῆς σχῆμα. Ἐν συνόλῳ ἀνευρίσκομεν ὅτι ἡ γῆ ἤρχισε νὰ θεωρῆται αἰωρημένη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παντός, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους μὴ κατέχουσα τὸ μέσον, καὶ κινουμένη. Ἡ δοξασία ὅμως αὕτη δὲν ἐγένετο ὑπὸ πάντων ἀσπαστῆ, διότι ὁ Ξενοφάνης ἐδέχετο αὐτὴν ἐρριζωμένην εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὁ Πλάτων δὲν ἀποφαίνεται μὲν ῥητῶς περὶ τοῦ σφαιρικοῦ αὐτῆς σχήματος, ἐδέχετο ὅμως αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παντός. Ἐὰν διορθώτεον δὲ τὸ ἐν τῷ Τιμαίῳ «εἰλομένην περὶ τὸν διὰ παντὸς τεταμένον πόλον» περὶ τῆς γῆς λεγόμενον ἐξηγήσωμεν περιτετυλιγμένην, κατὰ τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Βοικχίου καὶ οὐχὶ περιστρεφόμενην, πιθανὸν καθίσταται ὅτι ἐδέχετο αὐτὴν σφαιρικὴν περιτετυλιγμένην περὶ τὸν νοητὸν ἄξονα τῆς ἡμερησίας κινήσεως τῆς τὰ πάντα συμπαραφερούσης οὐρανίας σφαίρας.

Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει τὸ σχῆμα τῆς γῆς διαρρήδην εἶναι σφαιρικόν. Τὸ τοιοῦτο δὲ ἐξάγει καὶ ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ βαρυτέρου πάντων τῶν στοιχείῳ, τοῦ τῆς γῆς, νὰ φέρεται πρὸς τὸ μέσον, ὅθεν προκύπτει ἐξ ἀνάγκης τὸ σφαιρικὸν σχῆμα, ὅπως ὑπάρχει ἰσοροπία, καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τῶν ἐκλείψεων τῆς σελήνης καὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν ἀστέρων κατὰ τὴν πρὸς Ν. ἢ Β. ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν. Συμπεραίνει δ' ἐκ τῆς ἐκτοπίσεως ταύτης ὅτι καὶ τὸ μέγεθος τῆς γῆς δὲν εἶναι μέγα λίαν, διότι ἐπιδήλως γίνεται ἄλλος ὁ ὀρίζων, δηλαδὴ ἄλλη εἶνε ἡ πρὸς αὐτὸν θέσις τῶν ἀστέρων, καὶ ἐὰν μικρὸν μεταβῶμεν πρὸς ἄρκτον ἢ μεσημβρίαν. Ἐπι δὲ ἀναφέρει ἐν τέλει τοῦ ἰδ' κεφ. τοῦ Β'. περὶ οὐρανοῦ βιβλίου, ὅτι κατὰ τοὺς πειραθέντας νὰ εὕρωσι τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς μαθηματικούς, αὕτη εἶνε τεσσαράκοντα μυριάδων πεδίων, ἧτοι 400 χιλ. σταδίων. Ἄν δὲ καὶ δὲν δυναμέθα νὰ

εὕρωμεν ὀρισμένως τὴν πρῶτος ἐδέχθη τὴν γῆν σφαιρικὴν, δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον, ὅτι τοῦτο ἐγένετο πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι ἡ δοξασία αὕτη ἀποδίδεται εἰς προγενεστέρους αὐτοῦ, οἶον τὸν Παρμενίδην ἢ τὸν Ἀναξαγόραν, ὅπως προηγουμένως εἴπομεν, τέλος δὲ εἰς τοὺς μαθηματικούς.

Ἀφοῦ ἅπαξ ἀπεδείχθη διὰ τῶν φαινομένων τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῆς γῆς, ἐπεκράτησεν ἡ ὀρθὴ αὕτη δοξασία, ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους διάφορα φαινόμενα τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὀρίζοντα διαφόρου θέσεως τῶν ἀστερισμῶν καὶ τοῦ ἡλίου, τὰ τῆς διαρκείας τῆς μεγίστης ἡμέρας, δὲν δύνανται λογικῶς νὰ ἐξηγηθῶσι.

Πρὸς εὕρεσιν ὅμως τοῦ μεγέθους αὐτῆς ἦτον ἀνάγκη νὰ συνδυασθῶσιν ἄμεσοι ἐπὶ τῆς γῆς ἀναμετρήσεις τῆς ἀποστάσεως δύο τόπων αὐτῆς μετὰ φαινομένων τῆς οὐρανίας σφαίρας, παρατηρουμένων κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἕτερον τόπον μετάβασιν καὶ ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς σφαιρικότητος αὐτῆς. Ἐπρεπε δηλαδὴ νὰ εὕρεθῆ διὰ μὲν τῶν οὐρανίων φαινομένων ὁ ἀριθμὸς τῶν μοιρῶν τῆς περιφέρειας τῆς γῆς, ὁ μεταξὺ τῶν δύο τόπων περιεχόμενος, διὰ δὲ τῆς ἀμέσου ἀναμετρήσεως τῆς ἀποστάσεως, τὸ μῆκος τοῦ μεταξὺ αὐτῶν τόξου· τὸ ἀπλούστερον δὲ πάντων, ἡ δι' οὐρανίων φαινομένων εὕρεσις τῆς διαφορᾶς τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους δύο τόπων κειμένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ καὶ ἡ ἄμεσος ἀναμέτρησις τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεως. Ἡ διαφορὰ τοῦ πλάτους ἰσοῦται μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν μοιρῶν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τόπων μεσημβρινοῦ, μεγίστου δηλαδὴ τῆς σφαίρας τῆς γῆς κύκλου, ὅθεν δι' ἀπλῆς ἀναλογίας ἐξάγεται τὸ μῆκος τῆς ὅλης περιφέρειας, ἐὰν ἡ τῶν τόπων τούτων ἀπόστασις ἦναι γνωστῆ.

Διὰ τίνων παρατηρήσεων καὶ ἀναμετρήσεων εὕρον τὸ μέγεθος τῆς περιφέρειας τῆς γῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονευόμενοι μαθηματικοί, δὲν λέγεται ὑπὸ τούτου. Παρὰ τῷ Αὐτολύκῳ ὅμως τῷ συγχρόνῳ τοῦ Ἀριστοτέλους, πολὺ δ' ἐντελέστερον μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀκριβείας καὶ κομψότητος παρὰ τῷ Βυκλείδῃ, τῷ οὐχὶ πολὺ μεταγενεστέρῳ, ἐκτίθενται τὰ φαινόμενα τῆς οὐρανίας σφαίρας τὰ ἐξαρτώμενα ἐκ τοῦ κατὰ τόπους γεωγραφικοῦ πλάτους. Ἐκ τῶν φαινομένων αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἀποστάσεως, ἢ τοῦ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα ὕψους, τοῦ αὐτοῦ ἀστρου, κατὰ τὴν εἰς ἕκαστον τῶν δύο τόπων μεσουράνησιν αὐτοῦ. Ἡ διαφορὰ τοῦ ὕψους αὐτῶν ἰσοῦται μὲ τὴν διαφορὰν τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους, αὕτη δὲ πάλιν ἰσοῦται μὲ τὸ μεταξὺ τῶν δύο τόπων τόξον, ἐὰν οὗτοι κέωνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ τῆς σφαιρικῆς γῆς. Διὰ τῆς ἐξακριβώσεως λοιπὸν τῶν φαινομένων τῆς οὐρανίας σφαίρας κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους τῆς γῆς ἐτέθη ἡ θεωρητικὴ βᾶσις, ἡ χρῆσιμος πρὸς εὕρεσιν τοῦ μεγέθους τῆς γῆς. Δὲν ὑπελείπετο δὲ ἢ μόνη ἢ διὰ πρακτικῶν μεθόδων καὶ μέσων πραγματικὴ ἀναμέτρησις.

Τὴν πρώτην γνωστὴν ἀναμέτρησιν τῆς περιφέρειας τῆς γῆς ἔκαμεν ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὰ μέσα τοῦ γ'. π. Χρ. αἰῶνος ἀκμάσας Ἐρατοσθένης. Οὗτος ἐγίνωσκεν ὅτι ἐν Συνήῃ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ἐφωτίζετο ὑπὸ τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν θερινὴν τροπὴν ὅλος ὁ πυθμὴν φρέατος¹⁾ ὅθεν ἐσυμπέρανεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν βόρειον τροπικόν, καθόσον κατὰ τὴν θερινὴν τροπὴν

(1) Περὶ τοῦ φρέατος τούτου πραγματεύεται ὁ κ. Νεροῦτσος ἀπὸ σελ. 210 κ. ἐ. τοῦ ἄ ἔτους τοῦ Ἀθηναίου ἐν τῇ περὶ ἀρχαιολ. ἀνασκαφῶν καὶ ἀποκαλύψεων κατὰ τὴν Αἰγυπτὸν διατριβῇ του. Σ. Σ.

ὁ ἥλιος ἔπρεπεν, ἔνεκα τοῦ φωτισμοῦ τοῦ φρέατος νὰ εὐρίσκηται κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἀκριβῶς εἰς τὸ κατακόρυφον.

Τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀπόστασιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἐμέτρησεν ὁ Ἐρατοσθένης διὰ τοῦ σκαφίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐφευρεθῆ ὑπὸ τοῦ ὑλίγον πρότερον ἀκμάσαντος ἀστρονόμου Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου. Ἦτο δὲ τὸ σκαφίον κᾶθτος γνώμων τεθειμένος ἐν σῶ μέσῳ κοίλου ἡμισφαιρίου, ἐν ᾧ ἦσαν κεχαραγμένα τόξα μεγίστων κύκλων, διερχόμενα διὰ τοῦ ποδὸς τοῦ γνώμονος καὶ εἰς μοίρας διηρημένα, διὰ τῶν ὁποίων ἐμετρεῖτο ἡ γωνία ἢ σχηματιζομένη ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ κᾶθτου γνώμονος καὶ τῆς διευθύνσεως τῶν ὡς παραλλήλων θεωρουμένων ἀκτίνων τοῦ ἡλίου.

Οὕτως εὗρεν ὁ Ἐρατοσθένης τὸ τόξον μεταξὺ τῶν κατ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ κειμένων Συνήνης καὶ Ἀλεξανδρείας ἶσον πρὸς τὸ 1/50 τῆς ὅλης περιφέρειας, διότι ἢ ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἀπόστασις τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς θερινῆς τροπῆς, ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ τοῦ σκαφίου μετρηθεῖσα, παριστάνει καὶ τὸ μεταξὺ ταύτης τόξον τοῦ μεσημβρινοῦ καὶ τῆς Συνήνης, ἐν ᾗ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εὐρίσκειτο εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἐπειδὴ δ' ἐτέρωθεν (κατὰ τὸν Δελάμβρον πιθανῶς ἐκ τῆς καταμετρήσεως τῶν ἀποστάσεων ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τῶν βηματιστῶν) ἦτο εἰς αὐτὸν γνωστὴ ἢ ἀπόστασις τῶν δύο πόλεων ὡς ἴση πρὸς 5000 στάδια, εὗρεν ὁ Ἐρατοσθένης τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς ἴσην πρὸς 250 χιλ. σταδίων.

Ἡ μέθοδος αὕτη θεωρητικῶς εἶνε ὀρθή, ἐὰν παραδεχθῶμεν τοὺς δύο τόπους ὡς κειμένους ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ καὶ τὸν ἥλιον ὡς σημεῖον, οὐχὶ δὲ ὡς σῶμα ἔχον φαινομένην διάμετρον. Τὸ ἐκ τῆς παραδοχῆς τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων

λάθος είναι ὅπως ἀσήμαντον, συγκρινόμενον πρὸς τὰ ἀναπόφευκτα λάθη τὰ ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν τότε μέσων τῶν παρατηρήσεων, οἷον τοῦ σκαφίου.

Τὸ λάθος ὁμῶς τὸ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ ἡλίου, οὐσης ἡμισείας περίπου μοίρας, δὲν εἶναι ἀσήμαντον. Ἐν Συήνῃ, ἂν αὕτη ἔκειτο πραγματικῶς εἰς τὸν τροπικόν, ἐμεσουράνει κατακορύφως οὐχὶ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, ἀλλὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ· ὅθεν δὲν θὰ ἐσυγκρίνοντο πρὸς ἀλλήλας αἱ πρὸς τὸν ὀρίζοντα σύγχρονοι θέσεις τοῦ αὐτοῦ σημείου τοῦ ἡλίου. Πρὸς ἄρσιν τοῦ λάθους τούτου ἔπρεπε νὰ προσθήσῃ ὁ Ἐρατοσθένης εἰς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐρεθεῖσαν ἀπόστασιν τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου, ἂν ἀληθῶς ἡ Συήνη εἶχε τὴν νομιζομένην ὑπ' αὐτοῦ θέσιν.

Ἄλλ' ἐνῶ ἡ Συήνη κεῖται ἐντεῦθεν τοῦ τότε τροπικοῦ, ἐφωτίζετο ὁμῶς ὁ πυθμὴν τοῦ φρέατος ὑπὸ τοῦ βορείου μέρους τοῦ δίσκου, τοῦ ἡλίου, καίπερ τούτου εὐρισκομένου οὐχὶ εἰς τὸ κατακορύφον ἀκριβῶς, ἀλλὰ πρὸς Ν. τούτου. Κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας αἱ δύο πόλεις δὲν κεῖνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ, τῆς Ἀλεξανδρείας κειμένης 3⁰ δυτικώτερον τῆς Συήνης, ἡ δὲ Συήνη δὲν εὐρίσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἐρατοσθένους εἰς τὸν τροπικόν (διότι ὡς γνωστὸν ἡ κλίσις τῆς ἐκλειπτικῆς πρὸς τὸν ἰσημερινὸν ἐλαττοῦται, ἐπομένως καὶ ἡ θέσις τῶν τροπικῶν μεταβάλλεται, πλησιαζόντων τούτων πρὸς τὸν ἰσημερινόν), ἀλλ' ἔχουσα πλάτος 24 μοιρῶν, ἔκειτο τότε 15 βορειότερον αὐτοῦ, τῆς κλίσεως τῆς ἐκλειπτικῆς οὐσης τότε 23⁰ καὶ 45'. Ἐκ τούτου τυχαίως ἐπήγετο τὸ λάθος τὸ γεννώμενον ἐκ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἡλίου ὡς σημείου μὴ ἔχοντος ἐπαισθητὴν διάμετρον, διότι καὶ ἐν Συήνῃ ἐφωτίζετο τὸ φρέαρ διὰ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου. Ἐκ τοῦ ὅτι ὁμῶς τὸ

ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους εὐρεθὲν μέγεθος 250 χιλ. ἀντικατέστη ὑπὸ 252 χιλ., ὅπως οὕτω περιέχῃ ἡ μοῖρα τὸν ὀλοσχερῆ καὶ στρογγύλον ἀριθμὸν 700 σταδίων, καθίσταται λίαν πιθανόν ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο ἡ ἀκριβὴς εὐρεσις τοῦ μεγέθους τῆς γῆς, ὡς μὴ ἐφικτὴ τότε. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν στάδιον, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἀκριβῆς μεγέθους δὲν εἶναι γνωστὸν, ἦτο τὸ 1/645 τῆς μοίρας, ἡ περιφέρεια τῆς σφαιρικῆς γῆς περιέχει 232 περίπου χιλ. σταδίων, εἶναι δηλαδὴ κατὰ 18 σχεδὸν χιλ. ἐλάσσων τοῦ κατ' Ἐρατοσθένην μεγέθους. Ἐκ τοῦ συνόλου δὲ τῶν ῥηθέντων εὐχερῶς κατανοοῦμεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθῆ ἀσφαλῶς ἀκριβέστερον ἐξαγόμενον.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Ἐρατοσθένης εὐρε τὸ μέγεθος τῆς γῆς μεῖζον τοῦ ἀληθοῦς, ὁ Ποσειδώνιος, ὁ ὀλίγον πρ. Χρ. ἀκμάσας, εὐρεν αὐτὴν μικροτέραν. Οὗτος ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου γνωστοῦ φαινομένου, ὅτι ὁ λαμπρὸς ἀστὴρ Κάνωπος ἐν μὲν τῇ Ῥόδῳ μάλιστα φαίνεται μεσουρανῶν εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ὑψοῦται κατὰ τὸ 1/48 τῆς ὅλης περιφερείας· δεχθεὶς λοιπὸν ὅτι οἱ δύο οὗτοι τόποι κεῖνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γῆνιου μεσημβρινοῦ καὶ ἀπέχουσιν ἀλλήλων 3800 στάδια, εὐρε τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς ἴσην πρὸς 182,400 στάδια. Ἡ διὰ παρατηρήσεως τοῦ ὕψους ἀπλανοῦς ἀστέρος εὐρεσις τῆς διαφορᾶς τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους ἀποφεύγει τὸ λάθος τὸ ἐκ τῆς διαμέτρου δυνάμενον νὰ προκύψῃ, διότι τοὺς ἀστέρας δυνάμεθα ἄνευ λάθους νὰ δεχθῶμεν ὡς σημεία. Ἐν τῇ παρατηρήσει ὁμῶς τοῦ Κανώπου ἐν Ῥόδῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ εἰσερχεται τὸ πλησίον τοῦ ὀρίζοντος λίαν ἐπαισθητὸν λάθος τὸ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς θλάσεως τοῦ φωτός. Ἐνῶ δηλαδὴ εἰς τὸν ὀρίζοντα ἡ θλάσις ἀνυψοῖ τὸν ἀστέρα περὶ τὰ 3/4', εἰς ὕψος 7⁰ ἀνυψοῖ αὐτὸν περὶ

τὰ 7 μόνον λεπτά, ὅθεν ἡ τυχὸν μετρηθεῖσα διαφορὰ τοῦ ὕψους ἀστέρος τινός, παρατηρηθέντος εἰς ἓνα τῶν τόπων πολὺ πλησίον τοῦ ὀρίζοντος, δὲν ἰσοῦται ἀκριβῶς πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους, ἐὰν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνίσως εἰς τοὺς δύο τόπους ἐπίδρασις τῆς θλάσεως. Ἡ θλάσις ὅπως ἐκ τοῦ Κλεομήδους καταφαίνεται καὶ ἡ ἐπὶ τῆς φαινομένης θέσεως τῶν ἀστέρων ἐπίδρασις αὐτῆς, τοῦ νὰ αὐξάνῃ τὸ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα ὕψος αὐτῶν, ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους· εἰς τὰς παρατηρήσεις ὁμῶς αὐτῶν δὲν τὴν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν ἀναμέτρησιν τοῦ Ποσειδωνίου, εὐρίσκομεν ὅτι οἱ δύο τόποι, Ῥόδος καὶ Ἀλεξανδρεία, δὲν κεῖνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ, ταύτης κειμένης ἀνατολικώτερον κατὰ 1¹/₂ περίπου μοῖραν τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς νήσου· τὸ ἐντεῦθεν ὁμῶς προκύπτει λάθος ὑπερβαίνει ὀλίγον τι μόνον τὰ 10 στάδια. Τὴν ἀπόστασιν τῶν δύο πόλεων ἐδέχθη ὁ Ποσειδώνιος μερίζονα τῆς ἀληθοῦς κατὰ 400 περίπου στάδια, ἐξ οὗ ἔπρεπε νὰ ἐξαγάγῃ μερίζονα τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς, ἐὰν αἱ ἀστρονομικαὶ παρατηρήσεις, ἐφ' ὧν ἐβασίσθη πρὸς εὐρεσιν τῆς διαφορᾶς τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους, δὲν ἦσαν ἀμφοτέραι ἐπαισθητῶς ἐσφαλμένα. Ὁ Κάνωπος δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ποσειδωνίου, ἔχων νοτίαν ἀπόκλισιν 52⁰ 10', ἐμεσουράνει κατὰ τὴν Ῥόδον ὑπὲρ τὴν μοῖραν ὑπεράνω τοῦ ὀρίζοντος, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς θλάσεως, ἀνυψούσης αὐτὸν αὐτόθι περὶ τὰ 20 ἔτι λεπτά· ἐνῶ λοιπὸν ὁ Ποσειδώνιος ἐκ τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως ἐνόμιζε τὸν ἀστέρα εὐρισκόμενον εἰς τὸν ὀρίζοντα, οὗτος εἶχε πραγματικὸν ὕψος δύο σχεδὸν μοιρῶν, ὅπερ ἦτο ἐπάναγκες ἵνα φανῇ, διότι ἔνεκα τῆς σημαντικῆς ἀπορροφῆσεως τῶν ἀκτίνων τῶν ἀστέρων, ὅταν εὐρίσκωνται πλησίον τοῦ ὀρίζοντος, δέον οὗτοι

νὰ ἔχωσιν ὕψος τι ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς λαμ. πρότητος αὐτῶν, ὅπως γείνωσιν ἐπαισθητοὶ εἰς τὴν ἄμεσον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντίληψιν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἐμεσουράνει εἰς ὕψος οὐχὶ 1/48 τῆς περιφερείας ἦτοι 7⁰ 30' ἀλλὰ μόνον 6⁰ 43'. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ ἡ πραγματικὴ διαφορὰ τοῦ πλάτους τῶν δύο τόπων εἶναι μόλις 5⁰ 1/2 εὐρεν 7⁰ 1/2, ὅθεν καὶ τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς πολὺ μικροτέραν (κατὰ 50 χιλ. στάδια) τῆς ἀληθοῦς. Λάθος ὁμῶς ἦτο ἀναπόφευκτον ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων, ἐνῶ ἡ μέθοδος εἶναι καθ' ἑαυτὴν καὶ ὀρθὴ καὶ ἀπλή.

Ἡ ἀναμέτρησις τοῦ Ποσειδωνίου ἐπεκράτησε μᾶλλον τῆς τοῦ Ἐρατοσθένους, ὅπως τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς προτιμήσεως ἣν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ Πτολεμαῖος. Τῆς τοῦ Ἐρατοσθένους ὁμῶς φαίνεται μᾶλλον ποιούμενος χρῆσιν ὁ Στράβων, δεχόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ ἀπόστασιν τῶν τροπικῶν ἴσην πρὸς 16800 στάδια· ὅθεν, τούτων ἀπεχόντων 24⁰ τοῦ ἰσημερινοῦ, ἔπεται τὸ μῆκος μιᾶς μοίρας ἴσον πρὸς 700 στάδια, δηλαδὴ ἐδέχετο τὸ κατ' Ἐρατοσθένη μέγεθος.

Ἐν συνόλῳ ἐκτὸς τῆς εὐρέσεως τιμῶν προσεγγιζουσῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀναλόγως τῶν μέσων καὶ τῆς ἀτελείας ἐν γένει τῶν παρατηρήσεων, ἐβεβαιώθη τὸ μὴ ἀπειρον καὶ μάλιστα οὐχὶ λίαν μέγα τῆς περιφερείας τῆς γῆς. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως πρὸς τούτοις ὅτι αἱ ἄλλως σύγχρονοι ἐκλείψεις τῆς σελήνης δὲν συμβαίνουσι κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας εἰς τοὺς διαφόρους τόπους, ἀλλὰ κατὰ μᾶλλον προκεχωρημένως εἰς τοὺς ἀνατολικωτέρους, ἐβεβαιώθη ἀναμφιλέκτως ἐκ Δ. πρὸς Α. στρογγύλλον τῆς γῆς τὸ σχῆμα, εὐρέθη δὲ καὶ μέσον, ἔστω καὶ ἀτελές, πρὸς εὐρεσιν τῆς διαφορᾶς τοῦ μήκους.

Ὅτε οἱ Ἀραβες ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶσι τὰς ἐπιστήμας, ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μεσοποταμίας ἐμετρήθησαν τῇ διαταγῇ τοῦ Καλί-

φου Ἀλμαμών δύο τόξα μεσημβρινοῦ ἐκ μιᾶς ἕκαστον μοίρας· ἐπειδὴ ὅμως τὸ μῆκος τοῦ τότε ἐν χρήσει ἀραβικοῦ πῆγους δὲν εἶναι γνωστόν, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀκριβείας τῆς ὅλης ἐργασίας. Τὰ δύο δὲ ἐξαγόμενα διέφερον ἀπ' ἀλλήλων, διότι κατὰ μὲν τὴν εἰς τὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας ἀναμέτρουν ἐκάστη μοῖρα περιέχει 56 ἀραβικά μίλια, κατὰ δὲ τὴν εἰς τὰ νότια 56 2/3. Ἐὰν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν λοιπῶν ἀστρονομικῶν ἐργασιῶν τῶν Ἀράβων καὶ ἐκ τῆς μὴ ὑπερβαλλόντως μεγάλης διαφορᾶς τῶν δύο ἐξαγομένων, πιθανῶς αἱ ἀραβικαὶ ἀναμετρήσεις προσήγγιζον πρὸς τὴν ἀλήθειαν πλείοτερον ἢ ἡ τοῦ ἡμετέρου Ποσειδωνίου.

Μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐγένοντο νέαι ἀπόπειραι πρὸς εὑρεσιν τοῦ μεγέθους τῆς γῆς. Οὕτω τῷ 1525 ὁ Γάλλος Φερνέλος ἐμέτρησε τὴν μεταξὺ Παρισίων καὶ Ἀμβιανοῦ ἀπόστασιν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περιστροφῶν ἀμάξης. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀναμετρήσεως τῶν ἀποστάσεων δὲν παρέχει ἐξαγόμενα ἀκριβέστερα τῶν διὰ βηματιστῶν γινομένων. Ὁ Ἀγγλος Νορβούδιος περὶ τὰ 1635 ἐζήτησε νὰ μετρήσῃ τὴν μεταξὺ Λονδίνου καὶ Ἐβόρακου ἀπόστασιν διὰ τῆς ἀλύσεως, ὅπερ εἶναι ἀκριβέστερον.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀναμετρήσεις αὗται ἐγένοντο κατὰ τὴν ἀρχαίαν μέθοδον. Πάντες δηλαδὴ οἱ ἀρχαῖοι προσδιορισμοὶ τοῦ μεγέθους τῆς γῆς στηρίζονται πρὸς εὑρεσιν τῆς περιφερείας ἐπὶ τῆς ἀμέσου ἀναμετρήσεως μεγάλης τινὸς ἀποστάσεως, ἧς τὰ δύο ἄκρα κείνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ καὶ εἰς τὴν δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων εὑρεσιν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων ἀριθμοῦ τῶν μοιρῶν. Ἡ ἀμεσὸς ὅμως ἀναμέτρσις μῆκους μεγάλου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γείνη ἀρκούντως ἀκριβῆς διὰ τὰ ἀναπόφευκτα μεταξὺ

δύο πολὺ ἀλλήλων ἀφισταμένων σημείων ἐμπόδια. Πρὸς ἄρσιν τοῦ λάθους τοῦ προκύπτοντος ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ἀναποφεύκτου ἀνακρίβειας, εἰσέχθη ὑπὸ τοῦ Ὀλλανδοῦ Σνελίου ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναμετρήσεως μεγάλης τινὸς ἀποστάσεως διὰ τοῦ τριγωνισμοῦ, ἥτοι διὰ τοῦ συνδέσμου τῶν ἄκρων σημείων διὰ τριγώνων, ἐνὸς τῶν ὁποίων μία πλευρὰ καταλλήλως ἐκλεγομένη δύναται νὰ μετρηθῇ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας καὶ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις πρὸς εὑρεσιν διὰ λογισμοῦ τῶν πλευρῶν πάντων τῶν τριγώνων, τῶν ὁποίων αἱ γωνίαι μετροῦνται ἀμέσως· διότι γνωστῆς οὖσης δι' ἀμέσου μετρήσεως τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν, τῆς βάσεως τοῦ πρώτου τριγώνου λογίζονται αἱ ἄλλαι· ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ μία χρησιμεύει ὡς βᾶσις τοῦ ἐπομένου τριγώνου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ ζητούμενη ἀπόστασις εὑρίσκεται οὕτω διὰ τοῦ λογισμοῦ· πᾶσαι δὲ αἱ ἀναμετρήσεις ἀνάγονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἥτις οὕτω παριστάνει τὸ σχῆμα τῆς γῆς, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν τυχαίων ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους. Ἡ σπουδαία ὑπεροχὴ τῆς μεθόδου ταύτης συνίσταται εἰς τὸ ὅτι μικρὰ σχετικῶς πρὸς τὴν ὅλην ἐργασίαν ἀπόστασις δύναται καταλλήλως ἐκλεγομένη νὰ μετρηθῇ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας, ἐνῶ αἱ γωνίαι, μάλιστα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν τηλεσκοπίων καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτῶν μετὰ τῶν γωνιομετρικῶν ἐργαλείων, ἠδύναντο νὰ μετρηθῶσι μετ' ἀκριβείας τοῦλάχιστον ἀναλόγου πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἀναμέτρησιν τῆς βάσεως· ὅθεν καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐξαγόμενον ἔδωκεν ἀποτελέσματα ἀνάλογα πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῶν μέσων τῶν παρατηρήσεων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ὅπως εὑρεθῇ τὸ μῆκος μιᾶς μοίρας, ἐπομένως καὶ ἡ περιφέρεια τῆς ὑποτιθεμένης σφαιρικῆς γῆς, ἔπρεπε νὰ προσδιορισθῇ δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων ἢ διαφορὰ τοῦ

πλάτους, ὅθεν καὶ τὸ τόξον τὸ μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ εὐρισκομένων ἢ ἄκρων σημείων. Ἡ θεωρητικὴ λοιπὸν βᾶσις τῆς ἐργασίας ἔμεινεν ὡς εἰκὸς ἡ ἀρχαία.

Τὸν πρῶτον ἀκριβῆ προσδιορισμὸν διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐξετέλεσεν ὁ Γάλλος Πικάρδος τῷ 1669, εὐρῶν τὴν μεταξὺ Ἀμβιανοῦ καὶ Μαλβοασίνης ἀπόστασιν. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐμέτρησιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς μεταξὺ Βιλλεσουίφης καὶ Ἰουβισύος βᾶσιν ἐκ 5663 ὄργυιων πλησίον τῆς Μαλβοασίνης· πρὸς μέτρησιν δὲ τῶν γωνιῶν, δι' ὧν συνέδεσε τοὺς δύο ἄκρους σταθμοὺς (Μαλβοασίνην καὶ Ἀμβιανόν) ἀντὶ τῶν πρότερον ἐν χρήσει κατὰ τὰς γωνιομετρήσεις διόπτρων ἐφήρμοσεν εἰς τὰ καλῶς διηρημένα γωνιομετρικὰ αὐτοῦ ἐργαλεῖα τηλεσκοπία, δι' ὧν εἶχε πολὺ ἀκριβεστέρας γωνιομετρήσεις.

Τὰς πλευρὰς τῶν τριγώνων, τὰς συνδεούσας ὡς τεθλασμένη γραμμὴ τὰ ἄκρα, ἀνήγαγε διὰ τοῦ λογισμοῦ ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Βιλλεσουίφης, ὅθεν εὔρε τὴν ἀπόστασιν τῶν δύο ἄκρων σημείων ὡσανεὶ ἔκειντο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ. Πρὸς ἐξέλεγχον δὲ τῆς ὅλης ἐργασίας, οὐχὶ μακρὰν τοῦ Ἀμβιανοῦ ἔκαμε τὴν ἀμεσον ἀναμέτρησιν νέας βοηθητικῆς βάσεως, ἣν μετεχειρίσθη πρὸς λογισμὸν μιᾶς τῶν πλευρῶν τῶν τριγώνων, ἣν εὔρε καὶ διὰ τοῦ λογισμοῦ τῇ βοηθείᾳ τῆς πρώτης κυρίας βάσεως ὅθεν διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο ἐξαγομένων ἠδύνηθη νὰ βεβαιωθῇ περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀκριβείας τῆς ὅλης ἐργασίας· πραγματικῶς δὲ εὔρε διαφορὰν 7 μόνον ὄργυιων εἰς τὸ ἐκ 17564 ὄργυιων μῆκος τῆς διττῶς λογισθείσης πλευρᾶς. Τὴν πρὸς τὸν αὐτὸν μεσημβρινὸν σχετικὴν θέσιν τῶν δύο ἄκρων σημείων εὔρε προσδιορίζων τὴν πρὸς τὸν πόλον σχετικὴν θέσιν τῶν πλευρῶν τῶν τριγώνων δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων τῇ βοηθείᾳ ἀστέρος διερχομένου ἐν τῇ γῶρᾳ, ἐν ἣ ἐξετέλεσε τὴν

ὄλην ἐργασίαν, πλησίον τοῦ κατακορύφου, καὶ τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ἀστρονομικῆς θλάσεως προκυπόντων λαθῶν, ἥτις τότε δὲν ἦτο ἀρκούντως ἐξηκριβωμένη, ἐνῶ πλησίον τοῦ κατακορύφου ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς εἶνε πολὺ μικρὰ, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν τότε περὶ αὐτὴν γνώσεων λάθη μικρότερα τῶν δυνατῶν λαθῶν τῶν παρατηρήσεων.

Ἐκ τοῦ συνόλου λοιπὸν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ εὔρεν ὁ Πικάρδος τὸ μέγεθος μιᾶς μοίρας τῆς σφαιρικῆς ὑπ' αὐτοῦ ὑποτιθεμένης γῆς ἴσον πρὸς 57060 ὄργυιας· ὅθεν διὰ τὴν περίμετρον τῆς γῆς 20541600 ὄργυιας, ἥτοι ἐξαγόμενον κατὰ 18 περίπου χιλ. ὄργυιας μεῖζον τοῦ νῦν παραδεδεγμένου διὰ τὸ μῆκος ἐνὸς μεσημβρινοῦ.

Ἡ ἀναμέτρησις αὕτη τοῦ Πικάρδου εἶνε ἡ πρώτη ἀρκούντως ἀκριβῆς. Ἰδίως ὅμως ὑπῆρξε σπουδαία καὶ διότι παρέσχε τὸ μέσον εἰς τὸν Νεύτωνα νὰ βεβαιώσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντα νόμον τῆς γενικῆς βαρύτητος.

Ὅπως δηλαδὴ γείνη δεκτὸν ὅτι ἡ αὐτὴ αἰτία (ἡ βαρύτης τῆς γῆς,) ἡ συγκρατούσα διὰ τῆς ἑλξεως τὰ ἐπὶ τῆς γῆς σώματα, εἶναι καὶ ἡ συγκρατούσα καὶ καταναγκάζουσα τὴν σελήνην ὅπως διαγράφῃ τὴν περὶ τὴν γῆν τροχίαν αὐτῆς, ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ταυτότης τῆς ἐπιδράσεως τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς εὐρισκομένων σωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς σελήνης, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀποστάσεως, διότι ὁ Νεύτων ἐδέχθη ὅτι ἡ ἐλάττωσις τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλξεως εἶναι ἀνάλογος τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεως.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἑλξεως τῆς γῆς ἐπὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς σωμάτων, ἡ ἐξ αὐτῆς πρόσκλισις ταχύτητος 30 ποδῶν καθ' ἕκαστον δευτερόλεπτον τῆς καταπτώσεως, ἦτο γνω-

στὸν ἐκ τῶν πειραμάτων τοῦ Γαλιλαίου, ἡ δ' ἀπόστασις τῆς σελήνης μὲ μονάδα τὴν ἀκτίνα τῆς γῆς εὐρέθη μὲ ἀρκούσαν ἀκριβείαν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀκμάσαντος Φλαμιστάδου· ὅθεν δὲν ὑπελείπετο πρὸς βεβαίωσιν τῆς ταυτότητος τῆς καταναγκάζουσας τὴν σελήνην δυνάμεως ἢ ἡ γνῶσις τοῦ μεγέθους τῆς ἀκτίνος τῆς γῆς. Ταύτην λοιπὸν παρέσχε ἀρκούντως ἀκριβῆ ἢ ἀναμέτρησης τοῦ Πικάρδου.

Ἄλλ' ὅπως ἡ μετὰ μεγάλης προσεγγίσεως εὑρεσις τοῦ μεγέθους τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Πικάρδου ἐχρησίμωσε πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ νόμου τῆς γενικῆς βαρύτητος, οὕτω καὶ οὗτος ἐχρησίμωσε πρὸς τὴν εὑρεσιν τοῦ ἀληθοῦς σχήματος τῆς γῆς.

Ἦδη ὁ Ὀλλανδὸς Οὐϋγῆσιος (Huygens,) ὁ ἀνακάλυψας τὴν κεντρόφυγα καλουμένην δύναμιν, τὴν ἀντίδρασιν δηλαδή τὴν γεννωμένην ὅταν καταναγκάζεται σῶμα τι νὰ διαγράψῃ καμπύλην τροχίαν, ἐσκέφθη ὅτι τὸ σχῆμα τῆς γῆς, στρεφομένης εἰς ἓν νυχθήμερον περὶ τὸν ἄξονα αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀκριβῶς σφαιρικόν. Ὅπως δηλαδή εὐρίσκεται εἰς ἰσοροπίαν ἢ ῥευστῆ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, δέον ἢ ἀπανταχοῦ ταύτης συνισταμένη τῆς πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς τεινούσης βαρύτητος καὶ τῆς κεντρόφυγος δυνάμεως, τεινούσης νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ μέρια αὐτῆς κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἔξω ἐπέκτασιν τῆς ἀκτίνος τοῦ παραλλήλου κύκλου, ὃν ἕκαστον αὐτῶν διαγράφει, δέον ἢ συνισταμένη αὕτη νὰ ἦναι κάθετος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἡ διεύθυνσις δὲ τῆς συνισταμένης ταύτης εἶναι διάφορος κατὰ τοὺς διαφόρους παραλλήλους ἕνεκα τῆς ἀνισότητος τῆς κεντρόφυγος δυνάμεως καὶ τῆς διαφόρου διεύθυνσεως αὐτῆς δι' ἕκαστον παράλληλον διότι εἶναι μείζων μὲν περὶ τὸν ἰσημερινόν, ἐλάσσων δὲ περὶ τοὺς πόλους, εἰς οὓς μηδενίζεται, διευθύνεται δὲ δι' ἕκαστον παράλληλον

πρὸς τὸ κέντρον αὐτοῦ καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ἐντεῦθεν εὔρεν ὁ Οὐϋγῆσιος ὅτι τὸ σχῆμα τῆς γῆς δὲν εἶναι σφαιρικόν, ἀλλὰ σφαιροειδὲς πεπιεσμένον περὶ τοὺς πόλους. Τὴν δὲ συμπέσις, ἥτοι τὸν λόγον τῆς διαφορᾶς τῆς ἀκτίνος τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ τῆς τῶν πόλων πρὸς τὴν ἀκτίνα τοῦ ἰσημερινοῦ, εὔρεν ἴσην πρὸς 1/539.

Ἄλλ' ὁ Νεύτων, ἀνακαλύψας τὴν γενικὴν βαρύτητα, ὑπέγαγεν εἰς ταύτην καὶ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἀληθοῦς σχήματος τῆς γῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τὸν νόμον αὐτὸν τῆς ἀμοιβαίας ἔλξεως ἕκαστον μέρος τῆς γῆς ἔλκει πάντα τὰ λοιπὰ καὶ ἔλκεται ὑπ' αὐτῶν κατ' εὐθὺν μὲν λόγον τῆς μάζης, κατ' ἀντίστροφον δὲ τοῦ τετραγώνου τῆς ἀμοιβαίας ἀποστάσεως, ἐθεώρησε τὴν θέσιν τῆς ἰσοροπίας τῶν σημείων τῆς περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα στρεφομένης γῆς ὡς ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς κεντρόφυγος δυνάμεως ἕκαστου καὶ τῆς ἔλξεως τῶν λοιπῶν σημείων, οὐχὶ δὲ τῆς σταθερᾶς τάσεως αὐτῶν πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Τὸ ἐντεῦθεν προκύπτον σχῆμα τῆς γῆς εἶναι πάλιν τὸ περὶ τοὺς πόλους πεπιεσμένον σφαιροειδὲς· ἡ συμπέσις ὅμως αὐτοῦ εἶναι διάφορος ἢ κατὰ τὸν Οὐϋγῆσιον. Κατὰ τὸν Νεύτωνα λοιπὸν, εἴαν ἡ γῆ ἦναι πανταχοῦ ὁμοιομερῆς, ἢ συμπέσις δέον νὰ ἰσοῦται πρὸς 1]230· πραγματικῶς ὅμως εἶναι αὕτη μείζων τῆς ἀληθοῦς, διότι ἡ μεγίστη τιμῆ, ἢ εὐρεθεῖσα διὰ τὴν συμπέσις, κατὰ τὰς ἀκριβεστεράς ἀμέσους ἀναμετρήσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, ἰσοῦται πρὸς 1]285, κατ' ἄλλους δὲ προσδιορισμοὺς μόνον 1/334. Ἡ διαφορὰ αὕτη πρὸς τὴν θεωρητικὴν τιμὴν τοῦ Νεύτωνος προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνομοιομεροῦς τῆς γῆς, οὐσης πυκνοτέρας πρὸς τὸ κέντρον.

Οὕτως εὐρέθη θεωρητικῶς τὸ σχῆμα τῆς γῆς. Δι' αὐτοῦ δ' ἐξηγήθησαν καὶ ἄλλα φαινόμενα γνωστὰ, ὅπως τὸ τοῦ διαφόρου μή-

κος τοῦ ἐκκρεμοῦς κατὰ τὰ διάφορα πλάτη, ὅπερ παρατηρήθη κατὰ τὸ 1672 ὑπὸ τοῦ εἰς Καϋέννην μεταβάντος Γάλλου Ριχέρου, καὶ ἡ μετάπτωσις τῶν ἰσημερινῶν σημείων, ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰππάρχου ἀνακαλυφθεῖσα.

(Ἀκολουθεῖ.)

Δ. Κ. ΚΟΚΚΙΑΗΣ.

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ.

Τὴν ἑνδεκάτην καὶ δωδεκάτην ἀπριλίου ἐπισκέφθη τὴν Ὀλυμπίαν, ἔνθα αἱ δύο κυβερνήσεις ποιοῦνται τὰς γνωστὰς ἀνασκαφάς. Εἶδον δὲ τὴν χώραν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ὠραιότητι διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους καὶ ἐδυνήθη νὰ φαντασθῶ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς κάλλος, ὅτε ἐφυλάσσετο ὡς ἱερά. Τὸ Κρόνιον εἶναι κατάφυτον ἐκ πεύκης καὶ ἀγριελαιας, ἀλλ' ἡ δραστηριότης τῶν κατοίκων καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ ἀβελτηρία τῶν ἀρχῶν ἠλάττωσαν τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ὠραιότητα· διότι ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔνθα κατὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν ἔθουον οἱ βασιλῆαι, σπείρουσιν ἤδη δημοτικῶς καρποὺς ἐκχερσώσαντες τὸν τόπον, ἐπὶ δὲ τῆς μεσημβρινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς κεῖνται ἤδη κλίβανος καὶ ἰσόγειον παράπηγμα ξύλινον, ἐν ᾧ ὑπάρχει ξενοδοχεῖον χάριν τῶν ἀνασκαφῶν. Σπείρουσι δὲ καὶ εἰς τὰς ἄλλας πλευρᾶς τοῦ Κρόνιου, τὰς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀρκτον, πιθανῶς μέχρι τῶν τελευταίων θησαυρῶν καὶ καθ' ὅλον τὸν χώρον τοῦ σταδίου καὶ ἵπποδρομοῦ, ἐν οἷς μάλιστα μεταξὺ τῶν σπορῶν ἀπαντῶνται καὶ φυτεῖαι. Μαρτυροῦσι δὲ τὰς καταστροφὰς τῆς φυσικῆς τῆς χώρας ὠραιότητος μέγιστοι κορμοὶ δένδρων κατακείμενοι εἰς περιθιπέτους τόπους, οὓς ἀπέκοψαν ἰλοτόμοι, οὔτε τὴν εὐλάβειαν ἔχοντες τοῦ ἐν τῇ Ἄλτει ξυλέως οὔτε τὴν τέχνην αὐτοῦ γινώσκοντες, ἀλλὰ ῥυπαροὶ καὶ τὴν ψυχὴν

καὶ τὸ σῶμα, τῶν δὲ νόμων ὀλετήρες καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος ὑβρισταί. Τὸ ἔργον τοῦτο τῆς καταστροφῆς κινεῖ πολλῶ μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν, ὅταν ὁ ὀδοιπόρος διαβάς τὸν Ἄλφειον καὶ διανυκτερεύσας, ὡς ἐγώ, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Σκιλλοῦντος πορευθῆ κατόπιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Βώλακος διὰ μέσου τοῦ καλουμένου δάσους τῶν Κρεστένων, οὐτινος ἔχνη μόνον σώζονται σήμερον, καταστραφέντος πρὸς ναυπηγίαν καὶ ξύλευσιν ἢ σποράν ἐντὸς δέκα καὶ τριῶν μόλις ἐτῶν.

Ἄλλ' αἱ ἀκρωατηριάσεις αὐταὶ εἶναι μᾶλλον τοπικαὶ καὶ δὲν ἠλλοίωσαν τὴν καθόλου ὠραιότητα τῆς χώρας. Γήλοφοι κατάφυτοι πολλοὶ καὶ θαμινοὶ εἰς δύο ἢ τρεῖς ζυγοὺς, τὸν ἓνα ὑπέρτερον τοῦ ἄλλου, κεκαλυμμένοι ἐκ χλόης καὶ θαλερῶν δένδρων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς πίτυος καὶ ἀγρίας πεύκης, παρακολουθοῦσι τὸν Ἄλφειον μέχρι τῶν ἐκβολῶν του. Καθ' ὅλην δὲ τὴν χώραν ἀπὸ Πύργου μέχρις Ὀλυμπίας καὶ πέραν τοῦ Ἄλφειοῦ κατὰ τοὺς εἰρημένους δύο δήμους τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας ἢ αὐτῆ καλλονῆ καὶ τὸ αὐτὸ ἔδαφος, ἥτοι χῶμα καὶ χλόη καὶ δάση, οὐδαμοῦ δὲ λίθοι καὶ ἀπότομοι βράχοι, ἀλλὰ ποικιλόμορφοι γήλοφοι καὶ κοιλάδες καὶ τόποι κατάφυτοι ἐλαιῶν καὶ ἀμπέλων καὶ σταφίδων γοητεύουσι τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ὑπερπληροῦσιν εὐθυμίας τὴν ψυχὴν τοῦ διαβάτου. Δὲν ἐμνημόνευσα τὴν λεύκην ἥτις μεγαλοπρεπῶς προέχει τοῦ δάσους, ὡς σπανιώτερον ἐκεῖ δένδρον καὶ πιθανῶς διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡγεμονικὴν αὐτοῦ παράστασιν εἰς μόναν τοῦ Διὸς τὰς θυσίας τὸ πάλαι κομιζόμενον· διότι ὁ Ζεὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀπ' οὐδενὸς τῶν ἄλλων δένδρων τὰ ξύλα παρεδέχετο θυσίας.

Οἱ δὲ κάτοικοι εἶνε δραστήριοι καὶ προοδευτικοί. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατεκάλυψαν τὴν χώραν διὰ φυτειῶν καὶ ὑπερέβησαν εἰς

τὴν παραγωγὴν πᾶσαν ἄλλην ἐπαρχίαν τοῦ κράτους. Ὁ Πύργος παράγει περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια σταφίδος, ὥστε μετὰ τῶν εἰρημένων δύο δῆμων τῆς Ὀλυμπίας καὶ τοῦ τῆς Ἀρήνης, παραγόντων περὶ τὰ 7 ἑκατομμύρια, δὲν ἀπολείπεται πολὺ τοῦ ἡμίσεος τῆς παραγωγῆς τοῦ ὄλου βασιλείου πλὴν τῆς Ἐπτανήτου. Παράγει δὲ προσέτι ὁ Πύργος οἶνου καὶ ἐλαίου περὶ τὰ 5 ἑκατομμύρια ὀκάδων, καὶ ἐνθυμίζει διὰ τὴν ἐπιμελελημένην καλλιέργειαν καὶ εὐφορίαν τῆς χώρας τοὺς περὶ τῆς Ἡλείας λόγους τοῦ Πausanίου, ὅτι ὁ Ὁξυλος ὑπόπτεισε τοὺς παῖδας Ἀριστομάχου «μὴ τὴν Ἡλείαν τε ἰδόντες ἀγαθὴν οὖσαν καὶ ἐξεργασμένην διὰ πᾶσης, οὐκ ἐθελήσωσιν ἔτι αὐτῷ διδόναι πτὴν γῆν» καὶ τοῦδε ἕνεκα διὰ τῶν Ἀρκάδων, καὶ οὐ διὰ τῆς Ἡλείας, τοῖς Δωριεῦσιν ἠγήσατο». Μητρυρεῖ δὲ τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ ἡ ἀξιολόγος κατάστασις τῶν πόλεων κωμοπόλεων καὶ χωρίων ἀπαρτιζόμενων νῦν ἐκ νεοδημάτων λιθίνων οἰκοδομῶν, στερεῶς καὶ κομψῶς κατεσκευασμένων, ἀντὶ τῶν πλινθίνων ἢ καὶ καλυβῶν, ἐξ ὧν συνίσταντο μέχρις ἐσχάτων. Στερεῖται ὅμως ὁ τόπος, ὅπως σύμπασα ἡ Ἑλλάς, ἀμαξιτῶν ὁδῶν καὶ διαθεσίμων κεφαλαίων. Αἱ ἀμαξιταὶ ὁδοὶ δὲν εἶνε ἔργον τῶν κατοίκων οὐδὲ τῶν δῆμων, ὡς ἔχουσι νῦν οἱ ἐν Ἑλλάδι τὰ δὲ κεφάλαια, ἅπερ ἡ εὐφορία τῆς γῆς καὶ ἡ δραστηριότης τῶν κατοίκων παρήγαγον δὲν εἶνε διαθέσιμα, διότι, ὡς γνωστὸν, οἱ γεωργικοὶ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ἀνευ ἐξαιρέσεως ὅ,τι ἐκ τῆς γεωργίας παράγουσι τὸ ρίπτουσι καὶ πάλιν εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα ἡ τιμὴ τῶν κεφαλαίων εἶνε ὑπέρογκος διὰ τὴν μεγάλην ζήτησιν καὶ τὴν ἀνεπαρκῆ προσφορὰν, καὶ ποσοστιχίζουσι οἱ κάτοικοι τοὺς μέλλοντας καρπούς πρὸς 20 καὶ 30 0|0, ὅπως καλλιεργήσωσι πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν. Ὅποιας δὲν

ἤθελον ποιήσει προόδους περὶ τὴν τοῦ πλοῦτου παραγωγὴν οἱ συντοπῆται οὗτοι καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐχθροὶ καὶ φίλοι τοῦ οἰκονομολόγου Ξενοφῶντος, ἐὰν δὲν ἔπασχον ὑπὸ τῶν εἰρημένων δύο στερήσεων, αἰτινες εἶνε τοῦ ἔργου τούτου ἀκαταμάχητα προσκόμματα! Εἶνε δὲ καὶ ἵπποδάται καλοὶ, τῶν δὲ γραμμάτων ζηλωταὶ ἀμφοτέρω τὰ φύλα καὶ τῆς ἀρχαιότητος θαυμασταί· καὶ διὰ τοῦτο ἄνδρες καὶ γυναῖκες μακρόθεν ἤδη προσέρχονται εἰς τοὺς τόπους τῶν ἀνασκαφῶν, ὅπως θαυμάσωσι τὰ παλαιὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἀριστουργήματα, καὶ τοὺς εἰδόμενους ἐρωτῶσι τί ποιητέον ὅπως ἡ κυβέρνησις μὴ μετακομίσῃ ἐν Ἀθήναις τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἤδη καταρτιζόμενον μουσεῖον ἀρχαιοτήτων: Ὁμολογῶ, ὅτι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθήματος τούτου τῶν κατοίκων θαυμασίως συντελεῖ ὁ πολυμαθὴς, ἀκούραστος καὶ εὐφραδὴς ἐπίτροπος τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως κ. Δημητριάδης, ἐξηγῶν τὰ πάντα τοῖς πᾶσι καθ' ἑκάστην κλι ἀδιακόπως, καὶ περιγράφων ἱστορικῶς καὶ καλλιτεχνικῶς τὰ τε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κείμενα καὶ τὰ ἐκλιπόντα. Αὐτὸς δὲ ὠδήγησε καὶ ἐμὲ καὶ τοὺς συνοδοιπόρους μου εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τὴν μελέτην αὐτῶν.

Τὸ σύστημα τῶν ἀνασκαφῶν εἶνε μονότονον, ὅπως ὑπῆρξε καὶ τὸ τῶν Γάλλων, διότι καὶ νῦν ὅπως τότε αἱ ἀνασκαφαὶ περιορίσθησαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὑπ' αὐτὸ τὸ σύστημα ἡ ἀρχαία Ὀλυμπία θέλει ἀποκαλυφθῆ μετὰ καιρὸν, ἀφοῦ ἐν πρὸς ἐν ἀνασκαφῶσι καὶ ἀκριβῶς ἐρευνηθῶσι τὰ συναποτελοῦντα τὴν ἱερὰν ἐκείνην χώραν καθιδρύματα, καὶ τότε μόνον θὰ ἴδωμεν ἐκ τοῦ ἀξιεπαίνου ἔργου τῶν δύο φιλομούσων ἐθνῶν τὸ σχεδιογράφημα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Οὕτως αἱ ἀνασκαφαὶ πρώτιστον φαίνονται λαβοῦσαι σκοπὸν τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἐν τῇ Ἀλτεῖ καὶ περὶ

αὐτὴν ἦσαν ναοὶ, βωμοὶ, οἰκήματα, ἀγυαὶ, στάδιον, ἵπποδρόμιον, πρυτανεῖον, γυμνάσιον, θέατρον, θησαυροὶ, ἀνδριάντες, ἀναθήματα παντὸς εἶδους, ἄλσος καὶ τείχος, πάντα δὲ ὁμοῦ συναπετέλουν μετὰ τῶν ἀγῶνων τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο καὶ ἐνδοξότατον τῆς ἀρχαιότητος ἱερὸν καὶ πολιτικὸν ἴδρυμα τῶν Ὀλυμπίων καὶ τὴν Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν. Οὐδὲν τούτων πλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς γινώσκωμεν ποῦ ἔκειτο, οὐδ' ἐδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ἐξ ἐνὸς ἔτους ἀνασκαφῶν ἢ δὲ ἀδημονία ἡμῶν εἶνε τόσῳ μᾶλλον δικαία, ὅσῳ ἐκ τῶν τεσσάρων ἐν Ἑλλάδι τοιοῦτων ἀγῶνων ἢ Ἀλτεῖ ἀνασκάπτεται πρώτη. Ὁ Pausanias, ὡς γνωστὸν, εἶνε ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ οἷος ὑπῆρξεν αὐτῷ ὁ ἐν τῇ Ἀλτεῖ ἐξηγητὴς, ἀγῶνων ὅμως ὅτι ἐμελλε νὰ μείνῃ ὁ μόνος, μετὰ τὴν κατάλυσιν μάλιστα καὶ θεῶν καὶ βωμῶν, περιέγραψε τὰ τῆς Ὀλυμπίας ὡς εὐλαβῆς τοῦ ἱεροῦ ἄλσους ξένος κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν θυσιῶν, ὅπερ εἶναι ἡμῖν πάντη ἄχρηστον καὶ ἀνωφελές. Μικρὰ παρέκβασις ἀπὸ τοῦ εἰρημένου συστήματος τῶν σημερινῶν ἀνασκαφῶν προσῆκε μᾶλλον εἰς τὸν ὄγκον καὶ τὴν φήμην τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ διεθνοῦς ἐπιχειρήσεως. Διὰ δύο ἢ τριῶν τάφρων ἤθελον λυθῆ ὅλα τὰ τοπογραφικὰ ζητήματα καὶ ἠθέλαμεν γνωρίζει ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῶν ἀνασκαφῶν ποῦ ἔκειτο τὸ Ἡραῖον, τὸ εὐρὺ ἐκεῖνο μουσεῖον τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας, ἐν ᾧ ἐναπετίθεντο τὰ ἀξιολογώτατα τῶν κειμηλίων τῆς ἀρχαιότητος, ἔτι δὲ τὸ Πελοπίον καὶ ὁ μέγας βωμὸς πρὸς ἃ σχετίζεται ὑπὸ τοῦ Pausanίου καὶ Ξενοφῶντος ἡ τοπιθεσία τῶν θησαυρῶν καὶ τοῦ σταδίου καὶ ἵπποδρόμου καὶ ἄλλων περιφῆμων καθιδρυμάτων, καὶ δὲν ἠθέλαμεν ἀναγινώσκει ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τῶν σημερινῶν περιηγητῶν τὰς ἐπὶ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀπιθάνους ὁπτασίας αὐτῶν, ἀναβάντων ἐπὶ τὸ Κράνιον καὶ ἰδόντων τὴν τε πομπικὴν ὁδὸν καὶ τὸ ἄρμα

καὶ τὸν δίσκον. Οἱ Γάλλοι ἐδύναντο νὰ εἰπωσιν ὅτι διέκοψε τὰς ἐργασίας αὐτῶν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, καὶ ὅτι εὐλόγως ἤρξαντο τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ μεγάλου ναοῦ· ἀλλ' οἱ σημερινοὶ ἐκτελοῦσι διεθνή σύμβασιν ἀκωλύτως, τὸν δὲ πρωτεύοντα ναὸν εἶχον ἀνακαλύψει καὶ πολὺ πρὸ αὐτῶν ἐρευνήσει, πρὸς στολισμὸν τῶν γαλλικῶν μουσειῶν, ἢ τῶν Γάλλων ἐπιστήμη καὶ ὁ σρατὸς. Βεβαίως οὐδὲν θ' ἀπολεσθῆ ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ χρόνου, ἀλλ' ὅμως ἀνασκάπτοντες κατὰ τὴν προτίμησιν τὰ ὑπ' ἄλλων προανασκαφέντα, καὶ ἀποκλειστικῶς αὐτὰ καὶ μόνον, ἐλαττοῦμεν τὴν δικαίαν τοῦ ἔργου φήμην καὶ χρονίζομεν ἐν τῇ ἀγνοίᾳ. Διὸ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐπίτροποι ἔπασαν εἰς ἀπελπισίαν, ὡς οἱ ἴδιοι μοι εἶπον, κατὰ τοὺς δύο πρώτους μῆνας τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς οὐδὲν ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ εὐρόντες κειμήλιον τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἀπηλλάγησαν ἤδη καὶ τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς εὐθύνης, διότι τὸ ἔργον εὐδοκίμει ὑπὸ τὴν ἄοκνον αὐτῶν ἐπιμελείαν καὶ τὸν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐνθουσιασμόν. Τὸ δὲ κοινὸν μέγαλος ὁμολογεῖ αὐτοῖς χάριτας διὰ τὴν εὐγενῆ συμπεριφορὰν καὶ ἀνεπιτήδευτον πρὸς πάντας φιλοφροσύνην.

Τὰ σωζόμενα ερείπια τοῦ μεγάλου ναοῦ εἶνε πολλὰ. Πάντες σχεδὸν οἱ τῆς μεσημβρινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς στύλοι κατακείνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὐθέως ἐξηπλωμένοι, ἀπαρἀλλάκτως ὅπως ἡ καταπεσοῦσα τῷ 1851 στήλη τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὅταν ἀποκαλυφθῆ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, θέλει φανῆ ἂν εἰς τὴν κανονικὴν πτώσιν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς δὲν συνετέλεσεν, ὡς ἐπὶ τῆς εἰρημένης στήλης, τῶν θεμελίων ἢ ὑποχώρησις. Τῶν δὲ λοιπῶν πλευρῶν σώζονται κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ τῶν στύλων σπόνδυλοι καὶ τὰ κιονόκρανα μετ' ἄλλων λίθων ἀτάκτως κατακείμενα,

καί τινων ἴσταται εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ σπόνδυλος. Ἐχει δὲ ὁ ναὸς κατὰ τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς δεκατρεῖς κίονας καὶ οὐχὶ δεκατέσσαρας, ὅπως ὑπὸ τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ ἐγράφη· πρὸ τῶν θυρῶν δὲ τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς, ἦτοι τῶν τοῦ προναοῦ καὶ ὀπισθοδόμου, ἀνά δύο κίονας ἐν παραστάσι, ὧν ἐπὶ τόπου σώζεται ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ναοῦ σπόνδυλος. Εἶναι δὲ οἱ κίονες ῥαβδωτοί, δωρικοῦ ῥυθμοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶνται ἔχνη μαρμαροκονίας λευκοτάτης καὶ στιλπνοτάτης, ἥτις περιεκάλυπτε διὰ τὴν ἀσχημίαν του τὸν πόρινον λίθον, ἐξ οὗ ὁ ναὸς ὀλόκληρος πλὴν τοῦ κυματίου καὶ τῶν κεράμων κατεσκευάσθη. Τῶν κεράμων εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πάμπολλα συντρίμματα ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου κατεσκευασμένα κατὰ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ Βώζου, ὡς διδάσκει ὁ Πausanias, ἀνδρὸς Ναξίου. Τοῦ δὲ κυματίου τεμάχιον ἐκ λίθου καὶ αὐτὸ πεντελικῷ ἀνεῦρον οἱ Γάλλοι, ἀγνοῶ δὲ ἂν καὶ οἱ σημερινοὶ ἀνασκαφεῖς. Εἶνε δὲ ὁ ναὸς μήκους μὲν 70 1/2 μέτρων, πλάτους δὲ καὶ 29 1/7 περίπου, ὠκυδομημένος ἐπὶ κρηπίδος ἐχούσης βαθμίδας τρεῖς. Ἡ εἴσοδος τοῦ ναοῦ εἶναι ἐξ ἀνατολῶν. Σώζονται δὲ καὶ δύο στύλοι ἐκ πωρίνου λίθου καὶ αὐτοὶ ἐντὸς τοῦ σηκοῦ εὐρεθέντες καὶ διὰ τοῦτο πιθανῶς ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ ναοῦ ὑπερώας στοάς. Ὄταν ἀνασκαφῆ τὸ ἐνδότερον τοῦ ναοῦ, ἴσως εὐρῶσι καὶ συντρίμματα τοῦ τε μέλανος λίθου, δι' οὗ ἦτο ἐστρωμένον τὸ ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος ἔδαφος, καὶ τῆς Παρίου κρηπίδος τῆς ἐν κύκλῳ τὸν μέλανα λίθον τῆς περιθεούσης κατὰ τὸν Πausanias.

Τὸ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους ἐπισυσφρευθὲν χῶμα δείκνυσι τὰς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ναοῦ αἰτίας, ὡς συνιστάμενον ἐξ ἄμμου ποταμίας

ὑποθέτω δὲ, ὅτι τὸ ἱερόν ἄλλος μετὰ τῶν περικοσμούντων αὐτὸ ναῶν καὶ βωμῶν ὑπῆρξέ ποτε κοίτη τοῦ Ἀλφειοῦ ἢ τοῦ Κλαδέου, διὰ τὸ μέγα πάχος τοῦ ἀμμώδους στρώματος, ὅπερ ἐκεῖ ἐναπετέθη ἐκ 10 μέχρι 15 ποδῶν. Πιθανολογεῖ δὲ τὴν εἰκόσιαν ταύτην ἦτε τῶν εἰρημένων ποταμῶν ἐγγυτάτη γειτονία καὶ τοῦ μὲν Κλαδέου τὸ ἄγαν κατωφερές, τοῦ δὲ Ἀλφειοῦ τὸ λίαν εὐμετάβολον τοῦ ῥοῦ. Ἡ Ἄλτις εἶναι τόσῳ περιωρισμένος χῶρος, ὥστε δικαίως ὁ παρατηρητὴς ἐκπλήττεται ἀναγινώσκων ἐν τῷ Πausanias τὴν ἀτελεῦτητον ἐκείνην διήγησιν περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ ἰδρυμένων κτιρίων, βωμῶν, ἀγαλμάτων καὶ τόσων ἄλλων ἀξιοσημειώτων ἢ μὴ ἔργων. Τὸ δ' ἐλάχιστον αὐτὸ πεδίον πρὸς βορρᾶν μὲν περιρίζεται ὑπὸ γηλόφων καὶ ὄρεων, πρὸς δυσμὰς δὲ καὶ νότον ὑπὸ δύο ποταμῶν, ἐξ ὧν ὁ Ἀλφειὸς πρὸ δύο μόλις ἐτῶν ἠλλαξεν οὐ μακρὰν τῆς Ὀλυμπίας τὴν κοίτην αὐτοῦ, καὶ διαρρέων φυτείας καὶ ἐσπαρμένους τόπους κατεσκεύασε νέαν, τὴν ὑπάρχουσαν ἔτι καὶ νῦν. Ὁ αὐτὸς ποταμὸς κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν Γάλλων ἠλλαξε κοίτην ἐν αὐτῇ τῇ Ὀλυμπίᾳ μετὰ τὸν μεταξὺ τῆς περιηγήσεως τοῦ Stanhope καὶ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῶν μεσολαβήσαντα χρόνον, ἀναβάς ὀλίγον τι πρὸς βορρᾶν καὶ ἔτι μᾶλλον πλησιάζας πρὸς τὴν Ἄλτιν. Εὐρίσκονται δὲ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν κορμοὶ καὶ κλάδοι καὶ ῥίζαι δένδρων, ἐξ ὧν κομίζουσιν οἱ ποταμοὶ, κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν εὐρέθη κότινος ἀκμάζων ὑπεράνω τοῦ ναοῦ, ὃν ἐδέησε νὰ ἐκριζώσῃ χάριν τῆς ἀνασκαφῆς, καὶ μικρὰ πλάτανος κατὰ τὸν ὀπισθόδομον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνορυθθέντων ὑπὸ τῶν Γάλλων χωμάτων, ἣν μέχρι τῆς 13 ἀπριλίου δὲν εἶχον εἰσέτι ἀνασπάσει. Ἡ δὲ παρουσία τοῦ κοτινοῦ καὶ τῆς πλατάνου, ὡς ἐπίσης αἰ ἐπὶ τῆς Ἄλτεως σποραὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ τὰ προκείμενα

ὅρη συνέπραξαν μετὰ τῶν ποταμῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐπιχώσεως.

Περὶ τοῦ μεγέθους τῶν καταστροφῶν, ἃς ὁ χρόνος ἐπήνεγκεν εἰς τὰς Ὀλυμπιακὰς ἀρχαιότητας, θέλουσι μετ' οὐ πολὺ μᾶς πληροφορησεῖν αἱ ἀνασκαφαὶ Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων ὁμοῦ καὶ ἀναγλύφων, ἅτινα ἐκόσμου τὸ κτίριον τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀνευρέθησαν καὶ κοσμοῦσιν ἤδη τὰ μούσεια τῶν Παρισίων καὶ τὸ νῦν πενιχρὸν τῆς Ὀλυμπίας. Δὲν δυνάμεθα ὁμοῦ δυστυχῶς νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου ὅτι, ὅπως τὰ τοῦ κτιρίου οὕτω καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ πλεῖστον θέλουσιν ἀνευρεθῆ· διότι, ἐὰν ἀνατρέψωμεν τὸν συλλογισμόν, καταντῶμεν εἰς ἀπαίσιον συμπέρασμα, ὅτι θ' ἀνευρίσκοντο καὶ ταῦτα, ἂν ὑπῆρχον. Ἡ νόησις δὲ ἡ τύχη τοῦ μὲν Γάλλου εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πλείστων μετοπῶν, τοῦ δὲ σημερινοῦ τῶν ἐν τοῖς ἀετοῖς ἀγαλμάτων τοῦ ναοῦ.

Ὁ Πausanias περιγράφει ἔνδεκα μόνον μετόπας ἐν τῷ ὑπεράνω τῶν θυρῶν διαζώματι, πέντε μὲν κατὰ τὴν εἴσοδον, ἐξ δὲ κατὰ τὸν ὀπισθόδομον, ἐνῶ μυθολογοῦνται δώδεκα οἱ τοῦ Ἡρακλέους ἄθλοι· εἶνε δὲ ὁ παραλειφθεὶς ἄθλος ὁ εἰς τὸν κύνα τοῦ Ἄδου. Ἡ παράλειψις αὕτη εἶνε ἀξιοσημείωτος, διότι αἱ γεγλυμμένα μετόπαι ἐκόσμου τὰ μεταξὺ τῶν τριγλύφων κενὰ, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦτο βεβαίως ἴσος ἐν ἑκατέρᾳ τῶν δύο τοῦ ναοῦ πλευρῶν. Ἐνεκα τούτου, ὀφείλομεν νὰ ὑποθέσωμεν (ἐὰν τὸ κείμενον δὲν ἦνε ἐφθαρμένον) ἢ ὅτι ὑπελείφθη μία ἐκ τῶν μετοπῶν ἄνευ ἀναγλύφου, ἢ ὅτι ὁ Πausanias παρέδραμε νὰ περιγράψῃ αὐτὸ. Τὸ δεύτερον εἶνε, νομίζω, τὸ πιθανώτερον, διότι καὶ ὑπόθεσις ὑπῆρχε πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ, ὁ δωδέκατος τοῦ Ἡρακλέους ἄθλος, καὶ τὴν καλαισθησίαν τῶν ἀρχαίων ἤθελεν ἐνοχλήσει τὸ κενὸν τοῦτο. Ἀνεκαλύφθησαν δ' ἐξ αὐτῶν ὑπὸ μὲν τῶν Γάλλων ὀκτώ, νῦν δὲ κατὰ τὴν

9 ἀπριλίου, εἰς, ὁ τῶν μῆλων τῶν Ἐσπερίδων. Ὑπολείπονται δὲ δύο, ὁ εἰς ὄρνιθας τὰς ἐπὶ Στυμφύλῳ καὶ ὁ εἰς Λυγέα. Δὲν ἀγνοῶ, ὅτι ἐν τῷ Παρισίνῳ μουσεῖῳ μία τῶν ὀκτῶ μετοπῶν, πασῶν καλλίστη, ἐκλαμβάνεται κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς γαλλικῆς ἐπιτροπῆς ὡς παριστώσα τὸν εἰς τὰς στυμφαλίδας ὄρνιθας ἄθλον· νομίζω ὁμοῦ ὅτι ἡ εἰκασία εἶνε κάπως αὐθαίρετος, διότι ἐν τῇ μετόπῃ ἐκείνῃ οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει, εἰμὴ ὠραία μελαγχολικὴ παρθένος, καθήμενη ἐπὶ βράχου καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν ἔχουσα ἐστραμμένην πρὸς ἀριστερά, τὴν δὲ δεξιὰν πρὸς τὸν ἀριστερὸν μαστόν. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γάλλων ἡ εἰκὼν παριστᾷ τὴν προστάτιδα τοῦ Ἡρακλέους Ἀθηνᾶν ἢ τινὰ Νύμφην, ἧς ἡ δεξιὰ χεὶρ πρέπει νὰ ἐκράτει κλώνον ἐπιχρυσον ἐλαίας, διότι ἐκεῖ πλησίον εὐρέθη τοιοῦτου περιπού κλώνου φύλλον. Ἀλλὰ κλώνος μὲν ἐλαίας δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἀναγλύφῳ, καθὼς οὐδὲ Ἡρακλῆς καὶ ὄρνεις, ὑπὸ δὲ τοῦ μύθου οὐδόπως ἀναφέρεται ἢ τῆς θεᾶς ἐμφάνισις κατὰ τὸν ἄθλον τοῦτον. Ἴσως εἶνε ἦττον αὐθαίρετος ἡ εἰκασία ὅτι ἡ μετόπη ἐκείνη εἰκονίζει τὸν εἰς τὴν ἔλαφον ἄθλον τοῦ Ἡρακλέους. Κατὰ τὸν περὶ αὐτοῦ μῦθον ἡ Ἄρτεμις συνήνησε τὸν Ἡρακλέα πορευόμενον ἐξ Ἀρκαδίας εἰς Μυκήνας καὶ ὀδηγοῦντα πληγωμένην τὴν ἔλαφον αὐτῆς· καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἐπετίμησεν, ἔπειτα δὲ ἀπολογηθέντι ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ πορευθῆ, κομίζων εἰς τὸν Εὐρυσθέα πληγωμένην τὴν ἑαυτῆς ἔλαφον. Ἡ Ἀρκαδία ἐνθα ἡ ἔλαφος συνελήφθη ἀνήκει εἰς τὴν Ἄρτεμιν ἢ ἔλαφος εἶνε ἐδικῆς τῆς, ἡ μελαγχολία τῆς εἶνε εὐεξήγητος, τὸ δ' εὐρεθὲν μικρὸν τεμάχιον ἐπικεχρυσωμένου χαλκοῦ ἐν σχήματι φύλλου ἐλαίας, καὶ ἂν ἀνήκει εἰς τὸν μετόπην, ἢμπορεῖ νὰ ἦνε ἐκ τῶν κεράτων τῆς ἐλάφου, διὰ τὸ χρυσόκερον τοῦ ἱεροῦ ἐκεῖνου ζώου. Εὐρέθη δὲ ἡ μετόπη αὕτη μεταξὺ τῶν

ἐρειπίων τοῦ ὀπισθοδρόμου, ἐν ᾧ τάττει ὁ Πausανίας τὸν εἰς τὴν ἔλαφον ἄθλον τοῦ Ἡρακλέους.

Ἡ δὲ νῦν ἀνακαλυφθεῖσα παριστᾶ τὸν Ἄτλαντα καὶ τὸν Ἡρακλῆν, ὧν ὁ ἕτερος φέρει ἐπὶ τοῦ τραχήλου τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπιλαμβάνεται τοῦ φορτίου ὅπως τὸ ἀποθέσει, ὁ δὲ ἄλλος, ἰστάμενος πρὸ αὐτοῦ κρατεῖ ἐν τῇ δεξιᾷ τρία μῆλα τῶν Ἑσπερίδων· συμπαρίσταται δὲ ὀπισθεν τοῦ πρώτου γυνὴ ὑψοῦσα τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὸν τράχηλον αὐτοῦ. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ εὐρεθεῖσα νῦν μετόπη εἶνε ἢ ὑπὸ Πausανίου ἀναφερομένη ἄλλ' ὅμως ἢ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφὴ εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἀναγλύφου. Ὁ Πausανίας λέγει «καὶ ὁ Ἄτλαντός τε τὸ φόρημα ἐκδέχεται μέλων (ὁ Ἡρακλῆς)». Κατὰ τοὺς λόγους τούτους μῆλα δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῇ εἰκόνι, διότι ὁ Ἡρακλῆς ἐμελλε ν' ἀναδεχθῆ τὸ φορτίον τοῦ Ἄτλαντος, ὅπως οὗτος κομίσῃ τῶν Ἑσπερίδων τὰ μῆλα. Εἶνε λοιπὸν πιστευτότερον ὅτι ἡ μετόπη παριστᾶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἄτλαντος καὶ ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ Πausανίου δὲν εἶνε ἀκριβής. Κατ' αὐτὴν τὴν εἰκασίαν ὁ φέρων τὸ φορτίον εἶνε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ δὲ τὰ μῆλα ὁ Ἄτλας. Παριστῶνται δὲ ἀμφοτέρα τὰ σώματα ὡς ἀθλητικῆς κατασκευῆς, μάλιστα δὲ τὸ τοῦ φέροντος τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ πιεζόν τὸ σῶμα βάρους. Ἄν δὲ ἡ παρισταμένη γυνὴ ἦνε Ἄτλαντίς ἢ Ἑσπερίς, ὁ Πausανίας οὐδὲν ἀναφέρει· ὁ δὲ ποιήσας τὴν μετόπην ἐνόμισε βεβαίως ὅτι ἡ παρουσία αὐτῆς ἦτο ἀναγκαία πρὸς ἐξήγησιν τῆς εἰκόνης. Διὸ πιθανώτερον νομίζω, ὅτι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ συμπαραστήσῃ τὰς Ἑσπερίδας μᾶλλον ὡς οὐσιώδη τοῦ μυθεύματος πρόσωπα ἢ τὰς Ἄτλαντίδας, ὧν ἡ παρουσία οὔτε ὑπὸ τοῦ μύθου ἀναφέρεται καὶ περιττὴ ἦτο πρὸς ἐξήγησιν

εἰκόνης παριστώσης οὐρανὸν καὶ γῆν ἐπὶ τῶν νώτων ἀνθρώπου. Ἴσως μάλιστα ἐὰν ὁ Πausανίας ἤθελε προσέξει εἰς τὴν παρουσίαν τῆς γυναικὸς, ἢν οὐδόλως μνημονεύει, δὲν ἤθελε κατὰ πλάνην ἐκβάλλει ὡς ἀρχὴν τοῦ ἄθλου τὴν τὸ τέλος αὐτοῦ ἐμφαίνουσαν γλυφὴν. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ πλάνην, νομίζω, περιέπεσαν οἱ ἐκλαβόντες αὐτὴν ὡς Ἄτλαντίδα, κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν περὶ τῆς μετόπης αὐτῆς περιγραφὴν, ὡς μὴ προσέξαντες εἰς τὰ μῆλα. Ὁ περὶ τῶν μῆλων ἄθλος ἐμυθολογεῖτο καὶ εἰκονίζετο κατὰ πολλοὺς τρόπους, ἐν δὲ τῇ Ὀλυμπίᾳ ὑπῆρχον τέσσαρες αὐτοῦ παραστάσεις, ὧν αἱ τρεῖς πάντῃ πρὸς ἀλλήλας ἀνόμοιαι· ἄλλ' ὅμως ἡ πασῶν πληρεστάτη, ἡ τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἐπιδαμνίων, ἣτις περιελάμβανε καὶ Ἄτλαντα καὶ Ἡρακλῆν καὶ δένδρον τὸ παρ' Ἑσπερίσι καὶ περιεληλυμένον τῇ μηλέᾳ τὸν δράκοντα, δὲν εἶχεν Ἄτλαντίδας, ἀλλὰ τὰς Ἑσπερίδας.

Ἐκ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀεποῖς τοῦ ναοῦ ἀγαλμάτων οἱ Γάλλοι οὐδὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνακαλύψωσιν, οὐκ ὀλίγα δ' ἐξ αὐτῶν τεμάχια ἀνεύρον καὶ εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας καλῶς συναρμόσαντες κατέθεσαν οἱ σημερινοί.

Γέρων πολύσαρκος πωγωνοφόρος καὶ φαλακρὸς τὴν κορυφὴν, δασύς δὲ περὶ αὐτὴν, λέγεται ὅτι εἶνε ὁ ποταμὸς Κλάδεος ἢ Κλάδος κατὰ τὴν τοῦ Ξενοφώντος γλῶσσαν. Αἱ τῆς κεφαλῆς τρίχες εἶνε ἐλικηδὸν συνεστραμμέναι εἰς τὰ ἄκρα, ὁ δὲ πώγων οὐλότατος καὶ βραχὺς, οἱ δὲ μαστοὶ πολλοὶ καὶ εὐρεῖς. ἀλλὰ πλαδαροὶ καὶ μέχρι τῶν πτυχῶν τῆς κοιλίας καθήκοντες, δι' ὧν ὁ Κλάδεος εἰκονίζεται, κατὰ τὴν φαντασίαν μου, ὡς ὅν ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Δὲν εἶναι δὲ τὸ σῶμα ἐξηπλωμένον, ἀλλὰ μόνον οἱ πόδες ὡσανεὶ ὁ ποιητὴς τοῦ ἀγάλματος ἤθελε διὰ τῆς ὀρθῆς γωνίας νὰ παραστήσῃ τὸ ὠκύροον

τοῦ Κλαδέου. Εἶνε δὲ τὸ σῶμα γυμνὸν μέχρις ὀμφαλοῦ, τὸ δὲ ἱμάτιον φέρεται ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης περὶ τὴν ὄσφυν καὶ ἀνέρχεται πολὺπτυχον ὀπισθεν πρὸς δεξιὰν μέχρι σχεδὸν τῆς μασχάλης. Μίαν ὅμως παλάμην κατωτέρω τοῦ ὀμφαλοῦ οὔτε ἱμάτιον διακρίνεται, οὔτε σῶμα ἐξηπλωμένον, ἀλλ' ἄμορφος ὑπάρχει λίθος ἐπιμήκης, ἀποβαλὼν τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν καὶ ἀπλῶς ὑποδεικνύων τὴν προὔπαρξασαν τῶν ποδῶν διεύθυνσιν· ἀκρίνεται τὸ πολὺπτυχον ἱμάτιον. Αἱ δὲ χεῖρες ἀμφοτέραι εἰσιν ἀποκεκομμέναι, ἡ μὲν δεξιὰ ἀπὸ τοῦ ὤμου, ἡ δ' ἑτέρα μικρὸν κατωτέρω αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰσιν εὐκατάληπτα καὶ εὐπαράστατα· ἀδυνατῶ ὅμως νὰ ἐξηγήσω τὴν παρουσίαν ἐνὸς ἀντίχειρος ἀνθρωπίνης χειρὸς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρεῖας τοῦ γέροντος Κλαδέου. Ὁ ἀντίχειρ οὗτος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἀγάλματος, διότι, ὡς ἐξ ὄψεως καταφαίνεται, εἶνε χειρὸς ἀριστερᾶς. Οἱ ἐπίτροποι ὑποθέτουσιν ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχε σύμπλεγμα ἀγαλμάτων· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς δὲν αἴρονται αἱ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος δυσκολίαι· πρώτων μὲν διότι ὁ Πausανίας δὲν ἠκολούθησεν ἐνταῦθα τὸ τῆς περιγραφῆς τῶν μετοπῶν συνοπτικώτατον σύστημα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀκριβολογίας ἀναφέρει ἐν πρὸς ἐν πάντα τὰ ἐν τοῖς ἀετοῖς τοῦ ναοῦ ἀγάλματα, καὶ ὧν γινώσκει καὶ ὧν ἀγνοεῖ τὰ ὀνόματα, τὸν δὲ Κλάδεον παριστᾶ ὡς μόνον καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πέρασ τοῦ αἵτου κατακείμενον· δεύτερον δὲ διότι ἀκατανόητον εἶναι πῶς ὁ καλλιτέχνης ἐδύνατο νὰ φαντασθῆ καὶ ποιήσῃ θεὸν ἢ ἀνθρώπον κρατοῦντα τὸν ποταμὸν Κλάδεον ἀπὸ τῆς παρεῖας ἢ τὴν παρεῖαν αὐτοῦ καταρρέζοντα. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ἀμφίβολον εἶνε ἂν τὸ μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας κέκτηται ἤδη τὸ ἐν τῇ ἀετῷ τῆς

εἰσόδου ἀγαλμα τοῦ Κλαδέου, μεχριστοῦ ἀποκτήσωμεν καὶ τὸ τοῦ Ἄλφειοῦ καὶ γνωρίσωμεν τότε κάλλιον τὴν ἐπὶ παραστάσεως ποταμῶν φαντασίαν τοῦ τεχνίτου τῆς Μένδης.

Ὁ Κλαδέας καλεῖται νῦν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Στραβο-κεφάλι καὶ οὐχι, ὡς ἡ τῶν Γάλλων ἐκθεσις ἀναφέρει, τοῦ Σταύρου τὸ κεφάλι [Stavro-Kephali (Cladée) rivière] Ἴσως δὲ ὀνομάσθη οὕτως ὑπὸ τῶν νεωτέρων δι' ὃν λόγον καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἐκαλεῖτο Κλαδέας ἢ Κλάδεος καὶ Κλαδάος εἶτε τὸ στραβὸν καὶ περιστραμμένον τῶν τοῦ δένδρου κλάδων, εἶνε τὸ θορυβῶδες καὶ φθοροποιὸν τοῦ ποταμοῦ ὑπ' ὅψιν εἶχον οἱ παλαιοὶ καὶ νέοι ὀνοματοθεταί. Αἱ λέξεις κλάδος, κλαδάω, κλάζω, κλάω, στρέφω, στραβός στραβόξυλον, στραβοκέφαλος, δύνανται, νομίζω νὰ χρησιμεύσωσιν ἡμῖν εἰς ἐνδειξιν τῶν εἰρημένων ἐννοιῶν τῶν παλαιῶν καὶ νέων τοῦ ποταμοῦ ὀνομάτων.

Ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ μουσεῖῳ ὑπάρχει ἕτερον ἀγαλμα, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἅμα εὐρόντες ἀπεκάλεσαν Μυρτίλον, νῦν δὲ καλοῦσι Σφαῖρον ἢ Κίλλαν, τὸν ἠνίοχον τοῦ Πέλοπος. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο διαπρέπει διὰ τὸ εὐμελὲς τοῦ σώματος καὶ τὸ ἀφελὲς ἀνεπιτήδευτον τῆς παραστάσεως. Παριστᾶ δὲ νεανίαν καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Ὁ ἀριστερὸς ποὺς πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὥστε τὸ καμπτόμενον γόνυ φθάνει ὑπεράνω τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ, ἡ δὲ ἀριστερὰ χεὶρ φέρεται ἐπὶ τῶν δακτύλων τοῦ ποδὸς τούτου. Ὁ δὲ δεξιὸς ποὺς κεῖται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καμπτόμενος ἀπὸ τοῦ γόνατος πρὸς ἀριστερὰ καὶ διερχόμενος ὀπισθεν τῆς πτέρνης τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν γλουτῶν, ἐνῶ ἡ δεξιὰ χεὶρ στηρίζεται καθέτως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὑποστηρίζουσα κάπως τὸ σῶμα τοῦ ἐντελεστάτου τούτου σώματος λείπει δυστυχῶς ἢ κεφαλή. Τὸ δὲ

ίμάτιον καλύπτει ὄπισθεν μὲν ὀλόκληρον τὸ σῶμα, ἔμπροσθεν δὲ τόντε ἀριστερόν ὦμον καὶ τὸ ἥμισυ κατὰ μῆκος τοῦ γόνατος καὶ τῆς κνήμης καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Εἶνε δὲ τὸ ἱμάτιον ἄνευ πτυχῶν, πολύπτυχον δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ κἀθηται ὁ Σφαῖρος οὗτος ἢ Κίλλας ἢ Μυρτίλος.

Οὐδεμία ὑπάρχει, νομίζω, ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀγάλμα εἶνε τοῦ Μυρτίλου, ἦτοι τοῦ ἠνίοχου τοῦ Οἰνομάου καὶ οὐχὶ τοῦ Πέλοπος· διότι ὁ Πausanias ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀετῷ ἀγαλμάτων μόνον τὸν Μυρτίλον παριστᾷ ὡς καθήμενον¹⁾. Νομίζω δὲ μάλιστα, ὅτι τοῦτο ἐποίησεν ὁ τεχνίτης ἐπὶ σκοπῷ νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν θεωμένων ἐπὶ τοῦ Μυρτίλου, ὡς ἐκ τῶν πρωτίστων τοῦ μύθου προσώπων καὶ οὐχὶ ἀπλοῦ ἠνίοχου, οἷος ἦν ὁ τοῦ Πέλοπος Σφαῖρος ἢ Κίλλας. Διὸ καὶ ὁ Pausanias τοῦτον μὲν ἀποκαλεῖ ἠνίοχον, τὸν δὲ Μυρτίλον «ὅς ἤλαυε τῷ Οἰνομάῳ τὸ ἄρμα».

Ὁ λόγος δι' ὃν οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ μετέβαλον γνώμην καὶ θεωροῦσιν ἤδη ὡς τὸν ἠνίοχον τοῦ Πέλοπος, ὃν ἐν ἀρχῇ ἐξέλαβον ὡς τὸν τοῦ Οἰνομάου, εἶνε ἡ νεότης αὐτοῦ. Ὁ Μυρτίλος, λέγουν, ἀπώλεσε τὸν κύριόν του διὰ

1) «Διὸς δὲ ἀγάλματος κατὰ μέσον πεποιημένου μάλιστα τὸν ἀετὸν, ἔστιν Οἰνομάος ἐν δεξιᾷ ἐπικείμενος κρᾶνος τῇ κεφαλῇ· παρὰ δὲ αὐτὸν γυνὴ Στερόπη, θυγατέρων καὶ αὐτῆ τοῦ Ἀτλαντος. Μυρτίλος δὲ, ὅς ἤλαυε τῷ Οἰνομάῳ τὸ ἄρμα, κἀθηται πρὸ τῶν ἵππων· οἱ δὲ εἰσὶν ἀριθμὸν οἱ ἵπποι τέσσαρες. Μετὰ δὲ αὐτὸν εἰσὶν ἄνδρες δύο ὀνόματα μὲν σφίσιν οὐκ ἔστι, θεραπεύειν δὲ ἄρα τοὺς ἵππους καὶ τούτοις προσετέτακτο ὑπὸ τοῦ Οἰνομάου. Πρὸς αὐτῷ δὲ κατὰκειται τῷ πέρατι Κλάθεος. . . . Τὰ δ' ἐπ' ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ Διὸς ὁ Πέλοψ καὶ Ἴπποδάμεια, καὶ ὅτε ἠνίοχος ἔστι τοῦ Πέλοπος, καὶ ἵπποι, δύο τε ἄνδρες, ἵπποκόμοι δὲ καὶ οὗτοι τῷ Πέλοπι. . . .»

πανουργίας, ἢ δὲ πανουργία οὐ πρόσκειται τῇ νεότητι. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸ Μυρτίλον ὄφειλεν ἐξ ἀπαντος ὁ τεχνίτης νὰ εἰκονίσῃ ὡς νεώτατον καὶ κάλλιστον νεανίαν ἐξ αἰτίας τοῦ μύθου, καθ' ὃν ἡ Ἴπποδάμεια, εἰ καὶ βασίλισσα σύζυγος τοῦ πληξίπου Πέλοπος, εἰς ὃν αὐτὸς ὁ ἀργεφόντης Ἐρμῆς παρὰ τοῦ Διὸς λαβὼν ἐδώρησατο τὸ σκῆπτρον, ἠράσθη οὐχ' ἤττον τοῦ ταπεινοῦ ἠνίοχου Μυρτίλου. Τῷ Μυρτίλῳ καὶ ὁ ἔρωσ καὶ ὁ θάνατος προῆλθον ἐκ τῆς νεότητος καὶ τοῦ κάλλους· ἀστεῖον δὲ θὰ ἦτο ἂν ὁ τεχνίτης, ταῦτα παριδῶν, παρίστανεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα σοβαρὸν καὶ τοῦ ἔρωτος πάππον ἢ πρόπαπον. Ἡ δὲ πανουργία δὲν εἶνε πάντῃ ξένη τῇ νεότητι, μάλιστα δὲ ἡ τοῦ Μυρτίλου, παρακαλοῦσης τῆς Ἴπποδαμείας, δι' ἣν δεκαεξήμιστον ἄλληλοδιαδόχως κατεσφάγησαν ἠττηθέντες ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Οἰνομάου. Συνέβη δὲ μὲ τὸν Μυρτίλον τοῦτον τῇ ἐπιτροπῇ τῶν Γάλλων ἀσυγχώρητος ἀπροσεξία. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκείνη ἐπιτροπὴ κατέστρωσε ὡς γνωστὸν τὸ σχεδιογράφημα τοῦ ἀρχαίου ναοῦ μετὰ τῆς εἰκόνης τῆς προσόψεως αὐτοῦ (temple de Jupiter à Olympie-restaurant)· ἐν αὐτῇ δὲ περὶ ἔστησε τὸν Μυρτίλον ὄρθιον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τοὺς ἐξευμένους τῷ ἄρματι ἵππους ἀπὸ τοῦ χαλινῶ ὀδηγοῦντα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν σαφεστάτην περιγραφὴν καὶ μαρτυρίαν τοῦ Pausanias ὁ ἠνίοχος δὲν ἦτο ὄρθιος, ἀλλ' ἐκάθητο [«Μυρτίλος δὲ ὅς ἤλαυε τῷ Οἰνομάῳ τὸ ἄρμα, κἀθηται πρὸ τῶν ἵππων»], κατὰ δὲ τὸ εὐρεθὲν ἤδη ἀγάλμα αὐτοῦ καὶ ἐσκάλευεν ἀμεριμνος τοὺς δακτύλους τοῦ πεδός. Περὶ τῶν ἵππων οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Pausanias, πιθανώτατα ὅμως τὸ τε ἄρμα καὶ οἱ ἵπποι ἔμενον ἀκίνητα, ἀφοῦ ὁ μὲν ἠνίοχος ἐκάθητο κατὰ γῆς καὶ πρὸ τῶν ἵππων, οἱ δὲ δύο θεράποντες οὐδὲν ἔπραττον, ὡς ὀφείλομεν καὶ περὶ αὐτῶν ἐκ τῆς περιγραφῆς νὰ εἰκόσωμεν. Ἡ πλάνη

τῆς ἐπιτροπῆς προῆλθεν ἐκ τῆς τοῦ Quatre-mère de Quincy, οὗ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον ὁ συντάξας τὴν ἐκθεσιν αὐτῆς.

Δύο πρὸς τοὺς εἰρημένους ἕτερα ἀγάλματα ἐκλαμβάνουσι οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν ἀετὸν τοῦ ναοῦ, καὶ ὧν ἐν καλοῦσι Πέλοπα, τὸ δὲ Μυρτίλον· ἀλλ' εἶνε καὶ τὰ δύο ἐπὶ τοσοῦτον ἠκρωτηριασμένα ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐνδειξίς δύναται νὰ προέλθῃ περὶ ταυτότητος. Ὁ καλούμενος Πέλοψ εἶνε κορμὸς ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ποδῶν εἰς δύο τεμάχια, ὧν τὸ κατώτατον φθάνει μέχρι τῆς ἴσθης. Ὁ δὲ Μυρτίλος εἶνε καὶ αὐτὸς ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ἀριστεροῦ ποδός, σώζεται δὲ μόνον ὁ δεξιὸς ποὺς ὀκλάζων ἐπὶ γόνατος. Τοῦτο νομίζω ἀρκεῖ ὅπως δεῖξῃ ὅτι δὲν ἦτο γονυπετῆς ἀλλ' ἐκάθητο πρὸ τῶν ἵππων. Τὸ δὲ ἱμάτιον περιτρέχει τὴν ὀσφύν καὶ ἀνερχόμενον ἐκ τῶν ὄπισθεν μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καλύπτει αὐτὸν καὶ κατέρχεται πολύπτυχον μέχρι σχεδὸν τοῦ ὀμφαλοῦ.

Οὐδὲν ἄλλο μέχρι σήμερον εὑρέθη ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀετοῦ· ὁ δὲ ἀετὸς τοῦ ὀπισθοδρόμου, ὁ εἰκονίζων τὸν μύθον τῆς τῶν Λαπίθων πρὸς Κενταύρους μάχης, μένει πάντῃ ἀγνωστος, διότι οὐδὲν εἰσέτι ἀνευρέθη τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαλμάτων τοῦ Ἀλκαμένους. Ἐν τούτοις τὰ προμνημονευθέντα ἔργα αὐτοῦ καὶ τοῦ Παιωνίου ἐν τῷ ἀετῷ καὶ ταῖς μετόπισθε δὲν εἶνε τῆς αὐτῆς πάντα τελειότητος καὶ ἀξίας· προέχουσι δὲ, ἐκ μὲν τῶν νῦν ἐν Ὀλυμπίᾳ ὁ καθήμενος Μυρτίλος τοῦ Παιωνίου, ἐκ δὲ τῶν ἐν Παρισίοις μετοπῶν τοῦ Ἀλκαμένους ὁ εἰς τὴν ἔλαφον ἄθλος τοῦ Ἡρακλέους, παρ' ᾧ ἢ ἐπὶ τοῦ βράχου Ἄρτεμις, καὶ ὁ εἰς τὸν ἐν Κνωσῶν ταῦρον. Ἡ εἰς τὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ἀπαντωμένη κατὰ σύγκρισιν διαφορὰ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς πολλὰς ἰδιαιτέρας περὶ τῆς ἀριστάσεως, ἃς βεβαίως ἀγνοοῦμεν. Τὴν διαφο-

ρὰν ὅμως ἀνεγνώριζαν καὶ αὐτοὶ οἱ καλλιτέχναι, ἀφοῦ τὰ μὲν οὐδεμιᾶς ἠξίωσαν μνήμης, εἰς ἄλλα δὲ σεμνυόμενοι ἐχάραξαν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, καὶ ἄλλα τυχόντες εὐκαιρίας ἐμνημόνευσαν ὡς ἑαυτῶν ἔργα, ὡς ἐμνήσθη ὁ Παιώνιος τῶν ἀκρωτηρίων τοῦ Ὀλυμπίου ναοῦ, ἐπιγράφας τῷ τῆς Νίκης βάθρῳ «καὶ τ' ἀκρωτήρια ποίων εἰς τὸν ναὸν ἐν ἱλίκα». Ἡ δὲ ἀτελής καὶ ἡμελημένη ἐπεξεργασία τῶν ἐπὶ τοῦ κτιρίου τοῦ ναοῦ γλυφῶν καὶ ἀγαλμάτων οὔτε εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἐργατῶν πρέπει, νομίζω, ν' ἀποδοθῇ, οὔτε ἀμφίβολον καθίστησι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Pausanias ὅτι εἰσὶν ἔργα τοῦ Παιωνίου καὶ Ἀλκαμένους, ὡς ἐπ' ἀμφότερα ὁ κ. Newton ἀποφαίνεται: ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ ἐκθέσει περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν. Τὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ἐπὶ τοῦ μαρμαροῦ ἀπαρραλλάκτως τῷ προπλάσματι τοῦ καλλιτέχνου· τὸ πρόπλασμα ὅμως, ὅταν ἐμελλε νὰ κοσμήσῃ ἐν πολυσυνθέτῳ συμπλέγματι τὸ διάζωμα ἢ ἀέτωμα ναοῦ, δὲν ἀπρητεῖτο νὰ ἦνε ὑπόδειγμα ἐντελεστάτης καλλιτεχνίας ὡς ἦτο τὸ τῆς «Νίκης ἐπὶ τῷ κίονι», πρὸς ἣν ὁ εἰρημένος σοφὸς ἀρχαιολόγος ἀξιοῖ νὰ συγκρίνῃ ἐν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἀγαλμάτων καὶ γλυφῶν. Ἡρεκεῖ ἡ εὐφυῆς παράστασις τοῦ μύθου, ἡ ζωηρὰ τῆς ἰδέας ἐκφρασις, καὶ ἡ ἐντεχνος ἐκείνη κατασκευὴ καὶ διάπλασις, ἣτις ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ναοῦ, εἴτε εἰς ἀνοικτὸν οὐρανόν, εἴτε ὑπὸ τὴν στοάν, ἐδύνατο νὰ προξενήσῃ τῷ θεατῇ τὴν πρέπουσαν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν.

Ὁ δὲ ἀξίων ἐν τοιούτοις ἔργοις τὴν ὑπερτάτην καλλονὴν τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου καὶ τὴν ἐντελεστάτην διάπλασιν τῶν λεπτοτάτων γραμμῶν τοῦ σώματος ἢ τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου καὶ χιτῶνος ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἀνάγκης καὶ λησμονεῖ τὸ ἐν αὐτοῖς δαπανηρὸν καὶ πολύμοχθον. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ἐν Ἀθήναις ἀνάγλυφα καὶ ἐν ἀετοῖς ἀγάλματα τοῦ Φειδίου ὑπερέχουσι τοῦ τε ἐν

Ὀλυμπία καὶ πάντων τῶν ἄλλων ναῶν· ἀλλ' ὑπῆρχεν ἄλλη ἀκαταμάχητος ἀνάγκη, τὸ ἀνοικονόμητον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἡ πολιτικὴ, ὧν τὴν ἐπιρροὴν καὶ παρέμβασιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης κάλλιστα ἐννοοῦμεν ἐκ τῆς καταδίκης τοῦ Φειδίου. Ἐνώπιον τοιοῦτου δήμου ὁ μεγαλοουργὸς ἐταῖρος τοῦ Περικλέους ὤφειλε νὰ ὑπερβῇ τὰ στενά ὄρια τῆς ἀνάγκης καὶ νὰ παρουσιάσῃ πανταχοῦ ἀριστουργήματα ὑπερβάλλοντα τὴν συνήθη τέχνην· ἐφ' ᾧ τὰ προπλάσματα τοῦ οὐ μόνον ἐκ τῶν ἀρεστῶν τῶ ἀθηναϊκῶ ὄχλῳ ὑποθέσεων ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάπλασιν αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ἐντελείας ἐπέξεργάσθη. Τὸ δὲ πυκνὸν καὶ ὑπόσκληρον τῆς διαπλάσεως τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ προμνημονευθέντων ἔργων δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς ἀμαθείας τοῦ ἐργάτου, διότι εὐκόλως ἐννοοῦμεν ὅτι ἕκαστος τῶν ἐξόχων τῆς ἀρχαιότητος καλλιτεχνῶν, ἀναλαμβάνων τὴν κατασκευὴν ἔργου, παρηκολουθεῖτο καὶ ὑπὸ δοκίμων ἐργατῶν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ· οὕτε δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἤθελεν ὑπομείνει αὐτὸς μὲν νὰ δημιουργῇ ἐξαισία προπλάσματα, οἱ δ' ἐργάται νὰ παραμορφώσωσιν αὐτὰ καὶ νὰ καταστρέφωσιν τὸν σκοπὸν τοῦ καλλιτέχνου καὶ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ.

Τὸ Ὀλυμπιακὸν μουσεῖον ἐν καὶ μόνον περιέχει ἄγαλμα ἐκ τοῦ σμήνους τῶν ἐν τῇ Ἀλτεῖ ἀναθημάτων τὸ «τῆς Νίκης ἐπὶ τῶ κίονι.»

Ἡ εὕρεσις αὐτοῦ δικαίως ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ, διότι καὶ ὡς ἱστορικὸν μνημεῖον καὶ ὡς τέχνη εἶνε πολῦτιμον εὐρημα. Πρὸ πάντων ἐκπλήττει τὸν θεατὴν ἡ ἐπιτυχία τοῦ καλλιτέχνου περὶ τὴν παράστασιν τῆς πτήσεως· ὅλον δὲ τὸ μυστήριον τοῦ ἔργου εἰς τοῦτο συνίσταται, διότι σύμπασα ἡ καλλονὴ αὐτοῦ ὑπηρετεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ τεχνίτου ὅπως παραστήσῃ τὴν Νίκην ὡς ἐξ οὐρανοῦ καταφερομένην. Κατῶρθωσε δὲ

νὰ ἐκφράσῃ ἀγάλματι γυναικὸς τὴν ὑπεράνθρωπον αὐτὴν δύναμιν μετὰ τὸσαύτης ζωηρότητος ὥστε, εἰ καὶ δὲν ὑπάρχουσι πλέον αἱ πτέρυγες αὐτῆς καὶ ὁ διὰ τοῦ σχιστοῦ χιτῶνος προέχων ἀριστερὸς ποὺς οὔτε κεφαλὴ καὶ χεῖρες, ὁ θεατὴς βλέπει ὀφθαλμοφανῶς τὸ μυστήριον τῆς πτήσεως ἐκ μόνης τῆς διαπλάσεως τοῦ σώματος, τοῦ βιαίου ἅμα καὶ χαριεστάτου κυματισμοῦ τοῦ ποδῆρος χιτῶνος, καὶ πρὸ πάντων τοῦ δεξιῦ ποδός, ὅστις εἰ καὶ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς τοῦ σώματος βαρύτητος, φαίνεται οὐχ ἦττον ὅτι ἀκροθιγῶς μόνον ἄπτεπται διὰ μέσου τῶν τοῦ χιτῶνος πτυχῶν θαλασσίῳ τινὸς πτηνοῦ ὅπερ ἢ θεὰ παρασύρει κατερχομένη. Φέρει δὲ χιτῶνα σχιστὸν καὶ ποδῆρον μετὰ ζώνης κατὰ τὴν ὄσφυν, ἀνευ κόλπου καὶ χειρῶν, βιαίως ἐκ τοῦ ἀερίου ρεύματος προσκεκολλημένον εἰς τὸ σῶμα τῆς θεᾶς, ποῦ μὲν ἄπτυχον, ποῦ δὲ πολῦπτυχον, δι' οὗ χαριέντως διαφαίνεται τὸ κάλλος αὐτῆς. Πρὸ πάντων ἀξιοθαύμαστος εἶνε ἡ τῶν πτυχῶν συνάρθρῳσις παρὰ τοὺς δακτύλους τοῦ δεξιῦ ποδός, ἐνθα τὸ ἄγαλμα συνέχεται τῶ κίονι καὶ προκύπτει διὰ μέσου τῶν πτυχῶν αὐτῶν ἡ κεφαλὴ τοῦ παρασυρομένου ὑπὸ τὸν πόδα τῆς θεᾶς θαλασσίῳ γλάρου. Φέρεται δὲ πρὸς τὰ ὀπίσω μετέωρος ὁ χιτῶν ἐπὶ ἐν μέτρον ἀπὸ τοῦ σώματος, χωρὶς νὰ κατακείπῃ γυμνὸν εἰμὴ μόνον τὸν ἀριστερὸν ἔμπροσθεν μηρὸν διὰ τῆς ἀρράφου πλευρᾶς. Εἶνε δὲ ἡ Νίκη ὀλίγον τι μείζονος ἀναστήματος τοῦ φυσικοῦ καὶ ἴστατο ἐπὶ βάθρου, τὸ σχῆμα πυραμιδοειδοῦς, ὕψους δὲ πέντε περίπου μέτρων, φέροντος τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

ΜΕΞΑΝΙΟΙΚΑΙΝΑΥΝΤΚΙΟΙΔΙΝΕΘΕΠΔΙ
ΟΛΥΜΠΙΩΔΕΚΑΤΑΝΑΠΟΤΩΝΠΟΛΕΜΙΩΝ

ΠΙΩΝΙΟΣΕΠΟΙΗΚΕΜΕΝΔΑΙΟΣ
ΚΑΙΤΑΚΡΩΤΗΡΙΑΠΟΙΩΝΕΠΙΤΟΝΝΑΟΝΕΝΙΚΑ

Τὸ δὲ βάθρον εἶνε ἀξιοσημειωτὸν διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἱστορικὰς ἀνα-

γραφάς. Συγκροτεῖται ἐξ ὀκτώ τριγωνικῶν μαρμαρίνων λίθων ἐπιτεθειμένων ἀλλήλοις· ὑπῆρχε δὲ καὶ ἔννατος, ἡ πλίνθος, ἥς τὸ σχῆμα ἦτο πιθανῶς κυκλικὸν ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὰ ἐπὶ τοῦ ὀγδόου, ἦτοι ἀνωτάτου λίθου, λελαξευμένα ἔχνη συνδέσεως καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ μαρμάρου τοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος. Ἄγνωστον εἶνε ἂν ἕκαστος τῶν λίθων ἐπέκειτο τῶ ὑποκειμένῳ κατὰ γωνίας, ἢ ἂν αἱ γωνίαι ἐπέκειντο ταῖς πλευραῖς κατὰ μέσον αὐτῶν· πιθανώτερον ὅμως φαίνεται τὸ πρῶτον, ἕνεκα τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀναγραφέντων μεταγενεστέρων ψηφισμάτων. Ἡ τοῦ πρώτου κατωτάτου λίθου πλευρὰ εἶνε μήκους μέτρων 1, 93 ἢ δὲ τοῦ ὀγδόου μ. 1, 16· ὥστε τὸ σχῆμα ὁμοιάζει τραπεζίῳ ἢ πυραμίδι ἐκ λίθων τριγωνικῶν. Ἐξ αὐτῶν ὁ δεύτερος ἔχει διπλοῦν στρογγύλον οἶκημα μετὰ δύο ἱμάντων, οἱ δὲ λοιποὶ εἰσὶν ὁμαλοί.

Ὁ Πausanias περιγράφει τὰ τοῦ ἀναθήματος τούτου λέγων «Μεσσηνίων δὲ τῶν Δωυριέων οἱ Ναυπακτὸν ποτε παρὰ Ἀθηναίων ἠλαθόντες ἄγαλμα ἐν Ὀλυμπίᾳ Νίκης ἐπὶ τῶ κίονι ἀνέθεσαν. Τοῦτό ἐστιν ἔργον μὲν Μενδαίου Παιωνίου, πεποίηται δὲ ἀπὸ ἀνδρῶν πολεμίων, ὅτε Ἀκαρναῖσι καὶ Οἰνιάδαις (ἔμοι δοκεῖν) ἐπολέμησαν. Μεσσηνιοὶ δὲ αὐτοὶ λέγουσι τὸ ἀνάθημά σφισιν ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νήσῳ μετὰ Ἀθηναίων, καὶ οὐκ ἐπιγράφαι τὸ ὄνομα τῶν πολεμίων σφᾶς τῶ ἀπὸ Λακεδαιμονίων δέματι· ἀπὸ Οὐνιδῶν δὲ καὶ Ἀκαρνανῶν οὐδένα ἔχειν φόβον.»

Κατ' αὐτὰ τὸ ἄγαλμα ἐποίησεν ὁ Παιώνιος μετὰξὺ Ὀλυμπιάδος 86 καὶ 93, ἦτοι τῆς ἐν Σφακτηρίᾳ νίκης (436 π. Χ.), καὶ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίας (405 π. Χ.), μεθ' ἧν οἱ Λακεδαιμόνιοι, θαλασσοκράτορες γενόμενοι ἐδίωξαν ἐκ Ναυπάκτου τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων Μεσσηνίους, κα-

ταφυγόντας ἔκτοτε εἰς Ῥήγιον τῆς Ἰταλίας. Καὶ ἂν δὲ ἡ τοῦ Πausanίου γνώμη ὑποτεθῇ ἀληθεστέρα τῆς τῶν Μεσσηνίων μαρτυρίας, τὸ δὲ ἄγαλμα οἱ Μεσσηνιοὶ ἀνέθεσαν ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς τῶν Οἰνιαδῶν χώρας, δὲν εἶναι τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο ἀρχαιότερον τῆς 82 ἢ 81 Ὀλυμπιάδος, καθ' ἣν (454 π. Χ.) τοὺς Μεσσηνίους ὑποσπόνδους ἐξελθόντας τῆς Ἰθώμης οἱ Ἀθηναῖοι δεξάμενοι αὐτοὺς διὰ τὴν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔχθραν κατόκισαν εἰς Ναύπακτον, ἣν εἶχον νεωστὶ ἀφαιρέσει ἀπὸ Λοκροῦς τοὺς Ὀζόλας. Ἐκ δὲ τοῦ προσημειωθέντος ἐπιγράμματος κατὰ πρῶτον ἤδη μανθάνομεν ὅτι τῶν πολέμων ἐκείνων καὶ νικῶν μετείχον οὐ μόνον οἱ Μεσσηνιοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ Ναυπάκτιοι, οὓς οὔτε ὁ Πausanias μνημονεύει, οὔτε ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ τῶν πολέμων ἱστορίᾳ, καὶ ὧν ἀμφοτέρων πιστευτότεροι εἶνε οἱ Μεσσηνιοὶ ὡς τὴν ἐπιγραφὴν ἀνεχθέντες.

Ὁ δὲ καλλιτέχνης Παιώνιος ἦν ἐκ Μενδαῖος πόλεως τῆς Θράκης ἐλληνικῆς, ἀπὸ Ἰώνων οἰκισθείσης παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἐβρου καὶ τὴν Αἶνον πόλιν. Ἡ ἐπὶ Θράκης πόλις Ἡῶν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV. 7) ὡς ἀποικία τῶν Μενδαίων τούτων. Ὁ δὲ καλλιτέχνης Παιώνιος κατατάσσεται εἰς τὸ ἀττικὸν ἐργαστήριον, χωρὶς νὰ μνημονεύονται ἄλλα αὐτοῦ ἔργα πλὴν τῶν προαναφερθέντων ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀλκαμένους, ἀλλὰ πολὺ κατώτερος αὐτοῦ τὴν φήμην, μεθ' οὗ, ὡς προείρηται, συνειργάσθη εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἀετῶν, ἴσως δὲ καὶ τῶν διαζωμάτων τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός. Ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος ὅμως τῆς Νίκης πληροφοροῦμεθα κατὰ πρῶτον ἤδη ὅτι αὐτὸς κατασκεύασε τὰ ἀκρωτήρια τοῦ ναοῦ νικήσας ἐν τῶ διαγωνισμῶ καὶ προτιμηθεὶς. Τῶν ἀκρωτηρίων οὐδὲν σώζεται, οὔτε ἤξευρομεν πρὸς τίνας διηγωνίσθη, ὅπως κρίνωμεν. Ἦσαν δὲ τὰ ἀ-

κρωτήρια ταῦτα, τέσσαρες ἐπίχρσοι λέβητες, ἐπικείμενοι ἀνά εἰς ἐπὶ ἐκάστῳ τῶν τοῦ ὀρόφου περάτων, καὶ ἀγάλμα Νίκης ἐπίχρσον καὶ αὐτὸ, κατὰ μέσον ἰστάμενον τὸν ἀετόν. Κατατάσσω δὲ πάντα ταῦτα εἰς τ' ἀκρωτήρια τοῦ ναοῦ, τὰ μὲν ἄλλα ἀδιστάκτως, τὴν δὲ ἐπίχρσον Νίκην μετὰ τινος δισταγμοῦ, διότι κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην τὰ ἐπικείμενα τοῖς ναοῖς ἀγάλματα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰ ἀκρωτήρια αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ Νίκη ἦν ἐπίχρσος ὡς οἱ λέβητες, δηλονότι τούτοις ὁμοειδῆς καὶ διαγωνισμὸς ἐγένετο πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀκρωτηρίων, ὃν ὁ Παιώνιος σεμνυνόμενος ἀνέγραψε τῇ Νίκῃ ἐπὶ τῷ κίονι, φρονῶ ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἐπίχρσος καλλωπισμὸς ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ τῶν ἀκρωτηρίων διαγωνισματος, καὶ ὅτι διάσημοι καλλιτέχναι πρὸς αὐτὸν διηγωνίσθησαν.

Ὁ κ. Hirschfeld (ἐπίτροπος τῆς Γερμανίας) ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν, διατί τὸ εἰρημένον ἐπίγραμμα διαλαμβάνει ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀντὶ ἀπὸ λαφύρων τῶν πολεμίων καὶ ἐνόμιζεν αὐτὸ κἄπως αὐθαίρετον καὶ ἐλλιπές· φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ λέξις «δεκάταν» ἀπὸ ἀπλάττειν αὐτῆς τῆς ἀνάγκης, ὡς σημαίνουσα, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, χωρὶς ἄλλου συμπληρώματος τὸ δέκατον τῶν λαφύρων. Οὕτως εἶχε (· · · τὰν δεκάταν ἀπ' Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων · · ·) καὶ ἕτερον ἐπίγραμμα ἐπὶ ἀσπίδος χρυσεῆς κατὰ μέσον τοῦ αἵτου ἀνακειμένης ὑπὸ τὴν ἐπίχρσον Νίκην, ἣν προεμνημόνευσα,

«Ναὸς μὲν φιάλαν χρυσεάν ἔχει, ἐκ δὲ Τανάγρας τῆς Λακεδαιμονίους συμμαχίδος γε τεθὲν δῶρον ἀπ' Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων τὰν δεκάταν νίκας εἵνεκα τῷ πολέμῳ.»

Ἐτέραν δὲ συζήτησιν εὔρον ἐν Ὀλυμπίᾳ διὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πausανίου «Νίκης ἐπὶ τῷ κίονι,» ἐνῶ τὸ ἀγάλμα δὲν ἴστατο ἐπὶ κίονος ἀλλὰ θάθρου πυραμιδοειδοῦς, ὡς

ἀνωτέρω περιέγραψα αὐτό. Ἐνόμιζαν δὲ ὅτι παρεῖσε φησε πιθανῶς ἀλλοιωσὶς τις τοῦ κειμένου κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόνοιαν ἐκφράζει καὶ ὁ ἔφορος τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου κ. Newton ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ. Ἐφρόνου δὲ οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὅτι ἴσως ὁ Πausανίας ἔγραψεν «ἐπὶ τῇ ἡδονῇ» δηλονότι ἐπὶ τῇ ἀκτῇ. Τῶντι καὶ ἡ ὑπόνοια εὐλογος εἶναι καὶ ἡ διόρθωσις δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ὑπόθεσιν, διότι καὶ παρ' Οἰνιάδαις καὶ ἐν Σφακτηρίᾳ ὑπῆρχε ποταμὸς ἢ θάλασσα, ἦγον ἦν, ἂν καὶ ἐν οὐδετέρᾳ ἢ νίκῃ προῆλθεν ἐκ ναυμαχίας. Φρονῶ ὅμως ὅτι τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ θάθρου τούτου καὶ ἡ παρουσίαι τοῦ ἄρθρου «τῷ» (τῷ κίονι) λύουσι τὴν ἀπορίαν. Τὸ θάθρον τῆς Παιωνίου Νίκης δὲν ὁμοιάζει τὰ συνήθη θάθρα τῶν ἀγαλμάτων· ἔχει ὕψος κίονος καὶ «ἀρίστην εἰς μείουρον» ὡς ὁ Δωρικὸς κίων Ἡ ἐπὶ κλησίαις Νίκῃ ἐπὶ θάθρου θὰ ἦτο ἄχαρις περιτολογία· ἡ δὲ ἐπὶ τῷ θάθρῳ μὴ παραστατικὴ τοῦ πράγματος, διὰ τὴν πρὸς κίονα μᾶλλον ὁμοιότητα. Προσετέθη δὲ τὸ ἄρθρον ὅπως σημαίνει οὐχὶ τὴν ἐπὶ κίονος ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῷ γνωστῷ καὶ ἰδιόρρυθμῳ κίονι Νίκην. Ἐνθαρρύνει δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην ὁ ἐπιμονώτατος, σωφρονέστατος καὶ ἐλευθεριώτατος Ἰσοκράτης, ὅστις διὰ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἀρετὰς ἠξιώθη ἐν Ἀθήναις ἀνδριάντος ἐπὶ κίονος καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῷ κίονι Πaus. I, c. XVIII. «κεῖται δὲ ἐπὶ κίονος» Ἰσοκράτους ἀνδριάς, ὃς εἰς μνήμην τρία ὑπελείπετο, ἐπιμονώτατον μὲν ὅτι οἱ βιώσαντι · · · Οὕτω δὲ περιγράφει ὁ Πausανίας καὶ τὸ ἐν τῷ Ἡραίῳ τοῦ Ἀργούς ἀγάλμα τῆς Ἡρας, ὡς ἐπὶ κίονος καὶ αὐτὸ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῷ κίονι «· · · παρὰ δὲ αὐτὴν ἔστιν ἐπὶ κίονος ἀγάλμα Ἡρας ἀρχαῖον» (II. 17 § 5.) Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ ἔκφρασις «Νίκῃ ἐπὶ τῷ κίονι» ἦτο ἡ κοινὴ καὶ πασιγνώστως ἐν Ὀλυμπίᾳ προσωνυμία τοῦ ἀ-

γάλματος αὐτοῦ, ἢ διακρίνουσα αὐτὸ παντὸς ἄλλου, καὶ οὐχὶ ἔκφρασις τοῦ Πausανίου, ὅστις ἐν ἄλλῃ περιστάσει, θελήσας νὰ ὑποσημάνῃ τοιοῦτόν τι θάθρον, προσέθηκε τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα ὀριστικὸν εἰπὼν «ὁ ἐπὶ τῷ θάθρῳ» μέγιστος Πολυδάμας Νικίου.»

Πλὴν τούτων, τὸ θάθρον φέρει ἐν τινι τῶν πλίνθων αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν

ΚΡΙΣΙΣ ΠΕΡΙ ΧΩΡΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙΣ ΚΑΙ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ

Ἐπειτα δὲ τῇ ἐπιγραφῇ, ἐν δυσὶ πλίνθοις καὶ βραχυτέροις γράμμασι γεγραμμένα, πρὸς ἀριστερὰ μὲν δόγμα τῆς τῶν Ἡλείων συγκλήτου ἐπιτρέπον τοῖς Μεσσηνίοις, ὅπως ἀναγράφωσιν ἐν Ὀλυμπίᾳ τὴν περὶ χώρας κρίσιν τῶν Μιλησίων· μετὰ δὲ τὸ δόγμα ἐπιστολῇ, τῶν πρυτάνεων τῆς Μιλήτου πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ συνέδρους τῶν Ἡλείων δικαιολογοῦσα τὴν χορήγησιν ἀντιγράφου τῆς κρίσεως. Ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ στήλῃ εἶνε γεγραμμένη ἡ κρίσις, καθ' ἣν οἱ ἀπὸ δόγματος τῆς συγκλήτου κληρωθέντες ἐξάκοσιοι κριταί, ἀκούσαντες τῶν πρεσβευτῶν τῶν τε Μεσσηνίων καὶ Λακεδαιμονίων, ἀντιδικούντων περὶ χώρας, ἀπεφάναντο πεντακόσιοι μὲν καὶ ὀγδοήκοντα τέσσαρες ὑπὲρ τῶν Μεσσηνίων, ἑκαταῖδεκα δὲ ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων.

Αἱ ἀναγραφαὶ αὐταὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἐχούσι σχέσιν πρὸς τὸ ἀγάλμα τῆς Νίκης ἐπὶ τῷ κίονι, εἰμὴ ὅτι οἱ πρόγονοι ἡμῶν καταναλώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν ὅπως ἐξανδροποδίσωσιν ἀλλήλους, ἐξηνδροποδίσθησαν ἔπειτα πάντες ὁμοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὅτι τῆς συμφορᾶς ταύτης κεῖται μαρτύριον τὸ θάθρον τῆς τοῦ Παιωνίου Νίκης. Ἐκ τοῦ κειμένου τῶν ἀναγραφῶν ἐξάγεται, ὅτι κύριον θέμα ἀποδείξεως ἦτο, τίς κατεῖχε τὴν ἀμφισβητουμένην χώραν πρὸ τῆς τοῦ Μομμίου κατακτήσεως, ὅπερ

σημαίνει ὅτι ἡ κρίσις ἐγένετο οὐ πολλὰς γενεὰς μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (146 π. χ.) ἀφοῦ δὲν εἶχε μεσολαβήσει ἄλλη μεταγενεστέρα κατοχὴς πράξις καὶ πιθανὴ ἦτο ἀκόμη ἡ τῶν πραγμάτων μνήμη καὶ περὶ αὐτῶν παράδοσις. Ἡ δὲ εἰς τὸν κίονα ἀναγραφὴ τῆς κρίσεως δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πausανίου, ἴσως διότι ὁ περιγηγῆς ἐνόμισεν αὐτὴν ἀναξίαν μνήμης. Περὶ τίνος χώρας ἦν ἡ ἀμφισβήτησις μένει ἡμῖν ἀγνωστον, διότι εἰς ἐκ τῶν στίχων τῆς κρίσεως ἀπετρίβη. Ἀξιοσημείωτον εἶνε μόνον, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀριστομένους ἔκριναν ἄξιον τῆς παλαιᾶς αὐτῶν δόξης ν' ἀναγράφωσιν εἰς αὐτὸ τὸ τρόπαιον τῶν ἀρχαίων αὐτῶν περὶ ἐλευθερίας θριάμβων μίαν δικανικὴν κρισολογίαν καὶ νίκην κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἡλείων διὰ δόγματος τῆς συγκλήτου ΕΠΕΧΩΡΗΚΕΝ αὐτοῖς τὴν μικρολογίαν ταύτην καὶ ἐπήνεσε τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἐλθόντας πρεσβευτὰς καὶ ἐδογματίσεν, ὅπως ὁ μὲν ταμίας Φιλόνικος δώσῃ αὐτοῖς τὰ μέγιστα ἐκ τῶν νόμων ξενία, καλέσῃ δὲ αὐτοὺς καὶ οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐστίαν.

Ἀξιοπαρατήρητον εἶνε προσέτι ὅτι τὸ ψήφισμα τῆς τῶν Ἡλείων πόλεως δὲν ποιεῖται τὴν μεταβολὴν τοῦ τελικοῦ Σ εἰς Ρ, κατὰ τὴν Αἰολικὴν συνήθειαν, ἣν ἠκολούθει ἡ τῶν Ἡλείων διάλεκτος. Τοῦτο πιθανῶς σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχεν ἐκλείψει ἐν Ἡλείᾳ ἢ τοῦ Ῥωτακισμοῦ συνήθεια, ἀφοῦ δὲν ἐφυλάσσετο, ἀνεξαιρέτως εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα, ἄπερ, ὡς γνωστόν, τελευταῖα ἀπαλάσσονται τῶν εἰθισμένων παλαιῶν τύπων. Εὐρέθη ὅμως ἐν Ὀλυμπίᾳ θάθρον τι ἀνδριάντος, φέρον ψήφισμα τῆς τῶν Ἡλείων Βουλῆς, δι' οὗ ἡ πόλις ἀνέστησεν ἀνδριάντα ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦ Διὸς χρημάτων εἰς τιμὴν τοῦ ἑαυτῆς εὐεργέτου Τίτου Φλαβίου Ἀρχελάου (θεοκόλου) ἐκα-

τέρωθεν δὲ τοῦ ψηφίσματος ὑπάρχουσιν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ βάθρου ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ τὰς Ὀλυμπιάδας σὺν καὶ σὺν ἱερέων τῆς Ὀλυμπίας. Εὐρέθη δὲ ἐν τῷ Ἀλφειῷ καὶ πλάξ τοιαύτην φέρουσα ἀναγραφὴν ἀλλ' ἄνευ χρονολογίας. Πάντα ταῦτα δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐν Ὀλυμπία μεταφερθέντα πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Ὀλυμπίων ἐξέδωκε δὲ αὐτὰ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Beulé, ὅστις ἐσυμπέρανε ὅτι κατὰ τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα διετηρεῖτο τὸ εἰρημένον Αἰολικὸν ἰδίωμα τῆς τῶν Ἡλείων διαλέκτου. Ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν ψήφισμα τῆς βουλῆς τῶν Ἡλείων καὶ αἱ δύο τῶν ἀναγραφῶν δὲν βεβαιοῦσι τὸν ῥωτακισμόν, ὡς βεβλαμμένοι κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ἡ δὲ τρίτη ἀναγραφὴ εἶνε μὲν μεταγενεστέρη τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἀλλ' ἄνευ βεβαίας χρονολογίας, περιέχει δὲ τὸ Αἰολικὸν ἰδίωμα (ὅπως ἴσως περιεῖχον αὐτὸ καὶ αἱ δύο ἄλλαι) ἐν μόνῳ τῷ τίτλῳ αὐτῆς ΔΙΟΡΙΕΡΑ (ἀντὶ Διὸς ἱερά), ὅστις ὅμως ἦτο ἐκπαλαι νὰ μαρτυρήσῃ τῆς κοινῆς γλώσσης λαλουμένης καὶ γραφομένης κατὰ τὴν Ξην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα τοὺς ἰδιωτισμούς. Πλὴν δὲ τούτου αἱ ἀναγραφαὶ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ κατάλογοι ὀνομάτων τῶν ἐν τῇ Ἄλτει καθ' ἑκάστην Ὀλυμπιάδα ἐκλεγομένων καὶ ὑπηρετούντων θρησκευτικῶν λειτουργῶν, καὶ ὡς ἱερά πλάξ καὶ θρησκευτικὸν μνημόσυον συνετάσσετο βεβαίως κατὰ τὸν πανάρχαιον τύπον. Οὕτως αἱ ἀναγραφαὶ αὐταὶ δύνανται, φρονῶ, νὰ κατισχυώσωσι τῆς ἀποδείξεως ἣν παρέχει τὸ ἐπὶ τοῦ βάθρου τῆς Παιωνίου Νίκης ψήφισμα τῆς τῶν Ἡλείων πόλεως, ὅπερ εἶνε ῥωτακισμοῦ ἀπηλλαγμένον.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ῥωτακισμοῦ τῶν Ἡλείων κατὰ τὸν Ξον αἰῶνα μ. Χ. εἰς ὃ δὲν θέλει νομίζω, μᾶς ὠφελήσει ἢ ἐκδοσις τοῦ κατὰ τὰς νῦν ἀνασκαφὰς εὐρεθέντος

ἐπὶ χαλκῆς πλακῆς ψηφίσματος τῶν Ἐλλανοδικῶν, περὶ Δημοκράτους Ἡγήτορος τοῦ Τενεδίου, φέροντος ἐπὶ κορυφῆς τίτλον ΘΕΟΡΤΥΧΑ, ὡς ἐποχῆς πολλῶ ἀρχαιοτέρας. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τριῶν ἱερῶν ἀναγραφῶν τῆς Ὀλυμπίας μανθάνομεν τινα ὅπως οὖν λόγου ἄξια τῆς ἐποχῆς αὐτῶν περὶ τῶν εἰς τὰς θυσίας τεταγμένων ἱερέων. Ὁ Πausanias λέγει «μὲλει δὲ τὰ ἐς θυσίας θεοκόλῳ, ἢ δὲ ἐπὶ μὲν ἑκάστῳ τὴν τιμὴν ἔχει, καὶ ἠμάντεσι καὶ σπονδοφόροις, ἔτι δὲ ἐξηγητῆ ἢ τε καὶ αὐλητῆ, καὶ τῷ ξυλεύει». Ἐξ αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν ἱερῶν ἀναγραφῶν ἀπαντᾶται ὁ αὐλητῆς, ὁ δὲ ξυλεύς δὲν ἀναγράφεται εἰς τὴν Γ'. Πλὴν δὲ τῶν σπονδοφόρων ἀπαντῶνται εἰς τὴν Α' (τὴν ἀρχαιοτέραν) οἱ ὑποσπονδοφόροι, οἵτινες ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς Β' καὶ Γ' καλοῦνται ὑποσπονδορχησται ἢ ἐπισπονδορχησται, ὅπερ νομίζω, σημαίνει, ὅτι ἡ Γ' [ἢ ἄνευ χρονολογίας] εἶνε μεταγενεστέρη τῆς Α' καὶ οὐχὶ ἀρχαιότερα, ὡς ὁ κ. Beulé ἄνευ σπουδαίου λόγου φρονεῖ. Ἀπαντῶνται δὲ καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἀναγραφὰς οἱ σπονδαῦλαι, οὓς ὁ Pausanias δὲν ἀναφέρει ἢ μᾶλλον εἶνε οἱ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενοι αὐληταί. Παρατηρεῖται προσέτι ὅτι οἱ Ὀλυμπιακοὶ θεοκόλοι ἐδύναντο νὰ ἐκλεχθῶσι καὶ δεχθῶσι κατώτερον ὑπουργημα μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πάντων πρωτίστου, καὶ νὰ γίνωσι σπονδοφόροι, ὅπως ἐν τῇ Β' ἀναγραφῇ ἀπαντᾶται ὡς σπονδοφόρος ὁ τῆς Α' θεοκόλος φλ. ΑΡΧΕΛΑΟΣ ΑΡΧΕΛΑΟΥ. Ὁ κ. Beulé, ἐξέλαβεν ἐκ παραδρομῆς ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀναγραφὰς τὴν τε τῆς Ὀλ. 257 καὶ τὴν ἑτέραν τῆς 261, ὁ αὐτὸς ἀναγράφεται θεοκόλος· διὸ ἀναγνοῦς ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, ὅτι ὁ ἦρωσ τοῦ ἀναθήματος Ἀρχέλαος ἐξελέχθη τότε θεοκόλος τοῦ Διὸς τὸ τρίτον, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τὸ τέτροτον, ἐσυμπέρανε σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι τετρακίς ἀπέτυχε κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐν τῷ μεταξὺ

διαστήματι τεσσάρων Ὀλυμπιάδων, ἦτοι 17 ἐτῶν, καὶ ἐπιφανεῖ: «Mais eomment le sénat eut-il failli quatre Olympiades de suite à nommer Archélaus, le bienfaiteur des Eléens, celui à qui il vetait une statue?» Ἀλλ' ὅμως ἡ μὲν ἀναγραφὴ τῆς Ὀλ. CNZ ἀναφέρει ὡς θεοκόλον «φλ. ΑΡΧΕΛΑΟΣ ΑΡΧΕΛΑΟΥ ΤΟ Γ'» ἡ δὲ τῆς Ὀλ. CEA μνημονεύει θεοκόλον τὸν υἱὸν αὐτοῦ «Τ. φλ. ΑΡΧΕΛΑΟΣ Ο ΚΡΑΤΙ ΣΤΟΣ ΤΕ ΔΙ» Προσηρτήθη δὲ εἰς τοῦ τελευταίου τούτου τὸν ἀνδριάντα ἢ περὶ τῆς ἱεραρχίας τοῦ πρώτου ἀναγραφῆ, ὅπως δεῖξωσιν οἱ Ἡλείοι, ὅτι ὑ ἐυεργέτης αὐτῶν εἶχε καὶ πατρικὰς ἐκδουλεύσεις καὶ τιμὰς.

Ὁ τόπος, ἐνθα εὐρέθη τὸ ἀγαλμα τῆς Νίκης, εἶνε ὡσαύτως ἀξιοσημείωτος, ὡς μία τῶν ἀγυιῶν τῆς Ἄλτεως, καθὼς φαίνεται προδήλως ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἐκεῖ κρηπίδος αὐτῆς. Ἡ κρηπίς τῆς ἀγυῖας ταύτης διακόπτεται κατὰ διαστήματα ἐνός, δύο ἢ τριῶν μέτρων, ὑπὸ τετραγώνων βάσεων ἀνδριάντων, ἢ ἄλλων ἀναθημάτων. Τοιαῦτα βάθρα ἐμέτρησα ὀκτώ. Εἶνε δὲ τοῦ μὲν πρώτου λίθου τῆς κρηπίδος τὸ πλάτος μέτρων 1, 57, τοῦ δ' ἐπικειμένου μ. 0, 87 μετὰ οἰδήματος καὶ ἱμάντων. Ἀνασκάπτοντες τὴν περιφέρειαν τοῦ ναοῦ καὶ φθάσαντες εἰς τὴν κατ' ἀνατολὰς πρὸ αὐτοῦ διερχομένην ταύτην ἀγυῖαν, εὔρον τὴν Νίκην μικρὸν ἀπωτέρω τοῦ κίονος αὐτῆς εἰς δύο τεμάχια τετμημένην τέσσαρας ὑπὸ τὸ γόνυ δακτύλους· δὲν ὑπερέβησαν ὅμως τὰ ὄρια τοῦ τῶν ἀνασκαφῶν συστήματος, ἦτοι τὰς διαστάσεις τοῦ ναοῦ, καὶ οὐδὲ καθ' ὅλον μάλιστα τὸ πλάτος αὐτοῦ προεξέτειναν εἰς τοῦτο τὸ μέρος τὴν ἀνασκαφὴν. Ὅταν ἡ ἀνασκαφὴ προεκταθῆ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον, ὅπως ἀποκαλυφθῆ ὀλόκληρον τὸ μῆκος τῆς κρηπίδος καὶ ἀγυῖας καὶ αἱ διασταυρώσεις αὐτῆς μετ' ἄλλων ἀγυιῶν, ἂν, ὡς ὑποθέτω,

ὑπῆρχον, εἶναι σφόδρα πιθανὸν ὅτι, ὅπως τὸ ἀγαλμα τῆς Νίκης εὐρέθη παρὰ τὴν βᾶσιν καὶ τὸν κίονα αὐτοῦ οὕτω θέλουσιν εὐρεθῆ καὶ ἄλλα ἀγάλματα καὶ ἀναθήματα ἐνθα αἱ ὄζόμεναι βᾶσεις αὐτῶν μαρτυροῦσιν ὅτι πάμπολλα ὑπῆρχον.

Δίκαιον εἶναι, νομίζω, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος αἱ ἀνασκαφαὶ νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἀγυῖαν τῆς Νίκης καὶ προσέτι ἀνοιχθῆ τάφρος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Κρονίου εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, πρὸς ἀναζήτησιν τῆς κρηπίδος, ἐφ' ἧς ἦσαν οἱ θησαυροί. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν θησαυρῶν δὲν θέλει μᾶς καταστήσει πλουσιωτέρους, ἀλλὰ βεβαιώσει περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ σταδίου καὶ ἵπποδρόμου καὶ πρὸ πάντων τοῦ ναοῦ τῆς Ἡρας, ὃν, νομίζω, πρέπει μετὰ τὸν μέγαν ναὸν κατὰ προτίμησιν ν' ἀνασκάψωμεν. Οὐδεὶς τῶν ἐν Ὀλυμπία ναῶν περιεῖχε τοσοῦτον πλοῦτον εἰς καλλιτεχνήματα, πολύτιμα κειμήλια καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα, ὅσον ὁ τῆς Ἡρας. Ἐν αὐτῷ ἐφυλάττετο ὁ τοῦ Ἰφίτου δίσκος, τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιότητος τῆς τῶν γραμμάτων γραφῆς, ἔτι δὲ ἡ ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ τράπεζα τοῦ Κωλώτου, ἐφ' ἧς προετίθεντο τοῖς νικῶσιν οἱ στέφανοι, μυρίοι ἀναγλύφοι πεποικιλμένα, καὶ κλίνη ἐλέφαντι τὰ πολλὰ κεκοσμημένη, παίγνιον, ὡς λέγεται, τῆς Ἴπποδαμείας· ἀγάλματα δὲ Ὠρῶν καὶ Θέμιδος καὶ Ἐσπερίδων καὶ Ἀθηνᾶς καὶ Κόρης καὶ Δήμητρος καὶ Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀητοῦς καὶ Τύχης καὶ Διονύσου καὶ Νίκης περωτῆς καὶ Εὐρυδίκης τῆς τοῦ Φιλίππου, ἅπαντα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος πεποιημένα, καὶ Ἀφροδίτη χαλκῆ καὶ παιδίον ἐπὶ χρυσοῦν πρὸ αὐτῆς καθήμενον γυμνόν, καὶ τέλος ἡ περίφημος ἐκ κέδρου λάρναξ, ἐφ' ἧς ὁ ἄγνωστος τεχνίτης ἐποίησε χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντι καὶ κέδρῳ ἅπασαν τὴν τῶν ἀρ-

χαιών μυθολογίαν καὶ ἀστρολογίαν, ὧν ἀτελεύτητος ὑπὸ Πausανίου ἡ περιγραφὴ, καὶ πολλὰ συνάμα ἐπιγράμματα, ἀρχαίως γράμμασι τὰ πλεῖστα γεγραμμένα, τὰ μὲν εὐθὺς, τὰ δὲ βουστροφιδόν. Ἦσαν δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τούτων ἐς τὰ μάλιστα ἀρχαῖα κατὰ Πausανίαν, καὶ Σμίλιδος καὶ Δορυκλείδου καὶ Μέδοντος καὶ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος καὶ Θεοκλέους, οἵτινες πάντες ἤκμασαν μεταξύ 50ῆς καὶ 60ῆς ὀλυμπιάδος, ἦτοι κατὰ ἓνα περίπου αἰῶνα παλαιότερα τῆς τοῦ μεγάλου ναοῦ οἰκοδομῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅσῳ πολυτιμότερα ἦσαν τὰ ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ αὐτῷ μουσεῖῳ φυλασσόμενα κειμηλία, τόσῳ ἀσθενεστερά εἶνε ἡ πιθανότης ὅτι θέλουσιν ἦδη ἀνευρεθῆ· ἀλλ' ὅμως τοῖς ἀνθρωπίνως πράγμασι μέτεστι κάποτε καὶ ἐκ Θεοῦ φροντίδος, ὡς ὁ Πausανίας ἐφρῶνει, ἐν δὲ τῷ Ἡραίῳ πλὴν τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος πολυτίμων ἔργων ὑπῆρχον καὶ χαλκᾶ καὶ μαρμάρια, διὰ τὴν τέχνην μᾶλλον ἢ τὴν ὕλην ὀνομαστά, ἅτινα πιθανῶς διέφυγον τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀρπαγὰς. Φαίνεται δ' ὅτι ἐπροτιμήθη τὸ Ἡραῖον ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ναῶν καὶ οἰκημάτων, ὅπως ἐν αὐτῷ συναθροισθῶσιν, ὡς ἐν ἀρχαιολογικῷ μουσεῖῳ, τὰ πολιτιμώτατα τῶν κειμηλίων, διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ καὶ ὡς ὑπὸ γυναικῶν διακονούμενον, αἵτινες εἶνε πρὸς ἐπιμέλειαν καὶ διατήρησιν τοιούτων πραγμάτων ὁμολογουμένως ἰκανώτεραι. Ἐκτίσθη δὲ ὁ ναὸς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἡλείων, ὑπὸ τῶν Σκιλλωντίων τῆς Τριφυλίας, τὸ ὄγδοον ἔτος μετὰ τὴν καθόδον τῶν Δωριέων εἰς Ἡλείαν ὑπὸ ἡγεμόνι τῷ ἐξ Αἰτωλῶν Ὀξύλῳ ἦν δὲ μήκους μὲν ποδῶν τριῶν καὶ ἐξήκοντα, τὸν δὲ ῥυθμὸν δώριος καὶ περίπερος, ἔχων ἐπὶ Πausανίου ἐκ δρυὸς τὸν ἓνα τῶν κίωνων. Ὁ κίων οὗτος πιθανολογεῖ τὴν εἰκασίαν ὅτι τὸ Ἡραῖον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐκ ξύλου κατασκευασμένον καὶ ὅτι

πρὸς ἀνάμνησιν διετηρήθη εἰς ἐκ τῶν δρυῶν αὐτοῦ κίωνων ὅτε κατόπιν κατασκευάσθη ἐκ λίθου.

Παρὰ δὲ τὸ δυτικὸν πέρασ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Κρονίου φαίνονται ἔχνη κρηπίδος, ἣν οἱ ἐπίτροποι τῶν δύο κυβερνήσεων ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὴν ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευομένην «ἔστι δὲ λίθου πωρῆνιου κρηπίς ἐν τῇ Ἄλτει, πρὸς ἄρκτον» τοῦ Ἡραίου. κατὰ νότου δὲ αὐτῆς παρῆκει «τὸ Κρόνιον» ἐπὶ ταύτης τῆς κρηπίδος εἰσιν «οἱ Ἰθασαυροί». Τρόντι πολλὰ φαινόμενα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτῶν, μάλιστα, δὲ ἡ τοῦ ἐδάφους μορφή πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κρονίου, καὶ τὸ ἐλάχιστον ἐκεῖνο ἔχνος τῆς κρηπίδος ἐνὸς περίπου μέτρου μήκους. Ἄλλὰ κρηπίδες μὲν βεβαίως ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἄλτει πολλαί, μάλιστα δὲ αἱ τῶν ἀγυῶν, ἡ δὲ τοῦ ἐδάφους μορφή δὲν εἶνε ἀσφαλῆς ὁδηγὸς πρὸς ὀρισμὸν τῆς τοποθεσίας τοῦ σταδίου καὶ ἵπποδρόμου, διὰ τε τὴν τῶν γνωμῶν ποικιλίαν καὶ πρὸς ἀλλήλους διαφωνίαν τῶν ἀρχαιολόγων, καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῶν καταστροφῶν τοῦ Ἀλφειοῦ ἐπελθοῦσαν ἀλλοίωσιν τῆς μορφῆς τοῦ τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας ἐδάφους, ἔτι δὲ καὶ διὰ τινὰς ἄλλας δυσκολίας, ἃς ἡ περιγραφὴ τοῦ Πausανίου καὶ Ξενοφῶντος παρεμβάλλει.

Εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Ὀλυμπίας ἔχει μεγάλην σημασίαν ἡ περὶ τῆς τοποθεσίας τῶν Ἰθασαυρῶν ἀκριβοῆς γνώσις. Ὁ Πausανίας λέγει «τελευταῖος δὲ τῶν Ἰθασαυρῶν πρὸς αὐτῷ μὲν ἐστὶν ἡδη τῷ σταδίῳ . . . ὅτι» «περβάλλοντι δὲ ἐκ τοῦ σταδίου καθ' ὅτου» οἱ Ἐλλανοδίκαι καθέζονται, κατὰ τοῦτο «πρὸ χωρίον ἐς τῶν ἀνεμιένων τοὺς δρόμους, καὶ ἡ ἀφesis ἐστὶ τῶν ἵππων». Ὑπῆρχον δὲ οἱ Ἰθασαυροὶ κατὰ τὸ προπααραταχθῆν χῶριον τοῦ Πausανίου, πρὸς ἄρκτον τοῦ Ἡραίου. Ἀλλὰ, ποῦ ἔκειτο τὸ Ἡραῖον; ὁ

Πausανίας σιωπᾷ. Μανθάνομεν ὅμως τὰ τῆς τοποθεσίας αὐτοῦ ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πελοπίου καὶ τοῦ μεγάλου βωμοῦ.

«Ἔστι δὲ ἐντὸς τῆς Ἄλτεως καὶ Πελοπίον ποτε τετιμημένον τέμενος . . . ἐστὶν οὖν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς κατὰ δεξιάν τῆς πύσθου πρὸς ἄνεμον βορέαν τὸ Πελόπιον, ἀφιστακτικῶς μὲν τοῦ ναοῦ τοσοῦτον ὡς μετὰξὺ καὶ ἀνδριάντας καὶ ἀναθήματα ἄλλα ἠνακαίεσθαι» παρῆκει δὲ ὡς ἐπὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀπὸ μέσου μάλιστα ἀρξάμενον τοῦ ναοῦ . . . ἔσοδος δὲ εἰς αὐτὸ πρὸς δυσμῶν ἐστὶν ἡλίου».

«Ἔτσι δὲ ὁ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου βωμὸς, ἴσον μὲν μάλιστα τοῦ Πελοπίου τε καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἡρας ἀπέχων, προκείμενος μὲν τοι καὶ πρὸ ἀμφοτέρων».

Ὑπῆρχε λοιπὸν τὸ Πελόπιον ἀρκτικτικῶς τοῦ μεγάλου ναοῦ, ἐκτεινόμενον πρὸς δυσμᾶς μέχρι τοῦ ὀπισθοδρόμου αὐτοῦ ὅστις κείται νοτιοδυτικῶς τῆς ἀνακαλυφθείσης ὑπὸ τὸ Κρόνιον κρηπίδος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Πελόπιον εἶχεν ἐξαιρετικῶς τὴν εἴσοδον πρὸς δυσμᾶς, ἔπεται ὅτι τὸ Ἡραῖον, ὅπερ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας τέχνης εἶχε τὴν εἴσοδον πρὸς ἀνατολὰς, πρέπει νὰ ἔκειτο βορειοδυτικῶς, νοτιοδυτικῶς ἢ δυτικῶς τοῦ Πελοπίου, ὅπως ὁ μέγας βωμὸς πρόκειται πρὸ ἀμφοτέρων (δηλαδὴ πρὸ τῆς εἴσοδου ἀμφοτέρων). Ἄρα τὸ Ἡραῖον ἔκειτο δυτικώτερον ἢ τὸ Πελόπιον τῆς νῦν ἀνακαλυφθείσης κρηπίδος εἰς τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Κρονίου, καὶ μάλιστα δυτικῶς καὶ αὐτοῦ τοῦ δυτικοῦ πέρατος αὐτῆς. Τούτου τεθέντος, οἱ Ἰθασαυροὶ, οἵτινες ὑπῆρχον, κατὰ Πausανίαν, πρὸς ἄρκτον τοῦ Ἡραίου, κατεῖχον τὸ δυτικὸν πέρασ τῆς εἰρημένης πλευρᾶς καὶ οὐχὶ τὸ ἀνατολικόν. Ὅστις ἐπὶ τόπου ἐξετάζει τὴν εἰρημένην περιγραφὴν τοῦ Πausανίου, βλέπει ὅτι οὐ μόνον τὸ δυτικώτερον Ἡραῖον, ἀλλὰ

καὶ αὐτὸς ὁ ὀπισθόδομος τοῦ μεγάλου ναοῦ κείται πρὸς δυσμᾶς οὐχὶ μόνον τοῦ ἀνατολικοῦ πέρατος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ δυτικοῦ τῆς εἰρημένης πλευρᾶς τοῦ ὄρους, ἐπομένως ἀναγκάζεται νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ δυτικὸν πέρασ μᾶλλον ἢ τὸ ἀνατολικὸν ἦτο τὸ πρὸς ἄρκτον τοῦ Ἡραίου καὶ πολὺ ἐγγύτερον αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω, νομίζω, ἐρμηνεύονται. Ἄλλ' ἡ ὄψις τῶν τόπων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κρονίου μὲ φέρει εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἡρας ὡς πᾶν ἀρχαῖος πιθανὸν νὰ εἶχεν, ὅπως τὸ τέμενος τοῦ Πέλοπος, πρὸς δυσμᾶς τὴν εἴσοδον ἢ ὅτι ὁ Πausανίας εἰπὼν «προκείμενος μὲν τοι καὶ πρὸ ἀμφοτέρων» δὲν ἠκριβολόγησε. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ὁ ναὸς τῆς Ἡρας δύναται νὰ τεθῆ πρὸς ἄρκτον καὶ ἀνατολὰς τοῦ Πελοπίου, καὶ μάλιστα ἐγγύτατα τῆς ἀνακαλυφθείσης κρηπίδος τῶν Ἰθασαυρῶν, τὸ δὲ στάδιον καὶ ὁ ἵπποδρόμος πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κρονίου. Καὶ ἀληθῶς ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὅτε ἀνέβην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κρονίου καὶ ἀπέβλεψα πρὸς ἀνατολὰς, ἐνόμισα ὅτι βλέπω τὸ ἀρχαῖον στάδιον διατρέχον τὴν ἀνατολικὴν ὑπώρειαν, ἀπὸ νότου πρὸς ἄρκτον, πρὸς δεξιάν δὲ τοῦ σταδίου τὴν ἱππάφειν καθ' ὃ περιγράφεται σχῆμα πρῶας νῆος, τὸ δ' ἔμβολον αὐτῆς τετραμμένον εἰς τὸν δρόμον τῶν ἵππων πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου θερηνήν τροπήν. Ἀποθαρρύνει ὅμως ἡ τῶν Γάλλων ἐκthesis τοῦ 1829, ἥτις καταδικάζει πάσας τὰς ἐκ τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ ἐδάφους εἰκασίας ὡς τολμηράς, διὰ τὴν ὑψοσιν αὐτοῦ κατὰ 10 καὶ 12 πόδας ὑπεράνω τοῦ παλαιοῦ. Νομίζω δὲ ὅτι, τῶν ἀνασκαφῶν πρὸ πολλοῦ ἦδη ἀρξάμενων, αἱ ἐκ τῆς ὄψεως τῶν τόπων εἰκασίαι ἔπρεπε νὰ παύσων, καὶ ὅτι τὸ ὄραμα μου δὲν εἶνε ἄξιον μνήμης. Ἐλπίζω δ' ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος θέλει ἀνοιχθῆ τάφρος καθ'

ἔλην τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Κρονίου, ὅπως βεβαιωθῶμεν ἂν καὶ εἰς τὸ δυτικὸν πέρασ αὐτῆς δὲν ὑπάρχωσιν ἔχνη κρηπίδος καὶ θησαυρῶν οἰκοδομήματα ἐπ' αὐτῆς, καὶ δρίσωμεν ἀδιστακτικῶς ποῦ ἔκειτο ὁ δρόμος καὶ ὁ ἵππόδρομος, ἐνοήσωμεν δὲ καὶ τὸ δυσνόητον ἤδη χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος : «καὶ ἡτὴν μὲν ἵπποδρομίαν ἤδη ἐπεποιήκεσαν καὶ τὰ δρομικὰ τοῦ πεντάθλου· οἱ δ' εἰς ἡπάλην ἀφικόμενοι οὐκέτι ἐν τῷ δρόμῳ, ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ δρόμου καὶ τοῦ βωμοῦ ἐπάλευον. Οἱ γὰρ Ἡλείοι παρήσαν ἤδη σὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὸ τέμενος».

Πλὴν ὅσων ἐν τῇ παρούσῃ περιέγραφα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ μουσεῖῳ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀρχαῖα πράγματα διαφόρων ἐποχῶν, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρεθέντα, ἅπερ ἐπὶ δύο μόνον ἡμέρας ἐν τῇ Ἄλτει παραμείνας δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω καὶ περὶ ὧν ἴσως εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 10 Ἰουνίου 1876.

Σημ. Διευθ. Ἡ σπουδαία αὕτη διατριβὴ εἶναι προῖον τοῦ γλαφυροῦ καλάμου τοῦ κ. Ἐπαμ. Δεληγεώργη, ληφθεῖσα ἐκ τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων».

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

ΕΙΣ ΕΝ ΑΝΘΟΣ.

Ἄνθος μου, τὸ ἄρωμά σου.
 Τὴν καρδίαν μου μεθύει
 Εἰς παράδεισον μ' ἔλκυει
 Ἄναμνήσεων τερπνῶν.
 Κ' ἡ ψυχὴ μου μαγευμένη
 Εἰς τὸ φύλλον σου τὸ τρέμον
 Ἀφαιρεῖται τρισευδαίμων,
 Ἄνθος μου ἐρατεινόν.

Μ' ἐνθυμίζεις τὰς ἡμέρας
 Ἀποπτώσης εὐτυχίας
 Καὶ ἀγάπης αἰωνίας
 Μοὶ προσφέρεις ἀσπασμόν,
 Ἡυρετώδη. Μὲ μαγεύεις
 Συμπαθὲς ὡς μ' ἀτενίζεις
 Καὶ τὸν ἄγρυπνον κοιμίζεις
 Τῆς καρδίας μου παλμόν.

Ἐνθυμεῖσαι; εἰς τὰ στήθη
 Πινηγερὰν ἀπελπισίαν
 Καὶ εἰς τὴν μαύρην μου καρδίαν
 Εἶχον καίουσαν πληγῆν,
 Ὅτε σ' ἔλαβον... καὶ αἴφνης
 Ἄνεσκήρτησα καὶ εἶδα
 Εὐτυχοῦς ζωῆς ἐλπίδα
 Καὶ παράδεισον τὴν γῆν,

Ὅτε σ' ἔδρεπεν ἐκεῖνη
 Ὅλη πόθος καὶ ἀγνότης,
 Ὅλη ἔρωσ καὶ φαιδρότης
 Καὶ σ' ἔδι' ε σ' ἐμέ,
 Ἐνθυμεῖσαι, ἄνθος φίλον,
 Πῶς ἐσκήρτα ἡ ψυχὴ μου;
 Πῶς μ' ἐφίλει ἡ καλὴ μου,
 Πῶς ἐπέρων αἰ στιγμαί;!

Καλλονὴν δὲν ἔχεις ῥόδου,
 Ποῦ πρωτὰν μίαν μόνον
 Θάλλει... Πέραν τῶν ἀνθρώπων
 Φύεσαι ἀειθαλές.
 Ἐχεις πλὴν ἀγνὸν τὸ μῦρον,
 Ἐχεις, ἄνθος μου, καρδίαν,
 Ὡς ἐκεῖνη, εὐωδίαν
 Γλυκοχύνεις συμπαθές.

Ἄλλ' εἰπέ μοι, ἄνθος φίλον,
 Μᾶς προσμένει εὐτυχία;
 Καὶ ἀκμαία κ' αἰωνία
 Ἡ ἀγάπημας θ' ἀνθῆ;
 Πλὴν σιώπα! εἰς τὸ μέλλον
 Καὶ πιστεύει καὶ πιστεύω.
 Μ' ἀγαπᾷ καὶ τὴν λατρεύω
 Τὴν ποθῶ καὶ μὲ ποθεῖ!

Ἄργος 7 Ματοῦ 1876.

Δ. Κ. ΒΑΡΔΟΥΝΙΩΤΗΣ.

ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΙΑΙ Κ . . .

κατὰ τὸν U. Hugo.

Ὡ νεάνις ἀβρὰ καὶ γλυκεία
Βασιλεὺς ἰσχυρὸς ἐὰν ἤμην
Εἰς τὰς χεῖρας ἂν εἶχον ἡνία
Εὐκλεῶν καὶ μεγάλων χωρῶν.

Θὰ ἐδώρουν προθύμως τὸ στέμμα
Τὸν λαὸν τὴν πορφύραν τὸν θρόνον
— Διὰ ἓν σου μειδίαμα βλέμμα
Πάντα ταῦτα μηδὲν θεωρῶν.

Ὡ παρθένος θεὸς ἐὰν ἤμην
Τῶν συμπάντων κυρίαρχος πλάστης
Καὶ ἀγγέλων, δαιμόνων ἐτοίμη
Ὑπ' ἐμέ ἐὰν εἶχον σειράν.

Οὐρανοὺς θὰ ἐδώρουν καὶ κόσμους
Ἐν σου φίλημα μόνον λαμβάνων
Θὰ ἡμέλουν τὰ χάη τοὺς νόμους
Πᾶν τὸ ὕδωρ καὶ πᾶσαν ξηράν.

Ζ. Γ. ΦΥΤΙΑΗΣ.

ΚΑΤΩ ἘΣ ΤΟ ἸΓΙΑΛΟ (*).

Κάτω ἔς τὸ Ἰγιαλὸ κάτω στὸ περιγιαλί
κάτω ἔς τὸ Ἰγιαλὸ, κοντὴ
νεραντζούλα φουντωτή.
Πλένουν χιῶτισσαις, πλένουν παπαδοπούλαις
πλένουν χιῶτισσαις, κοντὴ
νεραντζούλα φουντωτή
Πλένουν κι ἄπλωναν καὶ μὲ τὸ ἄμμο παίζαν
πλέναν κι' ἄπλωναν κοντὴ κτλ.

(*) Ὁρα Passow σελ. 427.

Πλένει τοῦ παπᾶ ἢ μικροπαντρεμένη
πλένει τοῦ παπᾶ, κοντὴ κτλ.
Φύσηξε βοριάς, μαίστρος, τρεμουντάνα
φύσηξε βοριάς κοντὴ κτλ.
Καὶ τῆς ἴσῃωσε τ' ἄσπρο τῆς φουστάνι
καὶ τῆς ἴσῃωσε, κοντὴ κτλ.
Καὶ τῆς ἴσῃηκε τ' ἄσπρο τῆς ποδαράκι
καὶ τῆς ἴσῃηκε, κοντὴ κτλ.
Ἐλαμψ' ὁ γυαλὸς κι' ὄλο τὸ περιγιαλί
ἔλαμψ' ὁ γυαλὸς, κοντὴ κτλ.
Κάτεργο ἴσῃετο καὶ ἔλαμψε καὶ ἐκεῖνο
κάτεργο ἴσῃετο, κοντὴ κτλ.
«Ἰσα, βρὲ παιδιὰ, ἴσα, βρὲ παλληκάρια,
ἴσα, βρὲ παιδιὰ, κοντὴ κτλ.
Κι' ἂν εἶν' μάλαμα, νᾶναι τῆς συντροφιάς μας
κι' ἂν εἶν' μάλαμα, κοντὴ κτλ.
Κι' ἂν εἶν' κοπελιά, νᾶναι τοῦ καπετάνιου
κι' ἂν εἶν' κοπελιά, κοντὴ
νεραντζούλα φουντωτή.

Η ΛΕΪΜΟΝΙΑ (*).

Τῆς λειμονιάς ζητῶ λειμόνι ἓνα,
καὶ ἴσῃη μου ἴσῃε πῶς τάχουν μετρημένα
λειμονιά μὲ τὰ λειμόνια,
μὲ τὰ δροσερά σου κλώνια
Τῆς λειμονιάς ζητῶ λειμόνια δύο,
καὶ ἴσῃη μου ἴσῃε ἐγὼ δὲν σοῦ τὰ δίνω
λειμονιά ἴσῃη μὲ,
δύο λειμόνια δάνεισέ με.
Τῆς λειμονιάς ζητῶ λειμόνια τρία,
καὶ ἴσῃη μου ἴσῃε ἐγὼ δὲν σ' ἔχω χρεία.
Λειμονιά, θυμήσου θὰ γεράσης,
θάρθῃ καιρὸς νὰ κιτρινοφυλλιάσης,

(*) Ὁρα Passow σελ. 467.

νά μαραθοῦν τὰ δροσερά σου φύλλα
 καὶ νά σοῦ καῖ ἡ καρδιά σου, μωρὴ σκύλλα.
 Τῆς λειμονιάς ζητῶ λειμόνια τέσσερα
 καὶ κείνη μούλεγε ποῦ σ' εἶδα καὶ ποῦ σ' ἔξερα
 δύο λειμόνια ἔς ἓνα κλῶνο
 δέν τὸν νταγιαντῶ τὸν πόνο.
 Τῆς λειμονιάς ζητῶ λειμόνια πέντε
 καὶ κείνη μούλεγε πάρε καὶ δεκαπέντε
 δύο λειμόνια σὲ μιὰ κλάρα,
 τάειδα μ' ἐπίασε τρομάρα.

Η ΞΑΝΘΗ ΚΑΙ Ο ΓΟΥΜΕΝΟΣ.

Στὸ βουνὸ ἔναι μιὰ κλησιά
 καὶ τὴν λένε Παναγιά·
 κι' ἔχει μέσα μιὰ ξανθὴ
 ποῦ δανεῖζει τὸ φιλί.
 Ὅλοι ὅσοι τ' ἀκούσανε,
 ὅλοι πηλαλούσανε·
 τ' ἄκουσε κι' ὁ γούμενος
 κι' ἔτρεξε ξεσκούφωτος·
 κ' Γούμενε κακόμοιρε,
 ποῦν τὸ καλιμαύκη σου;
 —Στὸ κελλί μου τ' ἄφησα
 γιὰ φιλι πηλάλησα.

Τὸ περιοδικὸν ἀγγέλλει πᾶν ἔργον οὗτινος ἀντίτυπον ἀποστέλλεται τῇ
 Βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου.

ΒΙΒΛΙΑ ΝΕΟΦΑΝΗ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

ΜΥΡΟΛΟΓΙΑ ΛΕΥΚΑΔΟΣ ἀνέκδοτα μετὰ γλωσσικῶν προλεγομένων ὑπὸ Ἰω. Ν. Στα-
 ματέλου σχολάρχου. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Ἐπτάνησος» ἐν Ζακύνθῳ 1876.

ΔΙΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΑΣΙΣ τοῦ ἐν τῷ δήμῳ Κορθίῳ τῆς ἐπαρχίας Ἄνδρου Συλ-
 λόγου. Ἐν Ἐρμούπολει τύποις Ῥενιέρη Πρίντζη 1876.

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΕΜΠΟΡΕΙΑ ὑπὸ Ἀναστ. Παπαζαφειροπούλου συντάκτου τῆς ἐφημερί-
 δος «Φωνὴ τῶν Ἐπαρχιῶν». Ἐν Τριπόλει 1876.

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ἀπαγγελθεὶς τὴν 28 Ἰουνίου 1876 ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Γερασίου
 Λιθαδᾶ ὑπὸ Χαρ. Ἀννίνου (ἐκδίδεται δωρεάν τοῦ κοινοῦ). Ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐκ τοῦ τυπο-
 γραφείου «Ἡ Ἠχώ» 1876.

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΑΣ ΕΠΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ὑπὸ Α. Ι. Ἀντωνιάδου. Ἀθήνησι 1876 δραχ. 4.

ΙΣΟΔΥΝΑΜΑ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ, πίναξ ἐκ follio ὑπὸ Π. Κονδύλη καὶ Α. Καντακίδη,
 τελειοφοίτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀθήνησι 1876 δραχ. 1.

ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ ΤΡΕΙΣ ΛΟΓΟΙ, ὁ Α' καὶ Δ'. κατὰ Κατιλίνα καὶ ὁ ὑπὲρ Ἀρχῶν τοῦ
 ποιητοῦ μεταφρ. Π. Κουπιτώρη. Ἀθήνησι 1876 δραχ. 1.25.

ΛΥΡΑΙ ΚΑΙ ΖΕΦΥΡΟΙ, ἦτοι συλλογὴ πστ' στίχων ὑπὸ Κλεάνθους Παπάζογλη. Ἐν
 Βρατῆλα ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Πεστεματζιόγλου 1876.

ΕΙΔΟΠΗΘΙΣΕΙΣ

Αί ἀφορώσαι τὸ περιοδικὸν ἐπιστολαὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἐπιτροπῆς κ. *Ἄντ. Α. Κατακίδην*.

Αἱ πληρωμαὶ γίνονται πρὸς τὸν ταμίαν τῆς ἐπιτροπῆς κ. *Ι. Πάρον*, μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ Β'. φυλλαδίου.

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δὲ ἢ τῇ ἀλλοδαπῇ πρὸς τοὺς κκ. ἀνταποκριτὰς ἀντὶ ἀποδείξεως ὑπὸ τοῦ ταμίου ὑπογεγραμμένης.

Αἱ ἐπιστολαὶ πρέπει νὰ ᾖσιν ἀπηλλαγμένοι ταχυδρομικῶν τελῶν.

Πᾶσα αἴτησις οἰουδήποτε περὶ ἐγγραφῆς αὐτοῦ ὡς συνδρομητοῦ δεόν νὰ συνοδεύεται μετὰ τοῦ ἀντιτίμου τῆς συνδρομῆς.

Ἐπιστολαὶ περιέχουσαι χροήματα πρέπει ν' ἀποστέλλωνται ἐπὶ συστάσει.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ	Ν. Δρ.	12
» ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ	» »	14
» ΑΛΛΟΔΑΠΗ	Φρ	18

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ ΕΓΓΡΑΦΟΝΤΑΙ.

Ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ περιοδικοῦ κείμενον ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου, παρὰ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, καὶ εἰς τὸ τυπογραφεῖον «Ὁ Μέντωρ» ὁδὸς Μενάνδρου ἀριθ. 3.

Ἐν Ἀργεντιῇ παρὰ τῷ κ. Ἄριστ. Γούνερν |
 ἱατρῷ.
 » Αἰγείῳ παρὰ τῷ κ. Κωνστ. Ζησιού.
 » Ἄμισῷ (Samsun) παρὰ τῇ φιλοπροόδῳ
 λέσχῃ ἢ Ἄμισός.
 » Γαλαξιδεῖῳ παρὰ τῷ κ. Ν. Λούκερη.
 » Ζακύνθῳ παρὰ τῷ κ. Δ. Καλλινηίῳ.
 » Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῖς κκ. *Ι.*
Γεωργαντοπούλῳ καὶ *Αἰμ. Νονότη*.
 » Μεσολογγίῳ παρὰ τῷ κ. *ΧΑ. Καψάλῃ*.
 » Ὑδρᾷ παρὰ τῷ κ. *Ἱεροθέῳ Κωστοπούλῳ*.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ *Ν. Λομβέρδῳ*
 » Παρισίοις παρὰ τῷ κ. *Σπ. Γ. Κλάδῳ*
 (Bulevard St. Cernain 46).
 » Σμύρνη παρὰ τῷ κ. *Δ. Σαβελλῇ*.
 » Ταϊγανίῳ παρὰ τῷ κ. *Μ. Γ. Γιανναρακάκῃ*
 » Τεργέστη παρὰ τῷ ἀξίῳτ. *Συντάκτῃ* τῆς
 (Κλειοῦς).
 » Φιλιππουπόλει παρὰ τῷ κ. *Βλ. Γ. Σκορ-*
δέλῃ.
 » Χαλκίδι παρὰ τῷ ἀξίῳτ. *Συντάκτῃ* τοῦ
 «*Εὐρίπου*».